

הפקולטה למשפטים

אוניברסיטת חיפה

תשס"ט

"דמויות מפתח במשפט הישראלי"

סמינר מחקר

בהנחיית:

ד"ר פניה עוז-זלצברגר וד"ר אמנון רייכמן

פרופ' מנחם אלון:

תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו

מאת: סיון הרון-יהודה

ת.ז.: 037018926

תאריך: 18.6.09

תוכן עניינים:

3-4	א. מבוא
5-11	ב. מנחם אלון: תלמיד חכם בעולם ההלכה ובעולם המעשה ב.1. ילדותו של מנחם אלון ב.2. בחירתו המקצועית
12-14	ג. כללים ולא רק ערכים- עקרונותיו של מנחם אלון
15-19	ד. עבודתו של אלון במשרד המשפטים
20-29	ה. תרומתו של ד"ר – פרופ' מנחם אלון באקדמיה: בהוראה ובמחקר ה.1. החינוך למשפט עברי. ה.2. המכון לחקר המשפט העברי: ה.3. "המשפט העברי: תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו"
30-35	ו. מחלוקות בשאלת מקומו של המשפט העברי במשפט הישראלי ו.1. השקפתם של רבני ישראל- ברבנות הראשית ובבתי הדין הרבניים ו.2. הגישה החילונית לגבי המשפט העברי ו.3. חששותיהם של אנשי המשפט הדתיים – ובראשם יצחק אנגלרד
36-37	ז. סיכום השפעתו של מנחם אלון מנקודת מבט עכשווית
38-42	ח. רשימת מקורות ט. נספחים

א. מבוא

השנה מלאו למדינת ישראל שישים ואחת שנה. בשישים ואחת שנים אלו השתנתה המערכת המשפטית של מדינת ישראל, והפכה ממערכת משפטית הקולטת את חוקיה מהשלטון הבריטי למערכת משפטית עצמאית-ישראלית. תהליך זה, בו נתהוו למדינת ישראל חוקיה ועקרונותיה, הוא תוצר פרי עמלם של אנשי משפט מן השורה הראשונה שפעלו רבות על מנת להשפיע על צביונה המשפטי של מדינת ישראל. פרופ' מנחם אלון הינו אחד מאנשי המשפט "החשודים" בלקיחת חלק בעיצוב פני המשפט הישראלי ובייחוד – בניסיון לבססו על המשפט העברי, שנחשב לחלק מנכסי צאן הברזל של התרבות היהודית¹. במסגרת עבודה זו אנסה לבחון את ה"האשמה" המחמיאה בדבר השפעתו של פרופ' אלון על המשפט העברי, על המשפט הישראלי, ועל השילוב הראוי – לדעתו של אלון – בין השניים.

בשמו של פרופ' מנחם אלון נתקלתי לראשונה במסגרת ההתמודדות עם העבודה בקורס 'מבוא למשפט עברי' - שהייתה העבודה הראשונה בתואר, אז נשלחנו לספרו רב הכרכים של אלון: "המשפט העברי: תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו"². מצאתי עניין רב בגישתו של אלון למשפט העברי ודעתו על מקומו של זה במשפט הישראלי. דמותו קסמה לי גם ממניעים פנימיים - בגלל הרקע האישי שלי ובגלל שאיפתי לשלב בלימודיי באקדמיה תכנים עם זיקה לדת. כעת, בעמדי בפני סיום התואר הראשון במשפטים, בחרתי לחקור את עבודתו של פרופ' מנחם אלון כמעין סגירת מעגל.

את תחילת מחקרי אני מקדישה לבירור מקורותיו של פרופ' אלון – מילדותו בתלמוד תורה ועד לבגרותו במשרד עורכי הדין. סקירה זו מטרתה בירור הסיבות והנסיבות אשר הביאו לכך שאלון בחר להשקיע את מרצו בתחום המשפטים בכלל ובמשפט העברי בפרט. חקירה אחר הדמויות שהשפיעו ועיצבו את דמותו של אלון תוכל ללמד על אמונותיו ועקרונותיו ואולי אף על המניעים שהביאוהו לפעול למען שילוב המשפט העברי במשפט הישראלי. התמקדות בתקופת ההתבגרות תוכל ללמד גם על אופיו ואישיותו של אלון עצמו, אישיות שחלקים ממנה הוציא אלון מן הכוח אל הפועל ובכך השפיע על המשפט הישראלי. לאחר בחינת הבסיס לעקרונותיו והצגתם אפנה לדרך בה הוציא אלון לפועל את עקרונותיו אלה. כפי שייעד אלון לעצמו ולתלמידיו הוא בחר לפעול בשני נתיבים על מנת לשנות את תפיסת המשפט העברי ולמצוא תשובה חיובית לשאלה - האם יש מקום למשפט העברי בתוך המשפט הישראלי? הנתב האחד הוא השינוי בחקיקה גופה. אלון, שהתמנה להיות העוזר ליועץ המשפטי לממשלה, האמין וקיווה כי יוכל להביא לשינוי במקומו של המשפט העברי במשפט הישראלי במסגרת עבודתו במשרד המשפטים. אנסה לבחון במחקרי האם שאיפותיו התגשמו והגיעו לידי פועל, או שמא נותרו הם בגדר חלומות בלבד. אקווה למצוא תשובה לשאלה: האם הצליח להשפיע על צביונה המשפטי של מדינת ישראל ועל מערכת חוקיה – ובאיזו מידה.

¹ שמעון אגרנט "המשפט העברי – קנייננו הלאומי" המשפט העברי ומדינת ישראל 86, 88 (יעקב בזק עורך, תשכ"ט).
² מנחם אלון המשפט העברי תולדותיו מקורותיו עקרונותיו (מהדורה שלישית, 1988) (להלן: המשפט העברי).

הנתיב האחר בו בחר אלון לבחון את כוחו, חכמתו ויכולתו להביא לשינוי הוא הנתיב האקדמי – בהוראה ובמחקר. אלון שאף לשנות את החינוך המשפטי הניתן לסטודנטים ולשלב בו מבססו את המשפט העברי, ובכך להפוך לחיובית את תדמיתו של המשפט העברי. בנוסף, במחקרו באקדמיה שם לו למטרה לחקור את המשפט העברי ובייחוד את התקופה הבתר-תלמודית הכוללת את ספרות השו"ת. במסגרת מאמציו המחקריים הללו הקים אלון את "המכון לחקר המשפט העברי" אשר חוקריו עמלו, בין היתר, על הכנת מפתח לספרות השאלות והתשובות. רובד נוסף בעבודתו של אלון בו אעסוק בעבודתי, הוא כתיבתו הרבה של אלון בנושאי המשפט העברי ובייחוד בספרו המונומנטלי: "המשפט העברי".

שאיפתו של אלון במסגרת כל מאמציו באקדמיה הייתה להפוך את המשפט העברי לרלוונטי לכלל הציבור. אמונתו הייתה שעל-ידי הנגשת המשפט העברי תצלח תוכניתו להשגת השילוב המיוחל בין המשפט העברי למשפט הישראלי. במסגרת מחקרי את עבודתו באקדמיה אגע ביתר פירוט במעשיו הרבים למען השגת מטרותיו, ואדון בהשפעה שהייתה למעשים אלו על חקר ולימוד המשפט העברי ועל מקומו של זה במשפט הישראלי.

על מנת לעמוד בצורה נאותה על טיבה של השפעתו של פרופ' אלון נאלצת אני לתחום תחומים בעבודתו ובנקודת זמן זו - שנת 1977, עת התמנה פרופ' אלון לשופט בית המשפט העליון³ - למעשה נקבע גבול התחום שבו אעסוק. מכיוון שעוד לא חלף די זמן מאז סיום כהונתו כשופט⁴ לא ניתן להעריך כראוי את תרומתו למשפט הישראלי בשיבתו על כס השיפוט לכן אניח לשנים אלו ואשאיר את מלאכת החקירה לבאים אחרי. במקרה שמעשיו של אלון הניבו פירות בשנים שלאחר הגבול אותו בחרתי לקבוע אתייחס לכך אך בקצרה בלבד.

חלק נוסף אקדיש לעיסוק פרטני בשאלת מקומו של המשפט העברי במשפט הישראלי ואביא את הדעות החולקות על דעותיו של אלון, ואת תגובתו של אלון על ביקורות אלו. זאת אעשה על מנת לברר האם צלחו מאמציו והאם הוכרעה הכף וישנה כיום תשובה חד משמעית לשאלה זו.

במהלך החקירה את פועלו של אלון אבחן, בכל תחום ותחום, האם הצליח לתרום למשפט העברי ולמשפט הישראלי. בתום החקירה ולאחר ראיית התמונה הכללית אני מקווה כי אוכל לענות על השאלה – האם דמותו של פרופ' מנחם אלון הינה אחת מדמויות המפתח אשר שינו את פני המשפט הישראלי?

³ אתר האינטרנט ויקיפדיה, תחת הערך "מנחם אלון".

⁴ he.wikipedia.org/wiki/%D7%A0%D7%97%D7%9D_%D7%90%D7%9C%D7%95%D7%9F מנחם אלון פרש מבית המשפט העליון בשנת 1993, שם.

ב. מנחם אלון: תלמיד חכם בעולם ההלכה ובעולם המעשה

"רבי אומר, איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם"

(אבות, ב, א)

ב.1. ילדותו של אלון

מנחם אלון, ששם משפחתו המקורי היה "פטר", נולד בשנת 1923 למשפחה חרדית בת חמש נפשות בעיר דיסלדורף שבגרמניה⁵. הוריו שרה ושמעון טוביה⁶, שהשתייכו לזרם החרדי, הגיעו במקור מגליציה שבמזרח אירופה⁷. כאשר היה אלון בן אחד-עשר שנים בלבד ברחו הוא ומשפחתו מגרמניה להולנד, מפאת עלייתו של היטלר לשלטון⁸. לאחר שהייה של כשנתיים בהולנד עלו לארץ ישראל והתיישבו בשכונת אחוזת בית בתל-אביב⁹. הוריו המשיכו לנהל את חיייהם באורח חסידי אבל שילבו זאת בהשקפת עולם ליברלית-מודרנית והביעו את תמיכתם בציונות¹⁰. אחיו הגדולים של אלון, לעומת זאת, הפכו לציונים חילוניים שהתגייסו לשורות הפלמ"ח ועזבו את הבית בגיל הנעורים. השראה ציונית נוספת קיבל מנחם הצעיר מ"הדוד יוסף" אשר עזר רבות למנחם ולמשפחתו. דוד יוסף היה ציוני-דתי, בעל משק "פטר" בגדרה, שהתגורר בארץ כבר שנים רבות, מהליכותיו למד מנחם ולפיו התחנך. יחד עם החינוך הבלתי פורמאלי הציוני קיבל מנחם חינוך תורני בתלמוד התורה בתל-אביב, בו התחיל ללמוד בהיותו בן שתיים-עשרה¹¹. כבר בתלמוד התורה הצטיין מנחם בלימודיו ובהמלצתו של רבו עזב אלון את ביתו ואת משפחתו ועלה לירושלים בשנת 1938 ללמוד במכינה "תפארת צבי" של ישיבת חברון בירושלים¹². לאחר כחצי שנה במכינה ביקש אלון להחליף את לימודיו במכינה בלימודים ברמה גבוהה יותר בישיבה הגבוהה עצמה. לאחר תחנונים ואיומים הסכים משגיח הישיבה הרב מאיר חדש לקבל את מנחם לישיבה הגבוהה למרות גילו הצעיר מהמקובל - גיל 15 בלבד¹³. כבר בצעירותו ניתן למצוא ניצנים לאופיו של אלון שמרבה בעבודה קשה מסיפוריו כי למד בישיבה תורה ימים כלילות¹⁴. לימים מספר הוא על לימודיו בישיבה:

"השנים היפות בחיי, לא היו שנותיי באוניברסיטה, וגם לא אלו שעשיתי בבית המשפט

העליון. השנים היפות ביותר היו שמונה השנים שעשיתי בישיבת חברון, בלימוד של ש

⁵ ראיון טלפוני של סיון הרון-יהודה עם ארי אלון, בנו של מנחם אלון (ראיון שני 26.5.09). מצורף כנספח 1.ב. לעבודה זו.
⁶ את שמה של אמו מצאתי בהקדמה למהדורה השלישית של ספרו "המשפט העברי", ואת שמו של אביו - בהקדמה למהדורה הראשונה. ההקדמות הובאו במהדורה השלישית של הספר. **המשפט העברי**, ראה ה"ש מס' 2.
⁷ יאיר שלג "ברוח עקרונות הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל" **צומת השרון** 10-12 (19.11.93).
⁸ מאיר שמגר "דברים לרגל פרישתו של כבוד המשנה לנשיא השופט מנחם אלון" **משפטים** כ"ה, 7, תשנ"ה.
⁹ ראיון טלפוני שני עם ארי אלון, ראה לעיל ה"ש 5.
¹⁰ יפה גולדשטיין "השופט מנחם אלון: כואב לי שהציונות הדתית איננה נלחמת עוד על שילוב המשפט העברי בכל מערכות המדינה" **הצופה-מוסף לשבת** 8-9 (3.12.93).
¹¹ ראיון טלפוני שני עם ארי אלון, ראה לעיל ה"ש 5.
¹² רבקה קנריק "תולה ארץ על גלימה" **יום השישי** 32 (3.12.93). מאוחר יותר הצטרפו אליו הוריו והתגוררו בשכונת 'גאולה' בירושלים. ראה ראיון טלפוני שני עם ארי אלון, ראה לעיל ה"ש 5.
¹³ שלג, "ברוח עקרונות הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל", ראה לעיל ה"ש 7.
¹⁴ קנריק "תולה ארץ על גלימה", ראה לעיל ה"ש 12.

עשרה שעות ביממה, עם אוכל ותנאים שלא היו מן המשובחים ביותר. זהו מקום שאתה נכנס אליו בלי תעודות, ויוצא בלי תעודות, ממש תורה לשמה, לימוד שאין לו אח ורע באף מקום אחר בעולם.¹⁵”

למרות שהישיבה הגבוהה נחשבה כשייכת לזרם החרדי-ליטאי תלמידיה יכלו להיות בעלי השקפות שונות מבחינה פוליטית - ואפילו ציונים¹⁶. אלון, שהגיע מבית חרדי היה חלק מקבוצה מגובשת בה היו חברים הרב אלימלך בר שאול, בנימין ליפקין והרב יצחק קולדיצקי - מי שהפך להיות רבה הראשי של ירושלים. אולם, חינוכו הציוני של אלון גם בא לידי ביטוי בבחירת חבריו והוא התרועע רבות עם תלמידים כמו הרב שלמה גורן וחיים הרצוג, ששמם מזוהה עם הציונות הדתית בארץ ישראל¹⁷. העובדה שמאותה ישיבה התפתחו אנשי תורה ואנשי מעשה זה לצד זה מלמדת על ייחודה של הישיבה, ועל החינוך שקיבל אלון בלימודיו בישיבה.

בעוד שאלון מספר על ימיו בישיבה כימים בהם לא נח לרגע מן הלימוד¹⁸, אפשר למצוא סימנים לשובבות גיל נעורים גם אצל התלמיד השקדן. כבר בשנת 1939 אלון החסיר לראשונה מלימודיו, אך גם ל"הברזה" זו התלוו סיבות אידיאולוגיות – הקמת הקיבוץ הדתי "טירת צבי" בעמק בית שאן. הוא וכמה מחבריו, שהאמינו בדרך הציונית-דתית, עשו מה שיכול להיראות כ"ביטול תורה" והחסירו שני ימי לימודים על מנת להשתתף בהקמת הקיבוץ. אלון העריך מאוד את אנשי הקיבוץ החלוצים, ולפעמים חש נחות לעומתם. הוא למד מהאידיאלים שבהם האמינו ובדרך בה הלכו: בצניעות ובעבודה קשה¹⁹. על הערכתו הרבה שמר לאורך השנים, וגם בבגרותו נהג לבקר בקיבוץ בחגים ולהרצות לתושבי הקיבוץ. לימים כונה אלון בפי אנשי הקיבוץ הדתי "ידיד ותיק ונאמן"²⁰.

ככל שעברו השנים התגבשה אצל אלון יותר ויותר התפיסה הציונית-דתית. ערכים אלו טופטפו תחילה על-ידי משפחתו ולאחר מכן קיבלו חיזוק מחבריו לספסל הלימודים ובאו לידי ביטוי בהתקרבותו לחוגי "מרכז הרב" של הרב קוק²¹. לבסוף – ההכרעה הסופית בדבר הזהות הציונית של אלון נקבעה בזכות המחנך: הרב ד"ר יצחק ברויאר. ברויאר, שהיה משפטן והוגה דעות מתנועת 'אגודת ישראל', היה בעל תפיסה חרדית המשולבת בתפיסה ציונית מעשית²². ברויאר צפה והתכוון לתקומת ישראל, והאמין שיש

¹⁵ "מאחורי פרגוד" יום השישי 18 (24.12.93).

¹⁶ שלג "ברוח עקרונות הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל", ראה לעיל ה"ש 7.

¹⁷ ש.ם.

¹⁸ לדבריו אפילו קוצרה התפילה על מנת להספיק ללמוד עוד. קנריק "תולה ארץ על גלימה", ראה לעיל ה"ש 12.

¹⁹ ש.ם.

²⁰ אפרים יעיר "ידיד ותיק" עמודים 124 (שבט תשנ"ד).

²¹ ראיון טלפוני של סיון הרון-יהודה עם ארי אלון, בנו של מנחם אלון (ראיון ראשון, 23.2.09) הובא כנספח 1.א. לעבודה זו.

²² אתר ויקיפדיה, בערך "הרב ד"ר יצחק ברויאר"

he.wikipedia.org/wiki/%D7%A6%D7%97%D7%A7_%D7%91%D7%A8%D7%95%D7%99%D7%90%D7%A8

להסדיר משפטית את תחומי החיים במדינה החדשה – על פי התורה²³. בתחילה השפיע ברויאר על אלון על-ידי עידודו להצטרף לתנועת הנוער החרדית-ציונית "עזרא". השתתפות בתנועת נוער ודאי השתלטה על השעות הפנויות של אלון, אך תרומתה של תנועת הנוער חשובה הייתה לגיבוש הזהות העצמית שלו. תרומה חשובה אף יותר תרמה לו תנועת הנוער בכך שבמסגרתה מצא אלון את בת זוגתו לחיים רות בוקסבאום²⁴. ניתן לסכם ולומר שברויאר היה אחראי במידה מסוימת לגורלו האישי של אלון: בזכותו של ברויאר זכה אלון לפגוש את רעייתו, ובעקבות היכרותו את ברויאר - בחר את עתידו המקצועי²⁵.

2.ב. בחירתו המקצועית של מנחם אלון

המחשבה הציונית חדרה ללבו ולנשמתו של אלון וכבר בצעירותו החליט שהוא רוצה להיות מבוגר עצמאי שאינו תלוי באחרים. הוא האמין בשילוב התורה וההלכה יחד עם חיי מעשה שיניבו פרנסה, ולכן חיפש מקצוע שישלב את שניהם²⁶. תחילה החליט ללמוד ולקבל הסמכה לרבנות. לימוד לרבנות נחשב בימים ההם לירידה בדרגה, והיו מכנים את מי שעשה כך "כאיש מקצוע" ולא כמי שלומד תורה לשמה²⁷. לגלוגים אלו לא הפריעו לאלון, שלא היה תלוי בדעותיהם של אחרים, והוא הוסמך לרבנות²⁸. למרות שקיבל את ההסמכה להיות רב החליט אלון לבחור לו עיסוק אחר בו יוכל לשלב הלכה ומעשה. בסופו של דבר הלך בדרכו של ברויאר והחליט ללמוד משפטים. חלק מחבריו לספסל הלימודים דבקו ברבנות והפכו לרבניה הראשיים של ישראל ושל הערים הגדולות הארץ, אך בכל זאת נדמה שדווקא לאלון משרה זו לא התאימה. כאמור, אלון היה באופיו אדם עצמאי שלא אהב להיות תלוי בדעותיהם של אחרים, ואילו "רב" - כך אמר - "אינו יכול להיות חופשי מתלות בדעת אחרים"²⁹. אלון צפה שיוכל להשפיע הרבה יותר על משפט המדינה אם ירכוש השכלה משפטית. הוא שאף לקיים את רצונו של ברויאר, שהפך להיות רצונו שלו, ולהשפיע על משפט המדינה שיקבע במדינת ישראל העתידה לקום. השפעה מעשית ואמיתית ניתן יהיה להשיג רק בדרך שהיא איננה הסתגרות בבית הדין הרבני ועיסוק מוחלט בהלכה, אלא שילוב של העשייה ההלכתית עם הפצתה לכלל ישראל³⁰.

תירוצים רבים נוספים אפשר למצוא לבחירתו במשפטים. יתכן שהעובדה שאביה של רות, ד"ר מרדכי בוקסבאום, היה עורך דין ידוע בעל משרד עצמאי השפיעה על החלטתו של אלון. אולי העובדה שמקצוע

²³ המשפט העברי, ראה לעיל הי"ש 2, כרך ג, 1351.

²⁴ ראיון טלפוני ראשון עם ארי אלון, ראה לעיל הי"ש 21.

²⁵ גולדשטיין "השופט מנחם אלון", ראה לעיל הי"ש 10.

²⁶ קנריק "תולה ארץ על גלימה", ראה לעיל הי"ש 12.

²⁷ גולדשטיין "השופט מנחם אלון", ראה לעיל הי"ש 10.

²⁸ שם, עמ' 9.

²⁹ שם.

³⁰ אמר על כך פרופ' נחום רקובר, גם הוא משפטן דתי שבחר לעזוב את מסלול הרבנות על מנת לפעול להכנסת המשפט העברי למשפט הישראלי: "אם רוצים שהציבור בכללו ייהנה ויהיה שותף לערכים היהודיים אז בזה שמסגרים רק במסגרת הישיבה או הרבנות קשה להשפיע כמו שאפשר לעשות כשמביאים את הדברים לידיעת הציבור הרחב. להשפיע בין בחקיקה ובין בדרכים אחרות. זה מובן, מדוע לא להסתגר" ראיון של סיון הרון-יהודה עם פרופ' נחום רקובר, שהיה יועץ למשפט עברי במשרד המשפטים (9.2.09). מובא כנספח 1.ג. לעבודה זו.

המשפטים נחשב למקצוע קשה ומכובד, מקצוע המתאים ללמדנותו ולאופיו של אלון, היא זו שהכריעה את הכף. כל זה לא משנה את התוצאה הסופית: מנחם אלון החליט להיות משפטן.

כאיש בעל עקרונות בחר אלון ללמוד בבית הספר למשפט וכלכלה בתל-אביב ולא ב"Law school" של הבריטים בירושלים³¹. על מנת להתקבל לבית הספר בתל-אביב היה עליו להשלים את בגרויותיו, והוא עשה זאת בפרק זמן קצר ביותר - בתוך חצי שנה³². בשנת 1946 התחיל את לימודיו לתואר ראשון במשפטים וכלכלה בבית הספר למשפט וכלכלה, שלימים יהפוך לפקולטה למשפטים של אוניברסיטה תל-אביב. אלון, כמו כל סטודנט ממוצע, היה צריך לפרנס את עצמו בזמן לימודיו לתואר ולכן השתמש בתעודת ההסמכה לרבנות שלו, ויחד עם הרב יגל הקים את מדרשת "נועם" בפרדס חנה³³. הוא שימש כרב-מחנך במדרשה במשך השנתיים הראשונות להקמתה, עת הייתה הישיבה מורכבת משני שיעורים בלבד - שיעור א' ושיעור ב'³⁴. למרות עבודתו בישיבה שדרשה ממנו שעות רבות הצליח אלון לסיים את לימודיו העיוניים בבית הספר למשפט וכלכלה בהצטיינות.

על מנת ללמוד על הבסיס לעקרונותיו של אלון יש להסיט את הזרקור דווקא לשעות שאינן שעות הלימוד המשפטי גרידא. הרי גלוי וידוע הוא כי אין בית הספר מכשיר את התלמיד להיות משפטן מצטיין בלבד אלא שם לו למטרה נוספת - ומרכזית לא פחות - לעצב את דמות התלמיד ואישיותו. בין מוריו בבית הספר למשפט וכלכלה בתל אביב היה ד"ר פלטיאל דייקן (דיקשטיין) מי שהיה ממייסדי חברת המשפט העברי ומקים סניף החברה בתל-אביב³⁵. שאיפתם של אנשי החברה הייתה להקים במה מיוחדת לענייני המשפט העברי ולחקור את המשפט העברי, מתוך הרצון להכרה והבנה אותו - שהרי הוא חלק חשוב מהתרבות הלאומית של העם היהודי. אולם, משמעות המונח 'משפט עברי' כפי שקבעו אותה אנשי המשפט העברי לפני קום המדינה שונה מהמשמעות הידועה לנו כיום. חברת המשפט העברי ראתה את המשפט העברי כמשפט היהודי, ולא הדתי, תוך התחשבות וחקירה אחר הערכים והמוסר של המשפט העברי, ולא אחר הוראותיו הדתיות. מבחינתם המשפט העברי מנותק מהדת היהודית, והם רצו להביא לחילונו³⁶. כך נכתב בהקדמה לחוברת הראשונה של חברת המשפט העברי בשנת 1918:

³¹ קנריק "תולה ארץ על גלימה", ראה לעיל ה"ש 12.

³² גולדשטיין "השופט מנחם אלון", ראה לעיל ה"ש 10.

³³ קנריק "תולה ארץ על גלימה", ראה לעיל ה"ש 12.

³⁴ שם. משמעות המילה שיעור בלימודי הישיבה דומה למשמעות המילה שכבת גיל בבית הספר. מדובר בנערים בני 18 ו-19.

³⁵ אתר ויקיפדיה תחת הערך "פלטיאל דייקן"

he.wikipedia.org/wiki/%D7%A4%D7%9C%D7%98%D7%99%D7%90%D7%9C.%D7%93%D7%99%D7%99.%D7%A7%D7%9F

³⁶ חברת המשפט העברי הוקמה במוסקבה על-ידי משפטינים יהודיים שמאוחר יותר עלו לארץ והמשיכו לפעול כאן. לצד עבודת המחקר של אנשי חברת המשפט העברי הוקמו בישראל, בשנת 1909, בתי משפט יהודיים שנקראו: בתי משפט השלום העברי, בהם שפטו לפי עקרונות המוסר של המשפט העברי ולא לפי ההלכה. ראה: אסף לחובסקי "בין מנדט" ל"מדינה": על חלוקת ההיסטוריה של המשפט הישראלי לתקופות" **רב תרבותיות בחברה דמוקרטית ויהודית**, 361 (מנחם מאוסטר, אבי שיגא ורוני שמיר עורכים 1998).

”ידוע הוא, שבמשך אלפי שנות חייו ההיסטוריים נשאה עליה כל תרבותנו חותם דתי, וההלכה המשפטית הייתה קשורה ואחוזה בהלכה הדתית, עד שבכמה עניינים קשה לקבוע עוד היום את הגבולות הקיימים ביניהן. במשך עשרות השנים האחרונות התחיל בספרות הפרוצס של הפרדת משפטנו מעל תורת המוסר והדת, ואנו באים רק להמשיך את הפרוצס הזה ולהכשיר את משפטנו החילוני³⁷.”

למרות דעותיו של מוריו דבק אלון באמונתו הדתית ובעקרונות לפיהם יש לשלב את ההלכה הדתית דווקא במשפט הישראלי, ולא רק את העקרונות המוסריים והתרבותיים של היהדות. אמונתו זו הייתה חזקה מספיק על מנת שיוכל להיות פתוח וקשוב לרעיונות אחרים, חילוניים, ולשקול אותם מבלי לחשוש שיפגע. בפתיחותו מקבל אלון את דעת האחר השונה מדעתו שלו ומוציא ממנה את המרב, בבחינת ”מכל מלמדי השכלתי”³⁸. ואכן אלון מגיב לדעותיהם של מלמדיו - את חלק מעקרונותיהם מקבל, וחלק דוחה. אלון מספר על גיבוש עמדותיו לפיהן אין הוא מאמין בהפרדת המוסר מהדת. לפי דעתו:

”השילוב בעולמו של העם היהודי ובעולמה של היהדות בין דת ולאום, בין דת ומשפט ובין דת וכל ערכי היסוד האחרים, הוא כה אורגאני ומהותי, עד שיכול אתה אמנם לתחום תחומים ביניהם ובתוכם, אך אין אתה יכול ומסוגל להפריד ביניהם”³⁹

יחד עם זאת, הצדיק אלון את גישתם של אנשי חברת המשפט העברי ברצונם לחקור, להבין ולהכין את המשפט העברי, במובנו הכולל והמלא המכיל את דיני החוזים, המשפט הציבורי ועוד, ולא אך ורק בענייני משפחה⁴⁰.

עם פרוץ מלחמת השחרור התגייס אלון לצבא מבלי שיהיה לו כל ספק בכך⁴¹. הוא שימש כתובע צבאי בפקוד הצפון והתגורר עם משפחתו מספר שנים בצפת⁴². את הרישיון לעריכת הדין קיבל לבסוף בשנת 1951 והתחיל לעבוד כעורך דין במשרד של חמוי - ד”ר בוקסבאום⁴³. אפשר לראות משרה זו כמשרת התמחות נוחה, אם נבחן זאת בפרספקטיבה של סטודנט ישראלי בשנות האלפיים. אולם, נוחות הייתה מנת חלקו של אחד הצדדים בעסקה בלבד. ד”ר בוקסבאום רצה להשאיר את המשרד בידיים טובות עת יצא לנסות את מזלו בפוליטיקה ונעשה לסגן ראש עיריית ירושלים, ומבחינתו אלון היה מושלם לכך. אלון, לעומת זאת, לא חיבב יותר מידי את העיסוק וראה בו ”ביטול תורה”⁴⁴. אולי מצא אלון נחמה פורתא בעבודתו במשרד בכך שלצידו עבד כעורך דין לא אחר מאשר חיים כהן. חיים כהן, שהיה אז עורך דין

³⁷ הקדמה המשפט העברי, רבעון מדעי, חוברת ראשונה, 6 (תרע”ח).

³⁸ תהילים קיט, צט.

³⁹ מנחם אלון מבעיות ההלכה והמשפט במדינת ישראל, 10 (תשל”ג) (להלן: מבעיות ההלכה והמשפט).

⁴⁰ שם.

⁴¹ קנריק ”תולה ארץ על גלימה”, ראה לעיל ה”ש 12.

⁴² ראיון טלפוני ראשון עם ארי אלון, ראה לעיל ה”ש 21.

⁴³ גולדשטיין ”השופט מנחם אלון”, ראה לעיל ה”ש 10, בעמ’ 10.

⁴⁴ שם, בעמ’ 9.

מתמחה התקבל לעבוד במשרד ובין השניים נרקמה חברות טובה שנמשכה גם שנים רבות לאחר עבודתם המשותפת במשרד. קורות חייהם של כהן ואלון דומים במידה מסוימת: חיים כהן התחנך וגדל בבית דתי שנתן מקום למדע לצד ההלכה. סביו של כהן היו רבניים אורתודוקסיים, ואף הוא שאף להיות מוסמך לרבנות ולכן למד בישיבת "מרכז הרב" בירושלים, שהונהגה על-ידי הרב קוק. למרות שאיפתו הראשונית, בסופו של דבר בחר שלא המשיך בדרך זו אלא פנה ללימודי המשפטים⁴⁵. למרות הדמיון הרב בין השניים הם נחלקו בהשקפתם הדתית, ובעוד אלון היה יהודי שומר תורה ומצוות כהן החליט לעזוב את הדת מסיבות שונות. כיוון ששני האישים היו פתוחים וסבלניים באופיים לא הפריעה עובדה זו לידידותם החזקה, וכדברי אלון "יכול אתה שלא לסבור כמותו, אך אין אתה יכול שלא להעריכו, ואם זכית לקרבתו ולטוב לבו – שלא לאהבו"⁴⁶.

על מנת להעשיר את עולמו, ולהרחיב את אופקיו החליט אלון בשנת 1954 ללמוד לתואר מוסמך בתלמוד, היסטוריה של עם ישראל ופילוסופיה כללית באוניברסיטה העברית. אלון, שכבר למד תלמוד בישיבה החליט ללמוד במסגרת האוניברסיטה דווקא בחוג זה על מנת להרוויח מהלימוד האקדמי המסודר, וללמוד להשוות טוב יותר בין המקורות השונים⁴⁷. מבחירה במקצועות אלו דווקא ניתן ללמוד על אופיו של אלון: אלון האמין שאפשר תמיד להשכיל וללמוד יותר, אפילו בתחום שכבר נלמד. הוא העדיף לבחור בפתיחות ולהימנע מסגירות – ולא בחר לחזור לישיבה וללמוד במסגרתה. הוא דבק באמונתו ובתורתו והמשיך לחקור בה, יחד עם לימוד היסטוריית עם ישראל, בבחינת "דע מאין באת ולאן אתה הולך"⁴⁸.

גם בחייו באקדמיה זכה אלון לחסות בצילם של דמויות משפט מרכזיות: פרופ' חנוך אלבק ופרופ' שמחה אסף, אשר גם הם כמותו - דגלו בשילוב המשפט העברי במשפט הישראלי. אלון העריך אותם, למד מהם, וכינה אותם בשם "תלמידי חכמים גדולים מאוד"⁴⁹. אלון זכה בצעירותו גם ללמוד מפרופ' משה זילברג, שהאמין גם הוא שיש לבסס את משפטה של מדינת ישראל על המשפט העברי ולכן דרש שיעשה עיבוד וחקיקה מחדש של המשפט העברי בכדי להתאימו⁵⁰. כשהיה זילברג לשופט בבית המשפט העליון, הרגיש אלון בקריאת פסיקותיו במסגרת לימודי המשפטים המעשיים "שוב בבית", עת הצביע השופט זילברג על הדמיון בין דברי הלורד פריי בפסק האנגלי לדברי הרב יחזקאל לנדא⁵¹. השוואה כעין זו ושילוב הלכות ועקרונות המשפט העברי כמקור בפסיקותיו של זילברג היו נפוצות מאוד – ואלון העריך את זילברג מאוד

⁴⁵ אתר ויקיפדיה תחת הערך "חיים כהן"

⁴⁶ he.wikipedia.org/wiki/%D7%97%D7%99%D7%99%D7%9D_%D7%9B%D7%94%D7%9F

⁴⁷ מנחם אלון "לכבודו של חיים כהן" **שנתון המשפט העברי** ו-7, 9 (תשל"ט-תש"ס).

⁴⁸ קנריק, "תולה ארץ על גלימה", ראה לעיל ה"ש 12.

⁴⁹ אבות ג, א.

⁵⁰ קנריק, "תולה ארץ על גלימה", ראה לעיל ה"ש 12.

⁵¹ משה זילברג "המשפט במדינה העברית" **הארץ** (17.2.1938-14.3.1938).

⁵¹ המר' 89/51 **מיטובה נ' קזם**, פד"י ו, 4 (1952).

על כך⁵². אלון למד על דרכי חקירת המשפט העברי גם ממורהו פרופ' אשר גולאק אשר דגל בחקירה דוגמאטית-היסטורית את המשפט העברי ואף כתב את הספר שהיווה את תחילת המחקר המדעי של המשפט העברי - "יסודי המשפט העברי"⁵³.

דרכו של אלון - כפי שהוא עצמו בחר לסלול אותה - הייתה למעשה בעלת שני נתיבים: הלכה ומעשה. כבר בנערותו הילך אלון בשני הנתיבים בו זמנית: הוא היה תלמיד חכם שלמד רבות בתורה, אך יחד עם לימודיו התורניים רצה לרכוש מקצוע. כשבחר מקצוע הקפיד לבחור מקצוע מכובד ויוקרתי, אך גם מקצוע בו יוכל להשפיע. כשהתבגר וידיו היו מלאות והיה עסוק בלימודי המשפטים והכלכלה הקפיד והמשיך לעסוק בתורה לשמה, והקים ישיבה שתעמיד תלמידים רבים. דרך זו המושתת על הלכה ומעשה מלווה את אלון במהלך כל חייו ומהווה חלק ניכר מאישיותו. היא זו שתאפשר לו להצליח בתחומים בהם יבחר לפעול בעתיד, בעודו ממשיך ללכת בשני הנתיבים בו זמנית. בדרך זו יכול הוא להשפיע באמת על המשפט הישראלי ועל החברה הישראלית המגוונת.

ג. כללים ולא רק ערכים - עקרונותיו של מנחם אלון⁵⁴

"רַבֵּן גַּמְלִיאֵל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי הַנֶּשִׂיא אֹמֵר, יִפֶּה תִּלְמוּד תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שִׁיגִיעַת שְׁנֵיהֶם מְשַׁכַּחַת עוֹן. וְכָל תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּה מְלָאכָה, סוֹפָה בְּטֵלָה וְגוֹרְרַת עוֹן. וְכָל הָעֲמִלִּים עִם הַצְּבוֹר, יִהְיוּ עֲמִלִּים עִמָּהֶם לְשֵׁם שְׁמַיִם, שִׁזְכוּת אָבוֹתָם מְסִיעָתוֹ וְצִדְקָתָם עוֹמְדַת לְעַד." (אבות ב, ב)

⁵² מנחם אלון "לזכרו של משה זילברג" שנתון המשפט העברי ב, א, ו (תשל"ה). ראה גם: מנחם אלון "עשירים הם המקורות הללו" חוק ומשפט 22, 6, תשט"ז, שם מביא אלון את פסק דין ע"א 248/53 רוזנבאום נ' זגר פד"י ט, 553 (1955) כדוגמא לפסק דין שלא בענייני המעמד האישי בו השופט זילברג השתמש בהלכה העברית כדי למצוא פתרון משפטי כאשר לא נמצא פתרון שכזה בחוקי מדינת ישראל.

⁵³ אשר גולאק יסודי המשפט העברי: סדר דיני הממונות בישראל ע"פ מקורות התלמוד והפוסקים (תרפ"ג). (להלן: יסודי המשפט העברי) להרחבה בדבר מפעלו של גולאק ראה: מנחם אלון "לזכרו של אשר גולאק" שנתון המשפט העברי ט-י ג (תשמ"ב-תשמ"ג).

⁵⁴ בפרק זה אני מציגה בקצרה את עקרונותיו של אלון כפי שאני משערת שהיו בתחילת שנות ה-50. אני לומדת על עקרונותיו של אלון בשנים אלו מקטעים ומאמרים שכתב מאוחר יותר, בהם סיכם את עקרונותיו. לדעתי ניתן להניח כי למרות שהעלה עקרונות אלה על הכתב רק מאוחר יותר, דגל בהם כבר בתחילת שנות ה-50.

לאחר סקירת מקורותיו של אלון ולפני הפנייה לבחינת דרכי השפעתו על המשפט הישראלי ברצוני להקדיש פרק זה על מנת לסכם את עקרונותיו של אלון. כאן אביא בקצרה את עיקרי עמדותיו של אלון, ללא הבחנה בין הענפים השונים – חקיקה והוראה, אלא כיחידה שלמה המהווה את תורתו של אלון. בחינה כללית זו תקדם לבחינה הפרטית שתעשה בפרקים הבאים ותבחן את פעילותו של אלון בכל ענף באופן נפרד.

בתורתו של אלון נשתנו פני 'המשפט העברי': המונח 'משפט עברי' המקורי שימש בימי השלטון הבריטי בארץ ישראל כמונח המתאר שיטת משפט חילונית המתבססת אמנם על היהדות – אך על ערכיה בלבד. בכדי לתאר את כללי ההלכה הדתית נבחרו מונחים כמו "דיני ישראל"⁵⁵, "ההלכה" או "הדין היהודי"⁵⁶. אלון בחר להעניק למונח 'משפט עברי' משמעות אחרת, משמעות שכורכת בתוכה עקרונות מוסר יהודיים יחד עם חוקי ההלכה היהודית ואת כל זאת שזר אלון באווירת ההתעוררות הלאומית העברית⁵⁷. אלון ניתח ופירש את המונח 'משפט עברי' והסביר מדוע הוא המתאים בצורה הטובה ביותר לתאר את התחום העיוני ברצונו ללמוד ולחקור. לדעת אלון אין אפשרות למצוא מונח מתאים מעולם ההלכה בכדי לתאר את תחומי המשפט של היום⁵⁸. למרות זאת, על מנת לקבוע היקף כמותי למחקר בוחר הוא את המושג 'משפט' כמתאים, ככולל את תחומי המשפט המודרני⁵⁹. נוח לאלון לקבוע זאת גם כיוון שרבים מחכמי ההלכה משתמשים במונח 'משפט' כדי לתאר עניינים במשפט אזרחי, פלילי וציבורי ולא עניינים שהם באיסור והיתר⁶⁰. את המונח 'עברי' לקח אלון דווקא מאותה חברת המשפט העברי שהתמקדה בערכי היהדות ולא בכלליה. קסם לאלון הרעיון לחדש את המשפט בשם שמעיד על קדמותו של המשפט דווקא⁶¹. כפי שיש "לשון עברית" ו"מדינה עברית" חשב אלון שיש לערוך גם "משפט עברי"⁶². מונח זה שטבע אלון התקבל גם בקרב הרבנים, ולא הייתה רתיעה מהמטען התרבותי-לאומי הטמון בתוכו⁶³. מבחינה מסוימת מתן שם חדש לדין היהודי יתכן ובאה כדי לשרת מטרה נוספת של אלון והיא להפוך את הדין היהודי למודרני ולאומי יותר, ולכן מקובל יותר בקרב החברה הישראלית⁶⁴. אלון הבין את אי הדיוק שיש במונח שטבע אך בכל זאת טבעו מתוך הבנת הצורך בהגדרה מקובלת ואחידה המבטאת את התחום

⁵⁵ תוספתא בבא קמא ד, ב. גיטין, מד, א.

⁵⁶ לדוגמה לשימוש במונח ראה: יצחק אנגלרד "שילוב הדין היהודי במערכת המשפט הישראלי" **המשפט העברי במדינת ישראל**, 110 (יעקב בזק עורך, התשי"ט).

⁵⁷ המשפט העברי, ראה לעיל ה"ש 2, בכרך א, עמ' 98.

⁵⁸ שם, עמ' 97-98.

⁵⁹ מנחם אלון "המשפט העברי במשפט המדינה כיצד?" **המשפט העברי במדינת ישראל**, 89, 90 (יעקב בזק עורך, התשי"ט).

⁶⁰ המשפט העברי, ראה לעיל ה"ש 2, כרך א, עמ' 98 בה"ש 81.

⁶¹ שם, בה"ש 80.

⁶² שם, בעמ' 98.

⁶³ מנחם אלון "עוד לעניין מחקרו של המשפט העברי" **משפטים** ח' 99, 103 (1977).

⁶⁴ ראיון טלפוני שני עם ארי אלון, ראה לעיל ה"ש 5.

הדרוש למחקר⁶⁵. על אי דיוק זה הושמעה ביקורת מפי פרופ' יצחק אנגלרד שטען כי אין הצדקה מדעית לצמצם את המחקר המשפטי של ההלכה לתחומים שמשתייכים למשפט המודרני ושקליטתם עשויה להתקבל במשפט המדינה. לדעתו יש לכלול את ההלכה כולה בתחום מחקר אחד ולא להתעלם מהיסוד הדתי של ההלכה⁶⁶. אלון לא קיבל את ביקורתו של אנגלרד והביא צידוקים שונים לתחימת תחום המחקר. אחד מהצידוקים שהובאו הוא "מבחן האקטואליות": המבחן לפיו יש לחקור את העניינים האקטואליים ביותר למציאות חיינו העכשוויות. מבחן זה היה מבחן מקובל ומכריע בתולדות לימוד ההלכה ולכן לא רואה אלון סיבה שלא להשתמש בו גם בימינו⁶⁷.

לצד החשיבות במחקר דוגמאטי-משפטי נותן אלון חשיבות גדולה יותר גם לחקירה ההיסטורית. בשונה ממה שהיה נהוג עד כה אלון בחר לתת דגש להתפתחות המשפט העברי ולשינוי שעבר בו בייחוד לאחר תקופת התלמוד⁶⁸. לא שהזניח אלון את התקופה שקדמה לכך – הוא העניק חשיבות רבה גם לתורה, למשנה ולתלמוד, אך לדעתו אין האחד הולך ללא השני. לדעתו "כל המוכיח עקרון מעקרונות המשפט העברי באמצעות הוכחה מהתלמוד מבלי לעיין בהתפתחות שחלה בנידון לאחר מכן – אינו אלא טועה ומשום כך אף מטעה"⁶⁹. אך גם להפך – לדעתו, כל המוכיח עקרון בהסתמך רק על התקופות המאוחרות מפספס את עמדת המשפט העברי בכללה ומצביע רק על חוליה ממנה⁷⁰. לכן שואף אלון לחקור את כל התקופות בהן התפתח המשפט העברי, אך את התנופה הגדולה הוא נותן דווקא לתקופות המאוחרות שהוזנחו במחקר קודם⁷¹. בעזרת חקירת תקופות אלה של המשפט העברי האמין אלון שיוכל להשיג את שילובו של המשפט העברי במשפט המדינה, כיוון שבתקופות אלה הייתה פעילות הלכתית-משפטית ענפה בכל תחומי המשפט העברי שעל בסיסה ניתן ליצור את השילוב⁷². בנוסף, בתקופות אלו הייתה יצירתיות רבה בעולם ההלכה ותוקנו תקנות במסגרת ההלכה על מנת להתאימה לשינוי רוח הזמן והתפתחות הכלכלית-החברתית⁷³. ממה שהיה אז – רוצה אלון ללמוד וליישם – היום⁷⁴.

כמו שדרשו חכמים שלא די בתורה ללא מלאכה גם אלון הבין שלא די יהיה בחקירה אקדמית של המשפט העברי, ויש להכין את הציבור לקבלת המשפט העברי למשפט המדינה. לדבריו: "תנאי קודם לכל

⁶⁵ המשפט העברי, ראה לעיל ה"ש 2, כך א בעמ' 99.

⁶⁶ יצחק אנגלרד "מחקר המשפט העברי – מהותו ומטרותיו" **משפטים** ז 34, 37 (תשל"ו).

⁶⁷ אלון, "עוד לעניין מחקרו של המשפט העברי", ראה לעיל ה"ש 63, בעמ' 102.

⁶⁸ שמואל שילה "תרומתו של מנחם אלון לחקר המשפט העברי" **משפטים** כ"ה, 14 (תשנ"ה).

⁶⁹ אלון "המשפט העברי במשפט המדינה כיצד?" ראה לעיל ה"ש 59, בעמ' 91.

⁷⁰ שם.

⁷¹ ראיון של סיון הרון-יהודה עם פרופ' שמואל שילה, מחוקרי המכון למשפט עברי (18.5.09). הובא כנספח ד.1. לעבודה זו.

⁷² על הפעילות ההלכתית משפטית בקהילות היהודיות ראה גם: מנחם אלון "סמכות ועוצמה בקהילה היהודית, פרק במשפט הציבורי העברי" **שנתון המשפט העברי ג-ד** 7, 33-34 (תשל"ו-תשל"ז).

⁷³ להרחבה ראה: מנחם אלון "ייחודה של הלכה וחברה ביהדות צפון אפריקה מלאחר גירוש ספרד ועד ימינו" **הלכה ופתיחות, חכמי מרוקו כפוסקים לדורנו** 15, עמ' 30-31 (תשמ"ה).

⁷⁴ מנחם אלון "מחקרו המדעי של המשפט העברי" **ספר היובל לדוד קוטלר - מחקרים ביהדות**, 147, 160 (תשל"ו).

מעשה שצריך להתקבל בציבור הוא – הכנתו של אותו ציבור לקראת המעשה⁷⁵, והכנת ציבור המשפטנים קודמת להכנת הציבור כולו כי הרי הם אלו שבסופו של דבר יקבעו את צורת המשפט במדינה, והם אלה שיקבעו את חוקיה. אלון קיווה שבעזרת חינוך המשפטנים למשפט עברי כבר מהבסיס נגיע לכך שבסופו של דבר יחוקקו את משפט המדינה על יסודות המשפט העברי. תוצאה זו תהיה בזכות עבודתם של המשפטנים במשרד המשפטים ובכנסת או בהשפעתם על נציגי ציבור שאינם משפטנים. לדידו של אלון - גם אז כמו בימינו, לימוד המשפט העברי נחשב על-ידי הסטודנטים למשפטים כמעמסה. הלאומיות המודגשת והרצון לקבלת עצמאות גם בשיטת המשפט פחת לו כבר בסוף שנות ה-50. לא רק שהייתה אדישות לצורך בשיטת משפט מקורית שתהא מבוססת על 'משפט עברי' בתפיסתו המודרנית יותר - כפי שקבעה אלון - אלא המשפט העברי עדיין נתפס כמשפט עלום ונסתר, לא ברור ולא ידוע⁷⁶. אלון ראה לו למטרה לשנות את פני הדברים ולהוציא את המשפט העברי מהארון המאובק, ולהציגו כרלוונטי, עשיר ומרתק. אלון רצה שכולם יכירו בעובדה שמערכת המשפט העברי מתאימה ביותר להיות הבסיס למשפט מדינת ישראל כי זוהי "שיטה משפטית האוצרת בתוכה את אחת התופעות העשירות והגדולות ביותר של תרבותנו הלאומית המקורית"⁷⁷.

אלו היו עקרונותיו של מנחם אלון. בהם האמין ולפיהם כיוון את דרכיו. לאחר שעזב את המשרד של חמיו החל אלון לפעול בו זמנית להגשמת מטרותיו בשני האפיקים בהם קבע שיש לפעול: בחקיקה ובאקדמיה.

ד. עבודתו של אלון במשרד המשפטים

"הלל אומר, הַיּוֹי מִתְלַמְּדֵי שֶׁל אֶהְרֹן, אוֹהֵב שְׁלוֹם וְרוֹדֵף שְׁלוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמְקַרְבֵּן לַתּוֹרָה"
(אבות א, יב)

לפני שהחל אלון לחנך משפטנים עתידיים להשפיע על החקיקה הישראלית בחר אלון לנסות להשפיע על החקיקה בעצמו. בשנת 1954 נהיה לעוזר ליועץ המשפטי לממשלה במשרד המשפטים ועבד לצידו של חיים כהן, שהיה היועץ המשפטי לממשלה. בתחילה לא הייתה זיקה רבה בין העבודה אותה נדרש לעשות לבין העבודה אותה רצה לעשות ולשמה הגיע למשרד המשפטים. הוא מונה להכין הצעות חוק

⁷⁵ אלון, "המשפט העברי במשפט המדינה כיצד?", ראה לעיל ה"ש 59, בעמ' 99.

⁷⁶ שם, בעמ' 99-100.

⁷⁷ שם.

כגון הצעת חוק לחוק ההתיישנות תשי"ח-1958⁷⁸ וגם עסק בחוק הגנת הדייר⁷⁹. גם מבלי שהוסמך לכך בפירוש הביא אלון במסגרת עבודתו זו את עמדת המשפט העברי לגבי החוקים בטבעיות מה⁸⁰. בנוסף לעבודתו בהכנת הצעות החוק השונות נשלח אלון לייצג את היועץ המשפטי לממשלה בבית המשפט העליון⁸¹. גם בעבודות שגרתיות אלו בלט אלון באופיו הטוב המתחשב בבריות⁸², ובעזרתו לזולת⁸³.

הרצון להקדיש את עבודתו במשרד המשפטים למשפט העברי הגיע לידי מעשה כאשר בשנת 1959⁸⁴ מונה להיות יועץ למשפט עברי בחצי משרה, ובחציה השני של משרתו - המשיך בעבודות המשרד האחרות. פתיחתה של המחלקה למשפט עברי הייתה תוצר של יוזמה של פרופ' נחום רקובר, שעבד לצידו של מנחם אלון במשרד המשפטים וראה גם הוא חשיבות גדולה למקומו של המשפט העברי במשפט המדינה. גם ד"ר אורי ידן, שהיה בזמנו ממונה על התכנון המשפטי, הביע את תמיכתו וכך עבדו שניהם - רקובר ואלון - על מנת לשלב את המשפט העברי במשפט המדינה⁸⁵.

במסגרת עבודתו של אלון כיועץ למשפט עברי היה עליו להכין חוות דעת המבוססת על המשפט העברי לכל הצעת חוק⁸⁶. לאחר מכן, כאשר הגיעה הצעת החוק לפני חברי וועדת חוקה, חוק ומשפט התבקש אלון להציג את חוות הדעת⁸⁷. במספר מקרים אף התקבלה דעתו של אלון, היא דעת המשפט העברי, וסעיפי חוק הוצעו בהצעות החוק לפיו⁸⁸.

בעבודתו במשרד המשפטים נתקל אלון בתופעה שאפיינה את הציבור בכללו ואת ציבור המשפטנים בפרט והיא - חוסר ההבנה הבסיסית את מקורות המשפט העברי. בעוד שעבור אלון מקורות המשפט העברי היו ברורים ונהירים היו בין חברי הכנסת כאלה שהתקשו לגשת למקורות היהודיים ולהבינם. אלון מספר על כך: "לא אשכח, כשעבדתי במשרד המשפטים ב-55', הופעתי בפני ועדת החוקה של הכנסת. ח"כ חנן רובין ממפ"ם התרשם מדבריי שאמרת, וביקש להתעמק בנושא. נתתי לו מראה מקום. הוא חזר אליי וביקש

⁷⁸ הי"ח 312, 280 (תשי"ז).

⁷⁹ לעבודתו בהרחבה ראה: מנחם אלון "חוק הגנת הדייר, תשט"ו-1955" **חוק ומשפט** שנה ראשונה 18, 4 (תשט"ו).

⁸⁰ לדוגמא - אלון מביא את עמדת המשפט העברי לגבי עיקרון ההתיישנות בהרחבה במאמרו: מנחם אלון "ההתיישנות במשפט העברי" **הפרקליט יד** 179-189, 243-279 (תשי"ח)

⁸¹ קנריק, "תולה ארץ על גלימה", ראה לעיל הי"ש 12.

⁸² לתמיכה אנקדוטאלית לאופיו זה ראה מכתב תודה שנשלח לאלון בו מודה לו י. פנחסוביץ על ששלח לו את הצעת החוק למקום חופשתו בו שהה במשך שלושה שבועות. מכתב מאת י. פנחסוביץ, פקיד המסדר השיפוטי למר מנחם אלון, העוזר ליועץ המשפטי לממשלה. (1958. 20. 4). / גני"מ / גל-12/21351. מצורף כנספח 2. א. לעבודה זו.

⁸³ ראה כתמיכה: מכתב מאת י. בן-מאיר, היועץ המשפטי במשרד החוץ למנחם אלון, משרד המשפטים (1958. 15. 4). / גני"מ / גל-12/21351. מצורף כנספח 2. ב. לעבודה זו.

⁸⁴ אלון שימש כיועץ למשפט עברי עד לשנת 1966, ראה הי"ש מסי 3.

⁸⁵ ראיון עם פרופ' רקובר, ראה לעיל הי"ש 30. ראוי לציין שהיועץ הראשון למשפט עברי המשרד המשפטים היה ד"ר מרדכי מרכוס כהן. ראה גם: חיים כהן "על המשפט העברי בחיינו" **פתחים** ב, 43 (תשל"ה).

⁸⁶ ראה לדוגמא מכתב מאת מנחם אלון, עוזר ראשי ליועץ המשפטי לממשלה, יועץ למשפט עברי לח"כ משה אונא (1960. 8. 5) / גני"מ / גל-12/21351. מצורף כנספח 2. ג. לעבודה זו.

⁸⁷ לדוגמא ראה חוות דעתו בנוגע להצעת חוק הירושה מוצגת בפני חברי וועדת חוקה, חוק ומשפט: פרוטוקול מסי 207, משיבת ועדת החוקה חוק ומשפט (1964. 10. 2). / גני"מ / כ-9/144. מובא כנספח 2. ד. לעבודה זו.

⁸⁸ פרוטוקול מסי 215 משיבת ועדת החוקה חוק ומשפט, (1964. 16. 3). / גני"מ / כ-9/144. מובא כנספח 2. ה. לעבודה זו.

שאתרגם לעברית⁸⁹. נוכל להיות בטוחים שעל חוסר ידע זה הגיב אלון בסבלנות וכנראה שבמקום ללעוג לבורותו של חבר הכנסת רובין יש להניח שישב עימו לחברותא קטנה.

לבחינת השפעתו של מנחם אלון בעבודתו במשרד המשפטים יש לצרף את העובדה שבאותן שנים בהם עבד מנחם אלון במשרד המשפטים היה חיים כהן היועץ המשפטי לממשלה⁹⁰. אמנם לא התערב חיים כהן בעבודתם של עוזריו⁹¹ אך ידידותו הקרובה עם אלון ודעתם המשותפת לגבי מקומו של המשפט העברי באה לידי ביטוי גם בעבודתם יחד במשרד המשפטים. כאמור, דומים היו אלון וכהן ברקע ממנו באו, ומטרתם להביא לשילוב המשפט העברי למשפט המדינה הייתה מטרה משותפת. שניהם ראו במשפט העברי כמורשת תרבותית⁹² אך לעומת אלון - חיים כהן שם דגש גדול יותר על ההיבט התרבותי של המשפט העברי מאשר על היבט ההלכתי⁹³. אלון ראה ערך גדול בקירוב כלל ישראל לתורה על-ידי הכנסת המשפט עברי למשפט הישראלי.

גם בעודו עומד לצד איש בר השפעה כחיים כהן נתקל אלון בקשיים רבים להביא לידי פועל את שאיפתו לגבי שילוב המשפט העברי במשפט הישראלי. בדיון בנושא בעיות ההלכה והמשפט במדינת ישראל חיים כהן עצמו מספר כי בעת ניסו הם לפעול יחד הובעה התנגדות רבה:

”אבל ידידי מנחם אלון יזכור אל נכון שכשהוא לא עסק בתורה לשמה בלבד, אלא ישב איתי במשרד המשפטים, ואנחנו היינו צריכים לכתוב למדינה את ראשית חוקיה, אחת המשימות שעמדה לפנינו הייתה להחיות את המשפט העברי ולהכניס במידת האפשר את הלכות המשפט העברי לתוך חוקי המדינה, לעשות אותם לחוקי המדינה. והנה נתקלנו אז ראש לכל, לפני כל הבעיות האחרות, בהתנגדות נמרצת מצד חוגים דתיים, לאו דווקא מצד המפלגות הדתיות⁹⁴”

בהמשך דבריו רומז כהן לזהותם של אותם ”חוגים דתיים” אשר מתנגדים נמרצות לשילוב משפט עברי במשפט המדינה. כהן לא מפנה אצבע מאשימה בגלוי אך ניתן להבין מהדברים שנאמרים כלפי מי מופנית הביקורת – כלפי הרבנות הראשית. לדבריו, היה פשוט אם מי שהיה מוסמך לתקן את השינוי בהלכה היה עושה כך, ואז היה קל יותר להכניס את ההלכה המתוקנת למשפט הישראלי⁹⁵. הרבנים, שעשו תקנות

⁸⁹ קנריק ”תולה ארץ על גלימה”, ראה לעיל הי”ש 12.

⁹⁰ חיים כהן היה ליועץ המשפטי בממשלת ישראל בין השנים 1950-1960. במהלך תקופה זו אף תפקד כשר המשפטים לתקופה קצרה. אתר ויקיפדיה, תחת הערך ”חיים כהן”, ראה לעיל הי”ש 45.

⁹¹ ראיון עם פרופ’ רקובר, ראה לעיל הי”ש 30.

⁹² דברי אלון בנושא מובאים בכתבתו של גבי ברוך ”יש דברים שכואבים לי. לפעמים אני לא יושן בלילה” 24 שעות, ידיעות אחרונות 16 (25.11.93).

⁹³ ראה לעיל הי”ש 90.

⁹⁴ מבעיות ההלכה והמשפט, ראה לעיל הי”ש 39, בעמ’ 10.

⁹⁵ שם, בעמ’ 38-39.

לאורך הדורות מיאנו לפעול בדרך זו כיום, כיוון שלטענתם היו מחוסרי הסמכות לכך⁹⁶. לטענת כהן, מאחר והרבנות בוחרת שלא לתקן והיא מתנהגת כאילו היא בעלת "מונופולין" על קביעת ההלכה – לא נותר למעשה כל חלון דרכו יוכל להתבצע השינוי להלכה⁹⁷. אלון, בדרכי נועם המאפיינות אותו ניסה להראות כי יש צורך במהלך משמעותי ותיקון התקנות כך שתותאם ההלכה למציאות העכשווית. כדי לבסס את טיעונו חקר אלון את חקיקת ופסיקת הרבנות הראשית מימי הקמתה בשנת תרפ"א⁹⁸, לצד פעילות מרכזים רוחניים בקהילות יהודיות אחרות בעולם⁹⁹. ממחקרו העלה אלון את המסקנה כי רבני ישראל בעצם נוהגים בדרך בה "יראת ההוראה" גוברת על הצורך ב"הוראת ההוראה"¹⁰⁰, ועל כך מעביר הוא ביקורת¹⁰¹.

לא רק חוסר יכולת לקבוע שינוי בהלכה עמד לרועץ לכהן ולאון. אפילו הכנסת הלכה ללא שינויה לתוך החוק הישראלי לא התקבלה על-ידי נציגי הציבור הדתי. אז יגרם נזק גדול יותר להלכה, כך טענו המתנגדים, שתהפוך להיות נתונה בחסדי המחוקק החילוני ותאבד מנצחיותה¹⁰². דוגמא להתנגדות זו, ניתן למצוא עת ניסו כהן ואלון לשלב בחוקי המדינה את חובת כיבוד אב ואם¹⁰³. בסעיף 20 של הצעת החוק של חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות תשכ"ב-1962 נקבע כי "חייב הקטין לציית להוריו בכל עניין הנתון לדאגתם..."¹⁰⁴. בקריאה הראשונה בכנסת הביע נציג הציבור הדתי ח"כ ד"ר זרח ורהפטיג את התנגדותו להכנסת ציווי מעשרת הדיברות לחוק, כיוון ש"יש דברים לגביהם לא צריך חוק"¹⁰⁵. הרחיב הוא ואמר:

"אם אינכם מציעים שום סנקציה ואינכם יכולים להציע שום סנקציה – לשם מה עלינו

לחזור על עשרת הדיברות, ועל ידי כך, תסלחו לי, נוריד את הציווי הנצחי הזה מהרמה

שלו לאיזה עניין של חוק עובר?..."¹⁰⁶

בנוסף לבעייתיות זו הגדיל והוסיף ח"כ ורהפטיג בהצביעו על בעייתיות נוספת בשילוב הוראה הלכתית בחוק החילוני: השפיטה בבתי המשפט. ברגע חקיקת ההוראה ההלכתית בחקיקת הכנסת נתונה היא לפרשנותו של השופט החילוני. השופט יפרש את ההוראה לא לפי חוקי הפרשנות של המשפט העברי - כי

⁹⁶ שלמה גורן "לבעיות דת ומדינה" **הציונות הדתית והמדינה** 133, 134 (יוסף תירוש ואברהם תירוש עורכים, התשל"ח).

⁹⁷ **מבעיות ההלכה והמשפט**, ראה לעיל הי"ש 39, בעמ' 39.

⁹⁸ מנחם אלון **החקיקה והפסיקה על-ידי הרבנות הראשית ובתי הדין הרבניים** (תשכ"ה).

⁹⁹ אלון "ייחודה של הלכה וחברה ביהדות צפון אפריקה מלאחר גירוש ספרד ועד ימינו", ראה לעיל הי"ש 73.

¹⁰⁰ מנחם אלון **מעמד האשה - משפט ושיפוט, מסורת ותמורה. ערכיה של מדינה יהודית ודמוקרטיה** 266 (2005).

¹⁰¹ הרחבה על עמדתה של הרבנות הראשית לגבי שילוב ההלכה במשפט הישראלי, ועל עמדתו של אלון בנושא ראה פרק ה.

¹⁰² מנחם אלון חקיקה דתית אלון חקיקה דתית - בחוקי מדינת ישראל ובשפיטה של בתי המשפט ובתי הדין הרבניים 62

(התשכ"ח) (להלן: חקיקה דתית).

¹⁰³ שם, בעמ' 62-68.

¹⁰⁴ הי"ח תשכ"ב, 170.

¹⁰⁵ ד"כ 32 תשכ"ב 1962 עמ' 56-57.

¹⁰⁶ שם.

הרי אינו בקיא בהם - אלא לפי חוקי הפרשנות של המשפט הישראלי, ולדעת ח"כ ורהפטיג יש בזה ערבוב מין שאינו במינו¹⁰⁷.

למרות התנגדותו של ח"כ ורהפטיג ובזכות דעות שונות של חברי כנסת נוספים שחלקו על דעתו¹⁰⁸ בסופו של דבר נוסח הסעיף היה דומה ביותר לזה שבעשרת הדיברות וקבע כי "הקטין חייב, תוך כיבוד אב ואם, לציית להוריו בכל עניין הנתון לאפוטרופסותם"¹⁰⁹. כך בסופו של דבר הצליחה שאיפתם של אלון וכהן לשלב את המשפט העברי במשפט הישראלי במקרה הזה.

אמנם ניצחו הם בקרב, אך לא במלחמה. לדעת כהן, בגלל הבעייתיות הרבה¹¹⁰ בסופו של דבר הם לא השיגו דבר, והם "עומדים בדיוק באותו מצב, באותה נקודה, אשר אנחנו עמדנו בה בראשית ימי המדינה. לא התקדמנו כמלוא הנימה"¹¹¹. אלון לא הסכים עם העובדה שלא ניתן להשפיע על המשפט הישראלי ועליו אומר כהן:

"אני יודע שידדי מנחם אלון הוא צעיר מאוד לימים, על כל פנים בהשוואה אליי, ועל כן הוא אופטימיסט גדול, ומאמין באמונה שלימה שהדברים האלה ישתנו, וישתנו עוד בדורנו: והלוואי שלא יתבדה. על כל פנים מודה אני, אשרינו וטוב לנו שיש מי שיושב על התורה והעבודה, בודק את החוקים ואת פסקי הדין, לא רק שלנו אלא גם של בתי הדין הרבניים, מעיר את הערותיו, מנחה בהנחיות הדרושות את מי שרוצה ללכת בדרך ההתקדמות"¹¹².

ואכן שאף אלון להשפיע על המשפט הישראלי בכך שיוכל לחבר ולהתאים אליו את המשפט העברי, ולא נשאו אלו בגדר שאיפות בלבד אלא הוציא אותן אלון לכדי פעולות ממשיות בעולם המשפטי.

לאחר שנסקרו הדרכים בהם פעל מנחם אלון במסגרת עבודתו במשרד המשפטים, וכל שאיפותיו לגבי המשפט העברי בחקיקה הישראלית הוצגו, יש לבחון מה מכל זה השתרש והביא לשינוי במשפט הישראלי בחקיקה. כשבוחנים את המשפט הישראלי לאחר שחלפה לה כחצי מאה, נראה שיש שכר לפעולתו של אלון, אך שכר זה נראה דל. אמנם הרוויחו אנשי המשפט העברי במשרד המשפטים סעיף פה וסעיף שם, כותרת יפה לחוק או כמה מילים יפות על הזיקה למשפט העברי בדברי ההסבר, אך באופן כללי ניתן לקבוע כי אין המשפט הישראלי מבוסס על המשפט העברי, ובמקרים רבים הוא אף סותר אותו באופן

¹⁰⁷ שם.

¹⁰⁸ ח"כ פרופ' קלינגהופר ד"כ 32 תשכ"ב 1962 עמ' 158-159.

¹⁰⁹ סעיף 16 לחוק הכשרות והאפוטרופסות תשכ"ב-1962 ס"ח 380.

¹¹⁰ גם בעיית השפיטה של חוקי תורה על-ידי שופטים לא דתיים שאינם בקיאים בהלכה הובאה כבעיה, וגם "בעיית השיטתיות". כהן הצביע על כך שאין אפשרות משפטית מעשית להפטר מהמצב המשפטי הקיים כולו ולהחליט על משפט עברי חדש. **מבעיות ההלכה והמשפט**, ראה לעיל ה"ש 39, בעמ' 39.

¹¹¹ שם.

¹¹² שם.

נחרץ¹¹³. יש החולקים על קביעה זו – וביניהם נוכל למצוא את פרופ' נחום רקובר שלדבריו רבים מאוד הם החוקים הישראליים המבוססים על עקרונות של המשפט העברי¹¹⁴. גם אלון בכתבתו חולק על קביעה זו ואומר כי גם אם המשפט העברי אינו מהווה מקור רשמי הוא מהווה "מקור כזה למעשה"¹¹⁵. ניתן להבין את תפיסתם זו כנובעת מאמונתם הסובייקטיבית אך על מנת לעמוד על האמת יש לבחון את המציאות מנקודת מבט אובייקטיבית. בסופו של דבר המסקנה המתבקשת היא שאין המשפט הישראלי מבוסס על המשפט העברי. כנראה שעל חוקי מדינת ישראל לא הצליח אלון להשפיע ולא הוגשמה שאיפתו להביא לשינוי גדול במקומו של המשפט העברי במשפט המדינה במסגרת עבודתו במשרד המשפטים. כנחמה, שאין להמעט בחשיבותה, יש לציין כי המחלקה למשפט עברי במשרד המשפטים ממשיכה להתקיים עד ימינו, וגם כיום קיימת משרת יועץ למשפט עברי ליועץ המשפטי לממשלה. למעשה אין חוק שמובא לפני הממשלה והכנסת מבלי שאותו נושא בו מדבר החוק נחקר ראשית מבחינת המשפט העברי¹¹⁶. וודאי שמחלקה זו קיימת כיום בזכות עבודתו הטובה של אלון במסגרתה, עבודה שלימדה על חשיבות מחלקה שכזו למערכת המשפט בישראל, ואין ספק שממשיכי דרכו עושים את עבודתם נאמנה.

ה. תרומתו של ד"ר – פרופ' מנחם אלון באקדמיה: בהוראה ובמחקר

"כל שְׁמַעְשִׂיו מְרַבֵּין מִחֻמְתּוֹ, חֻמְתּוֹ מְתַקְּמָתוֹ. וְכֹל שֶׁחֻמְתּוֹ מְרַבָּה מִמַּעֲשָׂיו, אֵין חֻמְתּוֹ מְתַקְּמָתוֹ"
(אבות ג, ט)

כפי שמעיד על עצמו אלון, הוא "בכלל אדם שעובד קשה"¹¹⁷. תוך כדי עבודתו במשרד המשפטים המשיך אלון ללמוד באוניברסיטה העברית והשלים את תואר המוסמך בתלמוד, היסטוריה של עם ישראל

¹¹³ לפירוט מעשי החקיקה שהתבססו על המשפט העברי, דברי ההסבר שהסתמכו על המשפט העברי וחקיקה שנוגדת את המשפט העברי ראה: מנחם אלון "המשפט העברי במשפט המדינה, על המצוי ועל הרצוי" הפרקליט כ"ה, 27, 43-33 (תשכ"ט).

¹¹⁴ ראיון עם פרופ' רקובר, ראה לעיל ה"ש 30.

¹¹⁵ אלון, "המשפט העברי במשפט המדינה, על המצוי ועל הרצוי", ראה לעיל ה"ש 113, בעמ' 45.

¹¹⁶ כהן "על המשפט העברי בחיינו", ראה לעיל ה"ש 85, בעמ' 43.

¹¹⁷ קנריק "תולה ארץ על גלימה", ראה לעיל ה"ש 12, שם.

ופילוסופיה כללית בהצטיינות. כשסיים את תואר המוסמך המשיך אלון ללמוד ובשנת 1962 קיבל תואר דוקטור למשפטים בציון מעולה באוניברסיטה העברית. בשנת 1972 כבר מונה להיות פרופסור מן המניין באוניברסיטה העברית בירושלים¹¹⁸.

הצלחתו הרבה בלימודיו מעידה על חוכמתו הרבה ועל כישוריו האינטלקטואליים המפותחים של אלון. לצד זה ראוי להרחיב על מעשיו הרבים במסגרת האקדמיה, מעשים שנעשו על מנת לקדם את שאיפתו בהשגת השילוב המיוחל בין המשפט העברי למשפט הישראלי. כאן ניסה אלון להביא לידי מעשה את עקרונותיו בדרכים שהציב לעצמו בתחילת דרכו – דרך החינוך המשפטי, המחקר, והכתיבה.

ה.1. החינוך למשפט עברי.

למעשה כבר משנת 1954 התחיל אלון להגשים את יעדו השני בתוכניתו להשגת שילוב בין המשפט העברי למשפט המדינה והתחיל "להכין את ציבור המשפטנים"¹¹⁹. כאמור, לדעת אלון חשוב ללמד את הסטודנטים למשפטים משפט עברי כבר בתחילת לימודיהם בפקולטות למשפטים. כך יזכו להכיר במשפט העברי במסגרת ראויה, בה יוכלו לקבל גם כלים ללמידה עצמאית בתחום. לא הפריעה לאלון העובדה שיהיו אפיקורסים שלא ירצו לשמוע על הדת – הוא העדיף את זה על פני בורות כללית, כזו שמביאה בסופו של דבר לניכור¹²⁰. אמנם אלון תלה את רוב תקוותיו בסטודנטים הדתיים, אלה הבוחרים ללמוד משפטים, מהם ציפה להיות "מראשי הנושאים והמגשימים" של המשימה להשגת השילוב המיוחל בין המשפט העברי למשפט הישראלי¹²¹, אך גם בציבור הסטודנטים החילוני, חסר הרקע התורני, אלון האמין שיש להשקיע. שאיפתו הייתה לתכנן גם במסגרת לימודי התואר המוסמך מסלול מיוחד של משפט עברי, גם עבור מי שאיננו מוכשר דיו בהבנת המקורות ההלכתיים¹²².

אלון הכיר בכך שמערכת החינוך היא האחראית לעובדה שהסטודנטים למשפטים לא יכולים לגשת אל המקורות היהודיים ולכן גם אינם בקיאים בהם. הוא איננו כועס, אך הוא מעביר ביקורת: "מי שלא למד בתיכון אותיות רש"י – כמה כבר הוא יכול ללמוד בפקולטה? 4 שעות בשבוע? הרי זה טיפה ביס"¹²³. הוא דרש שיעשה שינוי של תכנית הלימודים בבתי הספר העממיים כך שבוגרי בית הספר יצאו עם הכלים וההכשרה המינימאלית ויהיו מסוגלים להבין וללמוד מקורות הלכה¹²⁴.

¹¹⁸ אתר ויקיפדיה, תחת הערך "מנחם אלון", ראה ה"ש 3.

¹¹⁹ אלון, "המשפט העברי במשפט המדינה כיצד?", ראה לעיל ה"ש 59, בעמ' 100.

¹²⁰ יאיר שלג "ראיון עם פרופ' מנחם אלון" גיליון: **נאמני תורה ועבודה** 4 (כסלו, תשנ"ה).

¹²¹ אלון, "המשפט העברי במשפט המדינה כיצד?", ראה לעיל ה"ש 59, בעמ' 100.

¹²² מנחם אלון "עם השנתון" **שנתון המשפט העברי** א, 7, 12 (תשל"ד).

¹²³ קנריק "תולה ארץ על גלימה", ראה לעיל ה"ש 12, בעמ' 33.

¹²⁴ אלון, "עם השנתון", ראה לעיל ה"ש 122, שם.

אלון לא מסתפק בדברי התוכחה כלפי מערכת החינוך, וכצדיק טהור לא מתלונן על הבערות אלא מוסיף הוא חכמה¹²⁵. במשך שנים רבות לימד מנחם אלון משפט עברי את הסטודנטים בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית ובנה את תוכנית הלימודים על כל פרקיה ותכניה¹²⁶. הוא השקיע מאמצים עליונים ובעזרת כושרו הרב בהרצאה ובכתיבה הצליח והרצאותיו נחשבו ל"הרצאות מאלפות" במשפט העברי¹²⁷. אלון הצליח לפשט את השפה המיוחדת למקורות ההלכתיים ולהפכה לשפה משפטית ברורה ומודרנית ובכך הפך המשפט העברי לקל יותר לעיכול אף לתלמידים שלא באו מרקע דתי. בזכות אופיו, כישוריו ולמדנותו הרבה הצליח אלון להשפיע על תפיסתם של הסטודנטים למשפטים את המשפט העברי¹²⁸. בכך למעשה הצליח לנפץ את מעטה הניכור והזרות אותו חשו הסטודנטים כלפי המשפט העברי, והפך את המשפט העברי לרלוונטי לעולמם המשפטי. אמנם אין הם נחשבים עדיין למומחי משפט עברי אך הם "טעמו טעמו של המשפט העברי" וקעת הם יכולים להביא את דיני המשפט העברי כחלק מטיעוניהם בפני בית המשפט¹²⁹.

כעת, כשהמשפט העברי נתפס בעיני הסטודנטים כמודרני והומניסטי, רצה אלון שהם יפעלו על מנת לשלבו במשפט הישראלי בעצמם. אפשר לראות זאת כאילו יצר לו אלון שליחים צעירים ברחבי העולם המשפטי הישראלי, אך נדמה בעיני שלא כך ראה אלון את תלמידיו. לדעתי ראה אלון כל תלמיד ותלמיד כאילו היה בנו, כדברי הגמרא: "כל המלמד בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו"¹³⁰. ואלה תולדות מנחם אלון: תלמידיו הרבים. כיום ניתן למצוא בכל פקולטה למשפטים בארץ את תלמידיו של אלון משמשים כחברי הפקולטה וכמרצים בכירים במסגרתה¹³¹. אף שהמשיכו סטודנט סטודנט לדרכו לכל אחד נשאר מעט מהידע ומן ההשקפה של פרופ' מנחם אלון. גם אם בסופו של דבר לא כל אחד מתלמידיו הפך לשליח נלהב להפצת המשפט העברי, אלון הצליח להשפיע על תפיסתם את המשפט העברי והפך אותה לחיובית הרבה יותר. יתרה מזאת – אלון הצליח להנחיל שינוי קבוע ומתמשך בחינוך המשפטי: גם כיום, בראשית שנות האלפיים, עדיין נשמר המשפט העברי בתוך תוכניות הלימוד במשפטים בכל האוניברסיטאות בארץ במסגרת קורסי חובה או בחירה. אולם, כיום הסיבות ללימוד משפט עברי - כפי שהן מובאות על-ידי אנשי משפט באקדמיה - שונות בחלקן מאלה שאלון שאף אליהם. כיוון שבסופו של דבר לא נקבע המשפט העברי

¹²⁵ כדברי הרב אברהם יצחק הכהן קוק: "הצדיקים הטהורים אינם קובלים על הרשעה אלא מוסיפים צדק, אינם קובלים על הכפירה אלא מוסיפים אמונה, אינם קובלים על הבערות אלא מוסיפים חכמה". אברהם יצחק הכהן קוק **עריפלי טוהר** (תשמ"ג).

¹²⁶ מנחם אלון "דברים אחדים על המשפט העברי בהוראה, בחקיקה ובפסיקה" **חשיבות הפרוצדורה ושמירת החוק**, 52-53 (תשכ"ו).

¹²⁷ קנריק "תולה ארץ על גלימה", ראה לעיל ה"ש 12, בעמ' 33.

¹²⁸ "בזכותו למדתי לדעת עוד באוניברסיטה עד כמה מתקדם המשפט העברי בתחומים מסוימים, אפילו יותר משיטות המשפט המודרני, שלא לדבר ביחס לשיטות משפט קדומות" ציטוט של דברי משה נגבי. ראה: שלג, "ברוח עקרונות הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל", ראה לעיל ה"ש 7, שם.

¹²⁹ כהן "על המשפט העברי בחיינו", ראה לעיל ה"ש 85, בעמ' 43.

¹³⁰ סנהדרין צט.

¹³¹ שילה, "תרומתו של מנחם אלון לחקר המשפט העברי", ראה לעיל ה"ש 68, שם.

כחלק ממשפט המדינה לא מוצאים אנשי ההוראה רלוונטיות בהוראת משפט עברי כדוקטרינה¹³². למשפט העברי מקנים כיום מקום במסגרת המשפט המשווה, והוא נתפס לשיטת משפט קרובה שבחינתה יכולה לשפוך אור ולהביא להבנת המשפט בכלל. בדומה להשקפתו של אלון גם כיום ישנו דגש רב בבחינת התפתחות המשפט העברי כמשפט שמשנתנה בהתאם לשינוי במציאות, בתרבות, בזמן ובמקום. את הבחינה ספציפית הזו ניתן להרחיב גם על המשפט בכללו, המשתנה ומתפתח כתוצר של מציאות, ובכך להעניק עומק ללימודי המשפטים¹³³. סיבה נוספת ללימוד המשפט העברי גם בימינו היא התחושה המתחדשת שיש לתת ערך רב לקניינים הרוחניים של העם¹³⁴. אמונתו של אלון כי יש חשיבות לאומית גדולה במשפט העברי כחלק מהזהות היהודית הופכת להיות רלוונטית מתמיד, ומשמשת לבסיס נוסף בצורך בלימוד משפט עברי¹³⁵. לסיכום מצב הדברים כיום ניתן לומר כי גם היום, כפי שדרש אלון אז, העברת התכנים במסגרת הוראת המשפט העברי לא באה אך ורק על מנת להעשיר את עולמו של המשפטן אלא ישנה חשיבות גדולה בהקניית הידע וההבנה בשיטת משפט שהיא "אורחת רצויה" במשפט הישראלי¹³⁶.

גם את העובדה שסטודנטים מגיעים לאוניברסיטה מבלי שהכירו כלל את המשפט העברי אלון הצליח לשנות. במערכת החינוך כיום קיימת עבור התלמידים אפשרות לבחור ב'משפט עברי' כיחידת בגרות, וזאת הרבה בתודות לאגודת "נוער שוחר משפט עברי" שיזם אלון מאוחר יותר, בשנת 1988. תוכנית הלימודים במסגרת "נוער שוחר משפט עברי" מורכבת מפגישות, ימי עיון וסדנאות שעיסוקן המשפט העברי על כל נושאו – האזרחיים והציבוריים. יחד עם זאת זוכים התלמידים לרכוש יכולת התמצאות בספרי המקורות של המשפט העברי¹³⁷. בכך השפיע אלון רבות על החינוך המשפטי, והשיג הכרה והבנה של המשפט העברי גם בקרב תלמידים צעירים בציבור החילוני.

ה.2. המכון לחקר המשפט העברי:

יחד עם הענקת חינוך הלכתי-משפטי לסטודנטים כבר בשנותיהם הראשונות ניגש אלון למלאכת המחקר במשפט העברי. כפי שהוזכר בחלק ב' של עבודה זו, אלון הדגיש את הצורך בחקירת התקופות המאוחרות לתקופת התלמוד, ובעיקר את ספרות השו"ת (שאלות ותשובות). החשיבות בחקירת ספרות זו

¹³² אריה אדרעי "מדוע לנו משפט עברי?" עיוני משפט כה 467, 474 (תשס"ב).

¹³³ שם, בעמ' 476-479.

¹³⁴ שם, בעמ' 485.

¹³⁵ ראה חלק ג' לעבודה זו.

¹³⁶ ליאון שלף "הפורמליזם" של המשפט העברי ועריכה של מורשת ישראל" עיוני משפט כה 489, 490 (תשס"ב).

¹³⁷ אתר האינטרנט של משרד החינוך, תוכניות שפותחו: "נוער שוחר משפט עברי"

cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Tochniyot_Limudim/Ichud/dugmaot/TochniotLimudim/MishpatIvri.htm

היא היסטורית ומשפטית גם יחד. מבחינה היסטורית ראה אלון חשיבות רבה בחקירת התפתחות הקהילות היהודיות כפי שבאה לידי ביטוי בספרות השו"ת. מבחינה משפטית הייתה חשיבות גדולה עוד יותר – חומר רב עד מאוד הצטבר לו מאז ימי התלמוד, חומר שלא נדרש ונחקר עד לעצם היום הזה. סידור וחקירת השאלות והתשובות תאפשר לקיים מחקר מדעי של המשפט העברי על כל תקופותיו – גם על זו שלאחר תקופת התלמוד¹³⁸. מלבד החשיבות המחקרית היוותה ספרות השו"ת, לתפיסתו של אלון, דרך להשגת השילוב בין המשפט העברי למשפט הישראלי, כי דרך לימוד התפתחות ההלכה בהתאם להתפתחות החיים בקהילות היהודיות ניתן היה לבסס את הצורך בהתפתחות ההלכה בהתאם לחיים במדינת ישראל כיום¹³⁹. את המחקר המדעי במשפט העברי רצה אלון לפתוח לכלל אנשי המשפט ולא רק לאלה הבאים מרקע תורני. אלון האמין שפתיחת המקורות הללו בפני כל מי שירצה בכך חיונית והכרחית על מנת להחדיר את המשפט העברי בהכרה ובחיי המעשה של המשפט הישראלי¹⁴⁰. על מנת לאפשר את הגישה למשפט העברי הבין אלון שלא יספיקו כינוס ומפתוח השאלות והתשובות, אלא יש לפשט את השפה ההלכתית לשפה משפטית ברורה.

תקוותו של אלון התגשמה ולאחר דיוני הוועדה המיוחדת לעיבוד ההצעה להקמת המכון לחקר המשפט העברי הובאה ההצעה הפני הוועד הפועל באוניברסיטה העברית¹⁴¹. הוועדה סיכמה את יעדי המכון לשלושה כשהיעד הראשון היה: "הכנת מפתח מפורש... של כל החומר המשפטי המצוי בספר השאלות והתשובות, ספרי הפוסקים, קובץ התקנות וספרי דרוש". בנוסף, שמו ליעד להכין ספרי תמצית של הנושאים המשפטיים שמקורותיהם הובאו במפתוח השו"ת והכנת ספרות שתסכם את חוות דעת המשפט העברי בנושאים משפטיים שונים. לצד היעדים בתחום המחקר האקדמי יועדו חוקרי המכון למשפט העברי לעמוד לרשות אנשי משרד המשפטים ולהיות להם לעזר בייעוץ בנושאי המשפט העברי¹⁴². הוועד הפועל קיבל את התכנית להקמת המכון לחקר המשפט העברי והוא הוקם בשנת 1963¹⁴³, ולתפקיד מנהל המכון בחרה הנהלת האוניברסיטה את ד"ר מנחם אלון¹⁴⁴. גם בשנות ה-60, כמו בשנות ה-2000, היה מחסור בתקציב למימון המחקר באוניברסיטה ולכן תלויה הייתה פעילות המכון בגיוס כספי תרומות¹⁴⁵. אלון, שהאמין במטרות המכון ושאלף להגשים את כתיבת מפתח השו"ת לא רצה לאבד אף רגע ומיד בשנה

¹³⁸ הוועדה לעיתונות: "המכון לחקר המשפט העברי החל בעבודתו בירושלים" (האוניברסיטה העברית בירושלים, המחלקה לארגון ולפרסום), 6.1.63, גא"ע. ראה נספח 1.2 לעבודה זו.

¹³⁹ שילה, "תרומתו של מנחם אלון לחקר המשפט העברי", ראה לעיל ה"ש 68, בעמ' 15.

¹⁴⁰ אלון, "עם השנתון", ראה לעיל ה"ש 122, שם.

¹⁴¹ חלק זה מבוסס ומצוטט מפרוטוקול ישיבת הוועד הפועל, 1.3.1962, גא"ע. ראה נספח 2.2 לעבודה זו.

¹⁴² שם.

¹⁴³ אתר האינטרנט של המכון לחקר המשפט העברי, law.huji.ac.il/merkazim.asp?cat=872&in=473.

¹⁴⁴ מכתב מאת י" רקח, לד"ר מנחם אלון (11.6.1962), גא"ע. ראה נספח 2.ח. לעבודה זו.

¹⁴⁵ מכתב מאת ד"ר מנחם אלון לאליהו אילת, נשיא האוניברסיטה העברית (20.6.1962), גא"ע. ראה נספח 2.ט. לעבודה זו.

שלאחר החלטת הוועד הפועל רצה לפתוח את פעילות המכון¹⁴⁶. מכיוון שלא גויסו עדיין התרומות ופעילות המכון הייתה מבוססת על הלוואה שניתנה מהאוניברסיטה¹⁴⁷ עבד אלון במשך השנה הראשונה של פעילות המכון ללא קבלת תשלום¹⁴⁸. נראה כי עבודת המכון והצלחת הגשמת מטרתיו היו חשובים לו, לאלון, יותר מאשר חשוב היה לו כיסו הפרטי.

כפי שאלון צפה שיהיה, עריכת מפתח השו"ת ארכה שנים רבות¹⁴⁹, ובמהלך כתיבת המפתח עלו בעיות לגבי הדרך שבה יש לעשות את הכתיבה¹⁵⁰. הזמן הרב שחלף עד לצאת המפתחות פגם בחשיבותם וכשפורסמו כבר לא הייתה תרומתם משמעותית במיוחד לחקר המשפט העברי באקדמיה¹⁵¹. באותן שנים, באוניברסיטת בר-אילן, התחילו בפיתוח פרויקט השו"ת האלקטרוני אשר אפשר חיפוש ממוחשב ומתקדם בכל מאגר ספרות השאלות והתשובות¹⁵². כמו שהאמין אלון שהתפתחות החיים משפיעה על ההלכה הסתבר שהתפתחות החיים משפיעה גם על תרומת עבודתו, על תרומת מפתח השו"ת, לחקר המשפט העברי. באותם שנים התחילו לשמש המחשבים לצורכי החיים והם גויסו גם לפעילות מחקר במדעי הרוח. החיפוש במאגר, שנעשה על-ידי הקלדת המילה הרצויה, לוקח שניות אחדות בלבד – אורך זמן קצר בהרבה מדרך החיפוש הידנית בספרות השו"ת¹⁵³. בסופו של דבר, לאחר שנערך המאגר האלקטרוני בעצם התייתר השימוש במפתח השו"ת שנכתב על-ידי חוקרי המכון לחקר משפט עברי¹⁵⁴.

למרות שלכאורה נדמה כי אין כל תועלת פרקטית במפתח השו"ת בכל זאת ניתן למצוא בו תרומה מסוימת: פרופ' שמואל שילה, שהיה חוקר במכון בעצמו, מצייין יתרון משמעותי שיש למפתח השו"ת על פני המאגר האלקטרוני והיא – הקשר הדברים. בעוד דרך החיפוש הממוחשב ניתן לאתר מילה או מונח מסוים לפי צורתו הלשונית בלבד, מפתח השו"ת עוזר למצוא את המונח בתוך הקשר¹⁵⁵.

אם כן, למרות המאמצים הרבים והכוונות הטובות לא הצליח אלון להשפיע על המשפט העברי והמשפט הישראלי בעזרת מפתח השו"ת של המכון לחקר המשפט העברי. אולם, אלון כן קצר הצלחה באופן אישי

¹⁴⁶ ש.ם.

¹⁴⁷ מכתב מאת ט' וגר לד"ר מנחם אלון (8.11.1962), גא"ע. ראה נספח 2. לעבודה זו.

¹⁴⁸ את התשלום עבור עבודתו בשנה הראשונה של המכון קיבל אלון באופן רטרואקטיבי רק בשנה לאחר מכן. מכתב מאת ט' וגר למזכירות הכספית (17.1.1964), גא"ע. ראה נספח 2. לא לעבודה זו.

¹⁴⁹ הודעה לעיתונות, ראה לעיל הי"ש 138.

¹⁵⁰ פרוטוקול משיבת המועצה שליד המכון, 1.7.1963, גא"ע. ראה נספח 2. לב. לעבודה זו.

¹⁵¹ המפתח המשפטי הראשון לספרות השו"ת של ראשוני ספרד וצפון אפריקה פורסם בשנת 1986, ראה אתר האינטרנט של המכון, הי"ש 143.

¹⁵² כבר משנת 1963 התחיל פיתוח של פרויקט השו"ת הממוחשב, ביוזמתו של פרופ' אביעזר פרנקל, ובשנת 1966 פותח הפרויקט במסגרת אוניברסיטת בר-אילן. ראה אתר ויקיפדיה לערך: פרויקט השו"ת

he.wikipedia.org/wiki/%D7%A4%D7%A8%D7%95%D7%99%D7%A7%D7%98_%D7%94%D7%A9%D7%95%D7%A2%D7%A9

¹⁵³ דף הבית של פרויקט השו"ת www.biu.ac.il/JH/Responsa/Heb/index.html

¹⁵⁴ ראיון עם פרופ' שמואל שילה, ראה לעיל הי"ש 71.

¹⁵⁵ ש.ם.

בכך שהצליח להסיט את אור הזרקורים לתקופה שנשארה מיותרת ממחקר – התקופה הבתר-תלמודית¹⁵⁶. תרומה זו רבה היא ומשמעותית ביותר, גם לחקר המשפט העברי וגם לשאלת מקומו במשפט הישראלי. מלבד שקידת חוקרי המכון על מפתח השו"ת יוסד במסגרת המכון לחקר המשפט העברי "שנתון המשפט העברי" שיצא לאור לראשונה בשנת תשל"ד (1974)¹⁵⁷. השנתון שימש כבמה מדעית מיוחדת לחקר המשפט העברי אך לא המשפט העברי בלבד. מקום משמעותי ניתן בשנתון גם לתחומים הסמוכים למשפט העברי וקשורים אליו כגון תלמוד והיסטוריית עם ישראל¹⁵⁸. הוצאתו לאור של השנתון בשנת 1974 הייתה למעשה הגשמת מטרה נוספת ממטרות הקמת המכון, שנקבעו עם הקמתו בשנת 1963¹⁵⁹. העיכוב בביצוע המטרה נבע מכך שרק בשנה זו מספר החוקרים במשפט העברי היה גדול במידה מספקת בכדי לספק מחקר אקדמי מדעי ברמה הנדרשת להוצאת שנתון. ואכן נראה שלאחר הקמת המכון ובזכות פעילותו הרבה של אלון לקידום המחקר רבו התלמידים והחוקרים במשפט העברי. מספר על כך אלון:

"עתה נתרבו שורות הלומדים והחוקרים, הולך ורב מספרם של לומדי המסלול המיוחד לתואר מוסמך במשפט עברי, וגדל מספרם של אלה שסיימו את כתיבת הדוקטורט במשפט העברי ושל אלה המצויים בעיצומה של עבודה זו; הולך ונוצר ציבור שאין אתה צריך לבקש ממנו לפרסם מפרי עטו אלא הוא דוחק ולוחץ לפרסום מחקריו בבמה מיוחדת ומתאימה¹⁶⁰."

מדבריו אלה של אלון, שנכתבו באמצע שנות ה-70, ניתן ללמוד על תרומה נוספת ומשמעותית שתרום אלון לחקר המשפט העברי, באמצעות הצליח להשפיע ולשנות את פני המשפט בישראל. המשפט העברי, בזכותו של אלון, הוכר בצורה חד משמעית כדיסציפלינה משפטית חשובה ביותר, "כמדע חי הנושא את עצמו ומצמיח פירותיו"¹⁶¹. גם כיום, אין המשפט העברי תחום שולי בלימוד וחקר המשפט בישראל אלא הוא חלק בלתי נפרד והעניין בו רק גדל בארץ ובחו"ל¹⁶². אלון הצליח והעמיד תלמידים הרבה, תלמידים שיהיו ממשיכי דרכו במחקר המדעי של המשפט העברי, ותוך כך ישפיעו גם על המשפט הישראלי כולו¹⁶³.

¹⁵⁶שילה, "תרומתו של מנחם אלון לחקר המשפט העברי", ראה לעיל ה"ש 68, בעמ' 14.
¹⁵⁷שנתון המשפט העברי א, (תשל"ד).

¹⁵⁸שילה, "תרומתו של מנחם אלון לחקר המשפט העברי", ראה לעיל ה"ש 68, בעמ' 16.
¹⁵⁹ מסמך שהוגש לוועדה המתמדת של האוניברסיטה העברית. תחת סעיף ג- פעולות נוספות של המכון, 1963, גא"ע. ראה נספח מספר 2. יג לעבודה זו.

¹⁶⁰אלון, "עם השנתון", ראה לעיל ה"ש 122, בעמ' 9-8.

¹⁶¹כהן, "על המשפט העברי בחיינו" ה"ש 85, בעמ' 44.

¹⁶²לחיזוק ראה דברי אדרעי: "העובדה היא שכל כתבי העת המשפטיים בארץ מפרסמים בשנים האחרונות מחקרים רבים במשפט עברי, חוקרים רבים מהתחומים הגובלים עם המשפט ומתעניינים במשפט עברי ובמחקרו; יש תלמידים רבים לתארים מתקדמים בתחום, והעניין בתחום גובר אף באוניברסיטאות בחוץ לארץ. אדרעי, "מדוע לנו משפט עברי", ראה לעיל ה"ש 132, בעמ' 475, ה"ש 25.

¹⁶³כהן, "על המשפט העברי בחיינו" ה"ש 85, בעמ' 43-44.

מלבד היותו במה לחקר המשפט העברי שימש השנתון גם כאכסניה להמשך הדיון בשאלת מקומו של המשפט העברי במשפט המדינה – וכל הבעיות שעלו בנושא¹⁶⁴. למרות שחלפו שנים רבות מאז הקמת המדינה ויתכן שכבר רבים ויתרו על רעיון השילוב בין דת ומדינה, מתעקש אלון להשאיר סוגיה זו חיה ובווערת. המשך דיון בבעיות אלה מלמד שאין לוותר על היות משפטה של מדינת ישראל מושתת על משפטו של העם היהודי, בתקווה שעל-ידי עיסוק בנושא יבוא השינוי המיוחל.

לאחר שהושלמה העבודה ופורסם מפתח השו"ת השלימו חוקרי המכון גם את מפתח המקורות ושני כרכים של המפתח ההיסטורי¹⁶⁵. בשנות השמונים נסגר המכון לחקר המשפט העברי, סגירה שמהווה תסמין למשבר שחל בתחום המשפט העברי באותן שנים¹⁶⁶. הפסקת פעילות המכון יכול ותחשב ככישלון, מעין חוסר המשכיות שיכול ללמד על חוסר רלוונטיות, אולם לדעתי לא כך הדבר. את ההמשכיות ניתן למצוא בשנתון המשפט העברי, שעדיין יוצא אחת לשנה ונותן במה לחוקרי המשפט העברי. ניתן למצוא אותה גם בחדרי המכון שעדיין משמשים את הסטודנטים למשפטים באוניברסיטה העברית בכל שנה ושנה, בספרייה שנחשבת החשובה ביותר בתחום בארץ ובעולם¹⁶⁷ ובמגוון הספרים הרחב הנמצאים על המדפים ומסרבים להעלות אבק¹⁶⁸.

ה.3. "המשפט העברי: תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו"¹⁶⁹

נדבך חשוב ומרכזי מעבודתו של אלון באקדמיה הם כתביו¹⁷⁰. באמצעות הספרים שכתב מילא את משאלתו לפשט ולהנגיש את המשפט העברי לכלל הציבור, ולהעלות על פני השטח את שאלת מקומו של המשפט העברי במשפט המדינה¹⁷¹. הגדיל אלון לעשות בספרו החשוב והמעמיק "המשפט העברי: תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו", ספר יסודי יחיד בסוגו בספרות בתחום המשפט ומדעי היהדות¹⁷². בספר זה, על שלושת כרכיו, ניתן למצוא מה שתואר כ"מפעל כה גדול – בהיקף, בעומק, ובמעוף המחשבה"¹⁷³. סימנים לאופיו של אלון, להשקפת חייו ולעקרונותיו פזורים להם בספר: בדפיו הרבים של הספר, בהם מביא אלון בבהירות את ידיעותיו הנרחבות בעולם המשפטי – העברי והישראלי, באה לידי ביטוי חוכמתו של אלון. אלון, שמאמין בצורך ההכרחי והקרדינאלי להפיץ וללמד את המשפט העברי אינו מייעד ספר זה רק ללומדי וחוקרי המשפט העברי או למשפטנים בלבד, אלא מייעד אותו לכל מי שמגלה עניין בעולם

¹⁶⁴ "עם השנתון", ראה לעיל ה"ש 122, בעמ' 7, 9.

¹⁶⁵ אתר האינטרנט של המכון, ראה לעיל ה"ש 143.

¹⁶⁶ אדרעי, "מדוע לנו משפט עברי", ראה לעיל ה"ש 132, בעמ' 474.

¹⁶⁷ אתר האינטרנט של המכון, ראה לעיל ה"ש 143.

¹⁶⁸ מסיוור במכון לחקר המשפט העברי שנערך בתאריך 15.12.08 זכיתי להתרשם באופן אישי ממצב הדברים במכון.

¹⁶⁹ **המשפט העברי**, ראה לעיל ה"ש 2.

¹⁷⁰ לפירוט ספריו, מאמריו ופסקותיו של אלון ראה: מירון הכהן "כתבי מנחם אלון" **שנתון המשפט העברי** יג 1 (תשמ"ז).

¹⁷¹ ראה לדוגמא: מנחם אלון **חירות הפרט בדרכי גביית חוב במשפט העברי** (תשכ"ד), **חקיקה דתית**, ראה לעיל ה"ש 102.

¹⁷² שמואל שילה "השופט מנחם אלון, עם פרישתו מבית המשפט העליון" **משפט וממשל ב 9** (תשנ"ד)

¹⁷³ משה שמיר "המשפט כיסוד עולם" **מעריב** (15.2.74).

ההלכה ומבקש ללמוד על היהדות¹⁷⁴. אלון המחנך ממשיך בעבודת החינוך וההכשרה גם בספרו: אין הוא מסתפק בהצגת נושא כסקירה בלבד או בהבאת דעות ומחלוקות בשפתו הבהירה. לצד כל דיון משלב ושוזר אלון את המקורות היהודיים בצורתם המקורית – אף אם מדובר בשפת הארמית מובאים הקטעים כלשונם ובצידם תרגום. למעשה מקווה אלון כי בדרך זו יחוש הקורא מעורה בתהליך הבנייה של מה שמובא לפניו. כמו כן מקווה הוא שלמידת דרך יצירת ההלכה וההגעה המשותפת למסקנה הנובעת מהמקור ההלכתי תהפוך את המעיין בספר "לא כמסתכל מבחוץ אלא כבן בית – ולפחות כאורח רצוי וקבוע – מבפנים"¹⁷⁵. כך גם, מקווה אלון, יקבל הקורא הכשרה בהבנת המקורות היהודיים ויחוש בנוח לעיין בקטעים אחרים באופן עצמאי. הבנת המשפט העברי, עקרונותיו ומקורותיו, מקרבת את המשפט העברי למציאות העכשוויות, מסלקת את הבערות, ומונעת עימותים מיותרים הנובעים מחוסר הבנה ונגישות¹⁷⁶.

מלבד המטרות שיועדו לספר זה על-ידי אלון יש לדון, בקצרה אמנם, גם בתוכנו. כאמור בחלק ג בעבודה זו אלון הגדיר את מדע המשפט העברי ככולל את תוכנו של המשפט – דהיינו חקירה דוגמאטית משפטית, בד בבד עם חקירה היסטורית של המשפט העברי¹⁷⁷. אולם, לדעת מבקרי הספר אין הספר מהווה דגם לשילוב שכזה כיוון שאין הוא עוסק בהוראותיו השונות של המשפט העברי, מלבד אזכורים אגביים בודדים. למרות חיסרון זה עדיין מוכתר הספר "המשפט העברי" כאבן דרך שמסמנת את התחלת שילוב המדע ותורה במחקר מקיף¹⁷⁸. להשלמת תמונת המשפט העברי והבאת פרטיו הסובסטנטיביים ערך אלון את הספר The Principles of Jewish Law¹⁷⁹ בו הוצגו לפני המשפטן והחוקר ערכי המשפט העברי ועמדתו בכל נושא ונושא¹⁸⁰.

גם שאלת מקומו של המשפט העברי במשפט הישראלי נדונה בספרו של אלון, תוך תקווה שהספר יקדם את הגשמת המשימה והיא "קליטתו והחלתו של נכס תרבותי רוחני זה, שהוא מנכסי צאן ברזל בעולמה של היהדות, במערכת המשפטית של מדינת ישראל"¹⁸¹. בעוד במהדורה הראשונה של הספר - שיצאה לאור בשנת תשל"ג - הדיון בנושא היה כחלק מדיון בהלכה ובהתפתחותה, במהדורה השלישית - שיצאה לאור בשנת תשמ"ח - הוקדש החלק הרביעי לדיון נרחב בשאלת מקומו של המשפט העברי במשפט הישראלי¹⁸².

¹⁷⁴ **המשפט העברי**, ראה לעיל ה"ש 2, בעמ' טו. ראה גם: "י אריאל" המשפט העברי לפרופ' מנחם אלון" **הצופה** (12.4.74).

¹⁷⁵ **המשפט העברי**, ראה לעיל ה"ש 2, בעמ' יז.

¹⁷⁶ אריאל רוזן צבי "כינוס ויצירה: על מפעלו של השופט פרופסור מנחם אלון" **עיוני משפט** יט(1), 5, 11 (1994).

¹⁷⁷ שילה, "תרומתו של מנחם אלון לחקר המשפט העברי", ראה לעיל ה"ש 68, בעמ' 13.

¹⁷⁸ ידידיה כהן "המשפט העברי למנחם אלון", **עמודים** 346, 472 (תשל"ד). מי שסלל לראשונה את דרך המחקר המשפטי במשפט עברי היה פרופ' אשר גולאק בספרו **יסודי המשפט העברי**. ראה שם, ה"ש 2.

¹⁷⁹ The Principles of Jewish law (Menachem Elon ed., Encyclopaedia Judaica, 1975)

¹⁸⁰ שילה, "תרומתו של מנחם אלון לחקר המשפט העברי", ראה לעיל ה"ש 68, בעמ' 14.

¹⁸¹ **המשפט העברי**, ראה לעיל ה"ש 2, בעמ' טז.

¹⁸² המהדורה השלישית יצאה לאור בעת שמנחם אלון ישב כשופט בבית המשפט העליון (1988) וכיוון שהיא איננה חלק מהתקופה בה דנה עבודה זו נדמה לי שאין זה נכון מבחינה מתודולוגית להרחיב על החלק הרביעי ותוכנו.

בעודו דן בשאלה זו מנסה אלון לגשר בין המגמות השונות – של הציבור החילוני ושל הציבור הדתי – גשר שעומד מעל "מה שנראה לעיתים סף תהום"¹⁸³. מצד אחד פונה הוא לציבור הדתי ולנציגיו בהצעה לקרב ולהתאים את הדין הדתי למציאות. הוא מציע לעשות זאת בעיקר באמצעות קליטת נורמות מהמערכת המשפטית החילונית לתוך המערכת הדתית באמצעות הדרכים שקבעה ההלכה, כגון: תקנות קהל, הפקר בית דין הפקר וכד'. כמו כן מציע אלון לפרש חלק מהמושגים ההלכתיים בראי המציאות, פירוש שמתאפשר כחלק מחיותה של ההלכה¹⁸⁴. מצדו השני של הגשר מקווה אלון להסיר את תחושת הניכור והזרות שחש הציבור החילוני כלפי המשפט העברי. הוא עושה זאת על-ידי הבאת הדברים בדרך נוחה וברורה המקרבת את הציבור החילוני ומאפשרת לו להבין את המשפט העברי ומתוך כך גם לקבלו¹⁸⁵.

בשאלת השפעתו של מנחם אלון על המשפט הישראלי, שאלה שמלווה אותנו לכל אורך עבודה זו, נראה שאלון הצליח להשפיע בצורה משמעותית בספרו זה. "המשפט העברי" הוא ספר הלימוד אליו ניגש כל סטודנט על מנת להבין בצורה טובה יותר את החומר הנלמד בקורסי המשפט העברי, ואינו משמש אך ורק כספר מחקר¹⁸⁶. מירב הסטודנטים לא בקיאים בדפי התלמוד והמשנה ועצם העובדה שהחומרים המקוריים מצויים לפנייהם ומובאים במסגרת הספר מקילה ביותר על הבנת החומר הנלמד ועמידה בדרישות הקורס. כך למעשה, למרות שחלף זמן רב מאז שלימד אלון את נושא המשפט העברי שמו יהיה מקושר לעד למשפט העברי בזכות ספרו החשוב¹⁸⁷. ההיקף הנרחב של הספר, השפה הבהירה והמובנת ודרך הבאת הדברים בכללותה – כל אלה מקנים לספר מקום של כבוד במדף הספרים. גם לאחר שיחלפו שנים רבות ופסקי דין יהפכו ללא רלוונטיים למשפטיים, "המשפט העברי" ימצא שם לעיון ולא יאבד מהאקטואליות שלו¹⁸⁸.

לדעתי, תרומתו של אלון בספרו למחקר, להוראה ולמעמדו של המשפט העברי הייתה רבה מאוד. אולם, לצד התועלת הרבה הקיימת בהיקף הנרחב של חומר ודוגמאות ובשלל המחקרים המובאים בספר ישנו חיסרון הנובע מאותו היקף. כשהסטודנט המתעניין מגיע לספר על מנת ללמוד מעט משפט עברי במהרה יאבד הוא את מרצו להשקיע מפאת רוחב היריעה. הספרים עבי הכרס גורמים לרתיעה ראשונית, וידיעה שלעולם לא יתאפשר לקרוא את כל החומר – ולכן לעיתים יש המוותרים מלכתחילה. בזה יתכן ויצא הפסדו בשכרו ולא השיג הספר את מטרתו בקירוב הסטודנטים והציבור בכללו למשפט העברי¹⁸⁹. את הביקורת יש לומר, אך לדעתי יש לסייגה מיד אחר כך ולומר שאין בה, לדעתי, ממש. ראשית, חוקרי

¹⁸³ רוזן צבי "כינוס ויצירה: על מפעלו של השופט פרופסור מנחם אלון", ראה לעיל ה"ש 176, בעמ' 9.

¹⁸⁴ שם.

¹⁸⁵ שם, בעמ' 11.

¹⁸⁶ בן ציון אליאש "מנחם אלון: המשפט העברי, תולדותיו מקורותיו עקרונותיו" עיוני משפט ז 485, 491-492 (תשל"ה).

¹⁸⁷ אמנם אין מדובר בבחינה אמפירית אך מתור היכרותי האישית את הסטודנטים (והיותי אחת מהם) נדמה לי כי כל אימת שנשאל סטודנט על המשפט העברי שמו של פרופ' מנחם אלון מוזכר מיד, ולהפך – כאשר מציינים את שמו של פרופ' מנחם אלון מיד עולה המשפט העברי.

¹⁸⁸ שילה "השופט מנחם אלון, עם פרישתו מבית המשפט העליון", ראה לעיל ה"ש 172, שם.

¹⁸⁹ כהן "המשפט העברי למנחם אלון", ראה לעיל ה"ש 178, בעמ' 474.

המשפט העברי בפרט ומשפטנים באופן כללי רגילים בטקסטים ארוכים ובפסקי דין רבי עמודים, ולכן אין לדעתי צרה בספר נרחב ורב כרכים. גם הסטודנטים שנרתעים ממראהו של הספר במהרה נשבים בשפה הנהירה בה כותב אלון בספרו ונעזרים, ולו אף בחלק, בספר "המשפט העברי" בלימודיהם באקדמיה¹⁹⁰. לכן, לדעתי, תרם אלון למשפט העברי ולשינוי פני המשפט הישראלי גם באמצעות ספרו זה.

¹⁹⁰ אליאש "מנחם אלון: המשפט העברי, תולדותיו מקורותיו עקרונותיו", ראה לעיל ה"ש 186, שם.

1. מחלוקות בשאלת מקומו של המשפט העברי במשפט הישראלי

”כָּל מַחְלֻקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שְׁמַיִם, סוּפָה לְהִתְקַיֵּם. וְשֶׁאֵינָה לְשֵׁם שְׁמַיִם, אֵין סוּפָה לְהִתְקַיֵּם.”
(אבות ה, יז)

עד כה דנו בעקרונותיו של אלון ובאופן בו הוציא אלון את עקרונותיו לפועל – בחקיקה ובאקדמיה. בעוד הדיון בחלקים הקודמים נסב בעיקרו בשאלת השפעתו ותרומתו של אלון למשפט העברי בפרט ולמשפט הישראלי בכלל כעת יש לדון ולתור אחר התשובה לשאלה הספציפית והיא – מקומו של המשפט העברי במשפט הישראלי. כאמור, דעתו של אלון הייתה כי יש לבחור במשפט העברי כבסיס למשפט הישראלי. עמדתו הייתה שהמשפט העברי הוא חלק אינטגרלי מהווייה היהודית ולכן יש להחילו כחלק מהמערכת המשפטית של המדינה היהודית והדמוקרטית – מדינת ישראל. הדרכים להשגת השילוב הן רבות: ניתן להכניס את כללי המשפט העברי כהוראות חוק, ניתן להתחשב בעקרונות המשפט העברי בעת חקיקת החוק, וניתן להשתמש בכללי קביעת ההלכה של המשפט העברי בכדי להתאים את ההלכה לימינו כך שתהווה למעשה חלק מהמשפט הישראלי הנוהג. בדרכים אלו, ורבות אחרות, האמין אלון שיושג השילוב המיוחל בין המשפט העברי למשפט הישראלי. על אמונתו זו חלקו עמיתיו, אנשי משפט ואנשי רוח, מהציבור החילוני ומהציבור הדתי. בחלק זה יובאו עיקרי המחלוקת וסיבותיה, מחלוקת שלא יושבה וכנראה לא תיושב לעולם.¹⁹¹

1.1. השקפתם של רבני ישראל- ברבנות הראשית ובבתי הדין הרבניים

לקראת קום המדינה האמינו וקיוו רבני ישראל כי החוק שינהגו לפיו במדינת ישראל, שבתקומתה האמינו ותמכו, יהיה מבוסס על משפט התורה ולא על המשפט האנגלי.¹⁹² הרב הראשי לישראל, הרב הרצוג, הבין שלא כל משפט התורה יהיה מקובל על הציבור הרחב וכי יש לעשות בתחומי משפט מסוימים – בדיני ממונות בעיקר – שינוי ותיקון להלכה על מנת שזו תתקבל כחלק מהמשפט הישראלי.¹⁹³ את תיקון התקנות הציע הרב הרצוג לעשות בהתאם לתנאים החדשים הנובעים מכורח התפתחות המציאות, ומכוח סמכות פסיקת ההלכה הנתונה לרבנות. לדבריו של הרב הרצוג, על מנת “להשליט את משפט התורה בארץ בכוח ממלכתי, עלינו לתקן בשטח הזה כמה תקנות, ולהוסיף כמה השלמות, על יסודות קבועים ועומדים, הנמצאים בפוסקים...”¹⁹⁴. אולם, דעתו של הרב הרצוג לגבי תיקון ההלכה הייתה דעת יחיד בקרב רבני ישראל באותם ימים. לא נעשו תיקוני הלכה בשום תחום של משפט התורה ועם הקמת מדינת ישראל נקבע

¹⁹¹ כהן “על המשפט העברי בחיינו”, ראה לעיל ה”ש 85, בעמ’ 44.

¹⁹² יצחק אייזיק הלוי הרצוג “על משפט התורה בישראל” המשפט העברי במדינת ישראל, 15 (יעקב בזק עורך, התשי”ט).

¹⁹³ הקדמת העורך לספרו של יצחק אייזיק הלוי הרצוג תחוקה לישראל על פי התורה כרך ב - הצעת תקנות בירושות יז (איתמר ורהפטיג עורך, 1989) (להלן: תחוקה לישראל).

¹⁹⁴ שם, בעמ’ יח.

כי לפי סעיף 11 בפקודת סדרי השלטון והמשפט, תשי"ח-1948¹⁹⁵ המערכת המשפטית שהייתה לפי הקמת המדינה תמשיך ותהיה למערכת המשפטית המחייבת של מדינת ישראל. בתי הדין הרבניים נותרו עם הסמכות שניתנה להם בשלטון המנדט שהיא בעיקרה סמכות לדון בענייני המעמד האישי¹⁹⁶. במהלך שנותיה של מדינת ישראל היו רגעים קריטיים בהם נוצר קונפליקט בין קביעת ההלכה לקביעת החוק¹⁹⁷ אך מגמתה של הרבנות הראשית הייתה שלא לעשות תיקונים בהלכה כיוון ש"אין כעת שום סמכות בעולם, ולא יכולה להיות כזאת בזמן הזה, אשר תוכל לשנות או לתקן הלכה אחת, או לבטל איסור קל מן התורה או מדברי סופרים"¹⁹⁸. כתחליף, ועל מנת לשמור על ההלכה, דאגו נציגי הרבנות הראשית והציבור הדתי להשיג סמכות שיפוט מקבילה המעניקה אפשרות לדון בבתי הדין הרבניים. דרך נוספת לשמור על סמכות השיפוט של בתי הדין באה לידי ביטוי בקביעה כי בתי המשפט האזרחיים הנוהגים לפי המשפט הישראלי הנן "ערכאות גויים"¹⁹⁹ שאסור לדון בהם, וכך למעשה נוצר ניתוק גדול יותר בין ההלכה למשפט הישראלי²⁰⁰.

אלון חלק על דרך זו בה נקטו רבני ישראל וראשי הציבור הדתי. ראשית, העביר אלון ביקורת על מיעוט התקנות שנעשו על-ידי רבני ישראל. לפי הבנתו וראייתו את דרכי ההלכה היא מתחדשת ונוצרת ככל שהיא צריכה להתמודד עם שינוי במציאות היום-יום²⁰¹. לפי הבנתו אין נכונה קביעתה של הרבנות שלא להשתמש בסמכותם לתקן מפני שהם אינם כשירים לעשות כך, ועליהם לפעול ולעשות למען רציפותה וחיותה של ההלכה ולהשתמש בסמכותם זו²⁰². אי תיקון ההלכה על-ידי מי שמוסמך לכך הוא זה שמונע את השילוב בין המשפט העברי למשפט הישראלי²⁰³. מלבד הפגיעה במערכת המשפט הישראלית מוצא אלון את הרבנות כפוגעת בהלכה עצמה. לדעתו, אי ההתמודדות של הרבנות עם מציאות החיים וסירובם ליצור ולפתח את ההלכה בסופו של דבר יובילו למותה של ההלכה בחיי המעשה²⁰⁴.

כמו שאופייני לאלון הוא מנסה למצוא צידוקים להתנהלות זו של הרבנות הראשית ואצבעו המאשימה מופנית לשינויים שחלו בתקופות האמנציפציה וההשכלה. בסופה של המאה השמונה-עשרה, עת פרוס האמנציפציה, חל שינוי ביצירתיות ההלכתית במרכזים רבים בארצות אירופה. האמנציפציה - שבעקבותיה בוטלה האוטונומיה השיפוטית העברית, ותקופת ההשכלה – שגרמה לשינויים אידיאולוגיים ורוחניים,

¹⁹⁵ פקודת סדרי השלטון והמשפט, תשי"ח-1948 ע"ר מס' 2, תוס' א', עמ' 1.

¹⁹⁶ דבר המלך במועצתו 1922, חוקי אי"י, כרך ג', 2738.

¹⁹⁷ ראה למשל: בחוק שווי זכויות האשה, תשי"א – 1951, ס"ח 82 (להלן: חוק שווי זכויות האשה), או חוק הירושה התשכ"ה-1965, ס"ח 446 (להלן: חוק הירושה).

¹⁹⁸ גורן" לבעיות דת ומדינה", ראה לעיל ה"ש 96, שם.

¹⁹⁹ למרות שהשופטים בבתי המשפט האזרחיים הם יהודים (להבדיל מימי המנדט), החוק שהוחל היה חוק אזרחי מנוגד לחוקי התורה ולכן נקראים "ערכאות גויים". ראה בהרחבה: ע' יוסף, שו"ת יחוה דעת, חלק ד', סימן ס"ה.

²⁰⁰ גדעון ספיר, "שני תלמידי חכמים שהיו בעירנו" עיוני משפט כה 189, 207 (2001).

²⁰¹ **חקיקה דתית**, ראה לעיל ה"ש 102, עמ' 182.

²⁰² **משפט עברי**, ראה לעיל ה"ש 2, בעמ' 236.

²⁰³ שם, בעמ' 1338-1337.

²⁰⁴ מנחם אלון "בעיות ומגמות ביחסי הלכה ומדינה" עמודים 341, 256, 264 (תשל"ד).

הביאו לכך שרבים מן החברה היהודית חדלו לשמור על מצוות ההלכה²⁰⁵. כתוצאה מכך שלא הייתה נהוגה ההלכה התמעטו להן השאלות הנדרשות לתשובה בנוגע להלכה ותוכנה של ספרות השו"ת הצטמצם²⁰⁶. לעומת זאת, בקהילות היהודיות שבארצות צפון אפריקה המשיכה האוטונומיה השיפוטית להתקיים ונשמר הצביון היהודי הדתי בקרב הקהילות היהודיות. מתוך כך – במרכזים אלה התפתחה ההלכה והותאמה להתפתחות מציאות החיים בקרב אותן קהילות²⁰⁷. אמנם הסברו זה של אלון נותן תשובה למיעוט תיקוני התקנות של הרבנות הראשית בישראל, אך אין זה מסביר את הסתגרותה של הרבנות ושמירתה הקנאית על ההלכה. כל מי שעומד מחוץ למסד הדתי והרבנות לא יכול לעשות דבר על מנת להשיג את השילוב בין המשפט העברי למשפט הישראלי, "כאילו התורה ניתנה למלאכי השרת בלבד, וזר הקרב אליה יומת בחיצי הלעג והבוז של בעלי המונופולין"²⁰⁸. כך למעשה ידה של הרבנות על העליונה בויכוח לגבי מקומו של המשפט העברי במשפט הישראלי, והשקפתה כי יש לקיים את האחד כמופרד מהשני גברה למעשה על השקפתו של אלון הדוגל בשילוב.

2.1 הגישה החילונית לגבי המשפט העברי

הבעייתיות בשילוב המשפט העברי במשפט הישראלי, לפי הציבור החילוני, נובעת ישירות מהגדרתה של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית-חילונית. ראשית כל, מנהיגיה של מדינת ישראל הביעו את התנגדותם להלכה הדתית וראו בה דבר ארכאי שאין לו כל קשר עם מדינת ישראל המודרנית אותה רצו לבנות²⁰⁹. במדינה שכזו אין החוקים צריכים להתבסס על מקור ערטילאי אלא עליהם להיות תוצר של רצון רוב נבחר העם, ועל החקיקה להיעשות על-ידי בני אנוש יחד עם חולשותיהם. בניגוד לגישה הדתית למשפט העברי הרואה אותו כנובע ממקור על-אנושי שאין סמכות להוסיף או לגרוע ממנו – הגישה החילונית רואה את המשפט העברי כחוק הממלא פונקציה וניתן לשינוי. וזוהי הסתירה בסוגיית השילוב בין מערכות המשפט – אופייה של החקיקה הדתית נוגד את אופי החקיקה הדמוקרטית-חילונית באופן אינהרנטי²¹⁰. אלון, בהתייחסו לסוגיה זו, מבחין בין מה שניתן לקרוא לו חקיקה ראשית לבין החקיקה המשנית במשפט העברי. בעוד החקיקה הראשית איננה ניתנת לשינוי, חקיקת המשנה ניתנת להוספה או לגריעה – מכוח הסמכות שנתנה התורה למתקיני תקנות - חכמי ההלכה. גם הבחנה זו לא מועילה להשגת השילוב בין המשפט העברי למשפט הישראלי כיוון שבעלי הסמכות החקיקתית בשתי המערכות הם שונים. אלון מציע, אם כן, שחכמי ההלכה המוסמכים לתיקון ההלכה יקבעו במסגרת המשפט העברי את הנורמות הראויות

²⁰⁵ המשפט העברי, ראה לעיל ה"ש 2, בעמ' 41, ובעמ' 1319 ואילך.

²⁰⁶ שם, בעמ' 1246 ואילך.

²⁰⁷ אלון "ייחודה של הלכה וחברה ביהדות צפון אפריקה מלאחר גירוש ספרד ועד ימינו", ראה לעיל ה"ש 73, שם.

²⁰⁸ כהן "על המשפט העברי בחיינו", ראה לעיל ה"ש 85, בעמ' 44.

²⁰⁹ ידידיה כהן "המשפט היהודי – בן חורג?" עמודים 341, 265, 267-268 (תשל"ד).

²¹⁰ כהן "על המשפט העברי בחיינו", ראה לעיל ה"ש 85, בעמ' 47-46.

וכך המחוקק החילוני יוכל לקבלם לתוך מערכת המשפט הישראלית. אולם, בעייתיות רבה יש בהצעה זו כיוון שאין המשפט העברי סדור, ערוך ומוכן לקליטה ואין המחוקק יכול להמתין לחכמי ההלכה. המשפט העברי כפי שהוא היום לא יכול לשמש למחוקק החילוני אשר מטרתו היא לחוקק לתועלת תושבי המדינה, והמרב שיכול המחוקק לעשות זה לבחור לקלוט באופן סלקטיבי את הוראות המשפט העברי אשר יהיו לטובת השגת הצדק והשלום במדינה²¹¹.

על מנת לפתור את הבעיות שהועלו פעל אלון רבות להכנת המשפט העברי במסגרת המכון לחקר המשפט העברי²¹². אך בד בבד עם הכנת המשפט העברי לקליטה במשפט הישראלי מביע אלון את משאלתו - כבר בשנת 1968 - להכנסת סעיף בחקיקה שיפנה, כאשר תעלה סוגיה בה יש לקונה בחוק הישראלי, למשפט העברי ולעקרונותיו. אלון מבסס את דרישתו על כך שלטענתו השתנה היחס אל המשפט העברי כפי שהיה בקרב מנהיגי המדינה בתחילת ימיה של מדינת ישראל. לדעתו אין המשפט העברי נחשב יותר למשפט נסתר, עלום וארכאי, אלא קיימת אפשרות להתמודד עם הבעיות המשפטיות העכשוויות במסגרתו, ולכן ראוי - ולו רק במקרים של חסר בחוק - לפנות אליו²¹³. בקיצור נמרץ אציין כי שאיפתו של אלון התגשמה באופן מסוים בחוק יסודות המשפט תש"ם-1980, עת נקבעה בחוק הפניה לעקרונות מורשת ישראל במקרה של לקונה²¹⁴. אך הגשמת משאלתו של אלון בתחום זה מסויגת כיוון שלמעשה המונח "מורשת ישראל" פורש בצורה המאיינת את השימוש במשפט העברי כמקור משפטי במשפט הישראלי²¹⁵.

3.1. חששותיהם של חלק בחוגים הדתיים ובראשם בר פלוגתו של אלון - פרופ' יצחק אנגלרד

כפי שהובא בקצרה בחלק ד של עבודה זו, חלק נכבד מההתנגדות לשילוב בין המשפט העברי למשפט הישראלי הגיע מכיוון החוגים הדתיים דווקא ומי שמייצג את עמדתם - פרופ' יצחק אנגלרד²¹⁶. גם בקרב הציבור הדתי, בדומה לציבור החילוני, הושם דגש על השוני באופי של ההלכה ושל החוק הישראלי. הבעייתיות בהבדלי האופי נעוצה בכך שבחקיקה החילונית ישנם אינטרסים אנושיים בלבד, והתוקף הנורמטיבי נובע מהכנסת המייצגת את רצון העם. שיטת החקיקה החילונית קובעת למעשה כי עצם חקיקת הוראה דתית בחוק חילוני מביאה לידי חילונה של ההלכה, חילון שמעלה ספק גדול בתועלת החיובית שיש בהשגת השילוב. לטענת אנגלרד, כאשר הכנסת מחוקקת הוראה דתית בתור חוקיה היא למעשה ממקמת את עצמה כמקור תוקפה של ההוראה ושוללת את המקור העל-אנושי של ההלכה. בעייתיות נוספת קיימת

²¹¹ שם.

²¹² ראה פרק ה.2. לעבודה זו.

²¹³ אלון, "המשפט העברי במשפט המדינה, על המצוי ועל הרצוי", ראה לעיל ה"ש 113, בעמ' 52-50.

²¹⁴ ס' 1 בחוק יסודות המשפט תש"ם-1980, ס"ח 978.

²¹⁵ להרחבה בעניין חוק יסודות המשפט ראה: מנחם אלון "עוד לעניין חוק יסודות המשפט" **שנתון המשפט העברי** י"ג 227, תשמ"ז, וגם: אהרון ברק "חוק יסודות המשפט ומורשת ישראל" **שנתון המשפט העברי** י"ג 265, 1987. וגם: שמואל שילה "על חוק יסודות המשפט - הערות והארות" **שנתון המשפט העברי** י"ג 351, 1987.

²¹⁶ עמדותיו של אנגלרד בקטע זה מבוססות על מאמרו: "שילוב הדין היהודי במערכת המשפט הישראלי", ראה לעיל ה"ש 56.

בכך שהמחוקק בוחר בחירה סלקטיבית בלבד של ההלכה, לפי שיקולים אנושיים ולפי רוח הזמן והמציאות העכשווית. בפעולת קליטתו של המחוקק נעשה חילון מהותי ומשמעותי של ההלכה השולל באופן נחרץ את קדושתה, ומהווה פעולה אנטי-דתית חריפה. לדעתו של אנגלרד, גם אם תוצע ההצעה לקלוט באופן שלם תחום מסוים מהמשפט העברי - כגון כל דיני הירושה או המתנה – לא תוכל קליטה שכזו לצאת לפועל כי אין ההלכה מנוסחת בהתאם לשפה המודרנית בה מנוסחים החוקים כיום, ולכן לא תוכל להשתלב במשפט הישראלי. מעבר לבעיות בשילוב המשפט העברי בחקיקה ישנן בעיות הנובעות מהכנסת הוראות דתיות לחוק ובאות לידי ביטוי בשפיטה בבתי המשפט האזרחיים. השופטים מלכתחילה אינם מוסמכים לפסוק הלכה או לפרש את ההלכה – כי אינם שומרי מצוות או חכמים בתורה – ופסיקותיהם יהיו חסרי המשמעות ההלכתית.

בטענות אלה לגבי שילובו של המשפט העברי במשפט המדינה לא הקל אלון ראש, אך כן הצביע על הליקוי הקיים בהן²¹⁷. אלון אומר כי קדושתו של המשפט העברי הנובעת מהמקור העל-אנושי לא יכולה להיפגם על-ידי חקיקה חילונית חיצונית לה. למרות שיחוקק המחוקק הישראלי את הוראות המשפט העברי, באופן מלא או באופן חלקי, לא יאבדו אלה את קדושתם ונצחיותן²¹⁸. לטענתו אין המחוקק פוגע בהלכה כיוון שאין הוא עושה תיקון או חקיקת הלכה אלא רק העתקה או קליטה של הוראה מוכנה לשימוש. גם אם יחליט המחוקק לשנות או לבטל את ההוראה הדתית שתופיע בחוק, אין הוא משנה או מבטל את ההלכה אלא רק את אותו חוק חילוני המסתמך על ההלכה²¹⁹. את הטענה כי אין המשפט העברי מוכן וערוך על מנת להיות חלק מן המשפט הישראלי מקבל אלון, אך במקום לקבל עובדה זו בשוויון נפש קורא הוא להכין ולערוך את המשפט העברי על מנת שיהיה מתאים לשילוב במשפט הישראלי. הוא שואף לכך שתלמידי חכמים יעשו על מנת להכין את החומר הנדרש אך את המלאכה מטיל אלון גם על ציבור המשפטנים הדתיים. אלון בטוח בהצלחת המאמץ שיעשה ומאמין שבעזרת הכנת המשפט העברי בצורה נאותה הוא יחדור אל המשפט הישראלי²²⁰.

טעות נוספת עליה מצביע אלון מצויה בטיעון נגד השימוש של הכנסת ובתי המשפט האזרחיים בהוראות המשפט העברי מפני שאין הם מוסמכים לפסוק הלכה. אלון מסכים כי אין סמכות לשופטי ישראל לפסוק הלכה ואף אומר שאין התיימרות שכזו מצדם של השופטים או המחוקק²²¹. אולם, למרות שאין להם סמכות לפסוק אין זה אומר שאין להם רשות ללמוד ולחקור בתורה, וזאת בכדי לחבר בין רעיון המשפט

²¹⁷ המשפט העברי, ראה לעיל ה"ש 2, בעמ' 1599.

²¹⁸ שם, בעמ' 1600.

²¹⁹ כהן "על המשפט העברי בחיינו", ראה לעיל ה"ש 85, בעמ' 46.

²²⁰ אלון "המשפט העברי במשפט המדינה כיצד?" ראה לעיל ה"ש 59, בעמ' 100.

²²¹ המשפט העברי, ראה לעיל ה"ש 2, בעמ' 1600-1601.

העברי למערכת המשפט הישראלית. לדעתו זו "קליטה נאה, טובה ורצויה של המשפט העברי"²²². אלון גם מציע לקבוע בחוק כאשר עקרון משפטי מסוים בחקיקה מבוסס על המשפט העברי או חוק מסוים מקורו במשפט העברי אז יפנו שופטי בית המשפט למקורות המשפט העברי על מנת לפרש את העיקרון או החוק²²³.

אלון משווה את גישתם של השוללים את השילוב בין המשפט העברי למשפט הישראלי לגישתם של חלק מן הציבור היהודי-הדתי כלפי השימוש החילוני בשפת הקודש – עברית. גם אלה ראו בשימוש בשפה העברית בחיי היום-יום משום חילון השפה ומתוך כך פגיעה בה ולכן רצו לאסור על החייאת השפה העברית. אולם, גם מול אלה עמד חלק אחר מהציבור היהודי-הדתי שהאמין בהחייאת לשון הקודש, ודעת אותו חלק מהציבור היא שהתקבלה להיות השקפת העולם של היהדות-הדתית, ודרכה בחייה ובמציאות של קיום המדינה²²⁴. אלון מסכם את דבריו ואת דעתו:

"קליטת המשפט העברי במערכת המשפטית של המדינה אין בה משום "פגיעה" בעולמו של המשפט העברי, ואין בכוחה "לחלץ" את ההלכה. המשפט העברי לא יחוסן על-ידי הכנסתו לבידוד, ולו יהא "טהור" ו"משומר". להיפך: הדרך הראשית להחייאת המשפט העברי ולהחזרתו לחיי המעשה היא על-ידי קליטתו המחודשת במערכת המשפטית של המדינה העברית. רק בדרך זו יחזור המשפט העברי להתמודד עם הבעיות שהזמן גרמן, ורק מתוך התמודדות זו תופח בו מחדש רוח רעננה ומשיבת נפש, שיש עמה תסיסה של יצירה"²²⁵.

עוד לא הוכרעה והפכה חד משמעית דרכה של היהדות הדתית, וחילוקי הדעות בשאלת מקומו של המשפט העברי במשפט הישראלי עומדים בעינם. איש מאנשי היהדות הדתית לא העביר ביקורת נוקבת כלפי מעשיו של אלון או כלפי עקרונותיו²²⁶ אך גם לא הושגה הסכמה כללית שדרכו היא הנכונה. יתכן וזוהי הסיבה לכך שבסופו של דבר לא השתנו פני המשפט הישראלי ולא השתלב המשפט העברי במערכת המשפטית של מדינת ישראל. אין לומר שהוכרעה שאלת מקומו של המשפט העברי הכרעה סופית והיא שאין לשלב כלל, אלא לדעתי, וידעתי, הדיון והויכוח עדיין מתנהל והוא אקטואלי גם שישים ואחת שנה לאחר הקמת מדינת ישראל.

²²² שם, 1603-1604.

²²³ אלון, "המשפט העברי במשפט המדינה, על המצוי ועל הרצוי", ראה לעיל ה"ש 113, בעמ' 50.

²²⁴ המשפט העברי, ראה לעיל ה"ש 2, בעמ' 1604-1605.

²²⁵ שם, בעמ' 1605.

²²⁶ ירדנה קופ-יוסף "בחדר העבודה של שופט עברי" נקודה 289, 68, 71 (אפריל 2009).

ז. סיכום

"הוא הִיה אֹמֵר, לֹא עָלֶיךָ הַמְּלָאכָה לְגִמּוֹר, וְלֹא אֶתָּה בֶן חוֹרִין לְבַטֵּל מִמֶּנָּה. אִם לְמִדַּת תּוֹרָה הִרְבָּה, נוֹתְנִים לְךָ שְׂכָר הִרְבָּה. וְנֶאֱמַן הוּא בַעַל מְלָאכָתְךָ שִׁישְׁלֵם לְךָ שְׂכָר פְּעֻלָּתְךָ. וְדַע, מִתֵּן שְׂכָרְךָ שֶׁל צְדִיקִים לְעֵתִיד לְבוֹא: (אבות ב, טז)

עבודת מחקר זו דנה במפעלו של מנחם אלון ובהשפעתו על המשפט הישראלי, ומטרתה הראשית – הנמצאת בבסיס תתי שאלות המחקר – היא בחינת היותו של פרופ' אלון דמות מפתח במשפט הישראלי. עקרונותיו של פרופ' מנחם אלון ועיקר מאמציו סבבו סביב השאיפה להביא לביסוס המשפט הישראלי על המשפט העברי, וזוהי הייתה מטרתו הראשית והמרכזית. מתוך החקירה את עבודתו של אלון במשרד המשפטים ובחינת המחלוקות בשאלת מקומו של המשפט העברי במשפט הישראלי, נראה כי אלון בהחלט השפיע בשאלה, אך לא הצליח להביא להכרעה סופית כרצונו ואין כיום מקום ברור למשפט העברי בתוך המשפט הישראלי. אולם, עמדתו החשובה של אלון בדבר החינוך המשפטי למשפט עברי ומחקר המשפט העברי הביאו לשינוי משמעותי בחינוך המשפטי ובחקר המשפט בכלל. פועלו באקדמיה השפיע על המשפט הישראלי השפעה שהיא איננה נקודתית לאותה תקופה אלא מתמשכת גם לדורות הבאים. בין אם פועלו של אלון מקנה לו את המעמד של "דמות מפתח" בין אם לאו יש לכבדו ולהעריכו על מאמציו הרבים והכנים להשפיע על המשפט הישראלי. מאמציו אלו היוו דוגמה ומופת לבאים אחריו – בהוראה, במחקר ובמשפט בכללו. טוב עשה שלא בחר לנטוש את המערכה במהלך הדרך ולוותר כשראה שמאמציו לא הניבו פרי באופן מיידי. טוב שלא הכניעוהו החולקים על דעתו והמשיך ודבק באמונותיו. יתכן ובהמשך הדרך פעולותיו של אלון יביאו לשינוי בכל התחומים בהם שאף לשנות, כפי שהאמין וקיווה אלון בעצמו:

"אין טעם להתנבא על דרך מהלכה של ההיסטוריה הרוחנית היהודית בעתיד. עתיד זה, לגבי מי שאמונתו קודמת לחכמתו – מכבשון עולמה של האמונה היא, ולגבי מי שחכמתו קודמת לאמונתו – מסוד גלגוליה של ההיסטוריה היא. אך אולי מותר להביע את התקווה – תקווה שיש לה סימוכין במהלכן והתפתחותן של תופעות רוחניות וחברתיות אחרות בחברה היהודית כיום... שאי פעם בעתיד יחזרו השילוב והאחידות – ומתוך כך גם הרציפות – גם במערכות הנכס התרבותי והרוחני הזה שבעולמה של היהדות – במערכות המשפט העבריי"²²⁷.

אלה היו מקורותיו, עקרונותיו ותולדותיו של פרופ' מנחם אלון. כל שנותר לומר הוא אשרינו שזכינו שאישיות נכבדה כפרופ' מנחם אלון עסקה במלאכה הקשה שהיא מלאכת החקיקה, ההוראה והמחקר של המשפט העברי. רבים החוקרים, התלמידים והעמיתים למקצוע שלמדו רבות מאלון – מחוכמתו ומאישיותו – והם אלה שימשיכו ואולי יגמרו את המלאכה שהתחיל בה אלון וכך יושג השילוב המיוחל בין

²²⁷ אלון, "המשפט העברי במשפט המדינה, על המצוי ועל הרצוי", ראה לעיל ה"ש 113, בעמ' 53.

המשפט העברי למשפט הישראלי. ראוי לדעתי אלון לכל מילת שבח והערכה עבור פעילותו הרבה למען משפטה של מדינת ישראל, ובעתיד לבוא יקבל אלון את שכרו בעבור תרומתו זו.

ח. רשימת מקורות

תקיקה

- פקודת סדרי השלטון והמשפט, תשי"ח-1948 ע"ר מס' 2, תוס' א', עמ' 1.
- דבר המלך במועצתו 1922, חוקי א"י, כרך ג', 2738.
- חוק שווי זכויות האשה, תשי"א – 1951, ס"ח 82.
- הירושה התשכ"ה-1965, ס"ח 446.
- חוק יסודות המשפט תש"ם-1980, ס"ח 978.
- ה"ח 312, 280 (תשי"ז).

פסיקה

- המר' 89/51 מיטובה נ' קזם, פד"י ו, 4 (1952).
- ע"א 248/53 רוזנבאום נ' זגר פד"י ט, 553 (1955).

ספרות: ספרים

- אברהם יצחק הכהן קוק **ערפילי טוהר** (תשמ"ג).
- אשר גולאק **יסודי המשפט העברי: סדר דיני הממונות בישראל ע"פ מקורות התלמוד והפוסקים** (תרפ"ג).
- יצחק אייזיק הלוי הרצוג **תחוקה לישראל על פי התורה** כרך ב - הצעת תקנות בירושות (איתמר ורהפטיג עורך, 1989).
- מנחם אלון **המשפט העברי תולדותיו מקורותיו עקרונותיו** כרך שלישי (מהדורה שלישית, 1988).
- מנחם אלון **מבעיות ההלכה והמשפט במדינת ישראל** (תשל"ג).
- מנחם אלון **חקיקה דתית - בחוקי מדינת ישראל ובשפיטה של בתי המשפט ובתי הדין הרבניים** (התשכ"ח).
- מנחם אלון **החקיקה והפסיקה על-ידי הרבנות הראשית ובתי הדין הרבניים** (תשכ"ה).
- מנחם אלון **חירות הפרט בדרכי גביית חוב במשפט העברי** (תשכ"ד).
- **שנתון המשפט העברי א**, (תשל"ד).
- The Principles of Jewish law (Menachem Elon ed., Encyclopaedia Judaica, 1975)

- אהרון ברק "חוק יסודות המשפט ומורשת ישראל" **שנתון המשפט העברי** י"ג 265, (1987).
- אסף לחובסקי "בין "מנדט" ל"מדינה" : על חלוקת ההיסטוריה של המשפט הישראלי לתקופות"
רב
- **תרבותיות בחברה דמוקרטית ויהודית**, 361 (מנחם מאוטנר, אבי שגיא ורונון שמיר עורכים 1998).
- אפרים יעיר "ידיד ותיק" **עמודים** 124 (שבט תשנ"ד).
- אריאל רוזן צבי "כינוס ויצירה : על מפעלו של השופט פרופסור מנחם אלון" **עיוני משפט** יט(1), 5 (1994).
- אריה אדרעי "מדוע לנו משפט עברי?" **עיוני משפט כה** 467 (תשס"ב).
- בן ציון אליאש "מנחם אלון : המשפט העברי, תולדותיו מקורותיו עקרונותיו" **עיוני משפט ד** 485 (תשל"ה).
- גדעון ספיר "שני תלמידי חכמים שהיו בעירנו" **עיוני משפט כה**(1), 189 (2001).
- חיים כהן **פתחים** ב, 43, (תשל"ה).
- ידידיה כהן "המשפט היהודי – בן חורג?" **עמודים** 341, 265 (תשל"ד).
- ידידיה כהן "המשפט העברי למנחם אלון" **עמודים** 346, 472 (תשל"ד).
- יאיר שלג "ברוח עקרונות הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל" **צומת השרון** (19.11.93).
- יאיר שלג "ראיון עם פרופ' מנחם אלון" **גיליון : נאמני תורה ועבודה** 4 (כסלו, תשנ"ה).
- יפה גולדשטיין "השופט מנחם אלון : כואב לי שהציונות הדתית איננה נלחמת עוד על שילוב המשפט העברי בכל מערכות המדינה" **הצופה-מוסף לשבת** 8-9 (3.12.93).
- יצחק אייזיק הלוי הרצוג "על משפט התורה בישראל" **המשפט העברי במדינת ישראל**, 15, (יעקב בזק עורך, התשי"ט).
- יצחק אנגלרד "שילוב הדין היהודי במערכת המשפט הישראלית" **המשפט העברי במדינת ישראל**, 110 (יעקב בזק עורך, התשי"ט).
- יצחק אנגלרד "מחקר המשפט העברי – מהותו ומטרותיו" **משפטים** ז 34, 37 (תשל"ו).
- ירדנה קופ-יוסף "בחדר העבודה של שופט עברי" **נקודה** 289, 68 (2006).
- י' אריאל "המשפט העברי לפרופ' מנחם אלון" **הצופה** (12.4.74).

- ליאון שלף "הפורמליזם" של המשפט העברי ועריכה של מורשת ישראל" **עיוני משפט כה 489** (תשס"ב).
- מאיר שמגר "דברים לרגל פרישתו של כבוד המשנה לנשיא השופט מנחם אלון" **משפטים כ"ה, 7** (תשנ"ה).
- מירון הכהן "כתבי מנחם אלון" **שנתון המשפט העברי י"ג, 1** (תשמ"ז).
- "מאחורי פרגוד" **יום השישי 18** (24.12.93).
- הקדמה **המשפט העברי**, רבעון מדעי, חוברת ראשונה, **6** (תרע"ח).

מקורות עבריים

- תהלים, קיט, צט.
- אבות ג, א.
- אבות ב, א.
- אבות ב, ב.
- אבות א, יב.
- אבות ב, טז.
- אבות ה, יז.
- אבות ג, ט.
- תוספתא בבא קמא ד, ב.
- גיטין, מד, א.
- סנהדרין צט.
- ע' יוסף, שו"ת יחוה דעת, חלק ד', סימן ס"ה.

שונות

- ראיון טלפוני של סיון הרון-יהודה עם ארי אלון, בנו של מנחם אלון (ראיון ראשון, 23.2.09), ראה נספח 1.א. לעבודה זו.
- ראיון טלפוני של סיון הרון-יהודה עם ארי אלון, בנו של מנחם אלון (ראיון שני 26.5.09), ראה נספח 1.ב. לעבודה זו.

- ראיון של סיון הרון-יהודה עם פרופ' נחום רקובר, שהיה יועץ למשפט עברי במשרד המשפטים (9.2.09), ראה נספח 1.ג. לעבודה זו.
- ראיון של סיון הרון-יהודה עם פרופ' שמואל שילה, מחוקרי המכון למשפט עברי (18.5.09), ראה נספח 1.ד. לעבודה זו.
- מכתב מאת י" פנחסוביץ, פקיד המסדר השיפוטי למר מנחם אלון, העוזר ליועץ המשפטי לממשלה. (20.4.1958). / גנ"מ / גל-21351/12, ראה נספח 2.א. לעבודה זו.
- מכתב מאת י. בן-מאיר, היועץ המשפטי במשרד החוץ למנחם אלון, משרד המשפטים (15.4.1958). / גנ"מ / גל-21351/12, ראה נספח 2.ב. לעבודה זו.
- מכתב מאת מנחם אלון, עוזר ראשי ליועץ המשפטי לממשלה, יועץ למשפט עברי לח"כ משה אונא (8.5.1960) / גנ"מ / גל-21351/12. מצורף כנספח 2.ג. לעבודה זו.
- פרוטוקול מס' 207, משיבת ועדת החוקה חוק ומשפט (10.2.1964). / ג"מ / כ-144/9. מובא כנספח 2.ד לעבודה זו.
- פרוטוקול מס' 215 משיבת ועדת החוקה חוק ומשפט, (16.3.1964). / ג"מ / כ-144/9. מובא כנספח 2.ה. לעבודה זו.
- הודעה לעיתונות: "המכון לחקר המשפט העברי החל בעבודתו בירושלים" (האוניברסיטה העברית בירושלים, המחלקה לארגון ולפרסום), 6.1.63, גא"ע. ראה נספח 2.ו. לעבודה זו.
- מפרוטוקול ישיבת הוועד הפועל, 1.3.1962, גא"ע. ראה נספח 2.ז. לעבודה זו.
- מכתב מאת י" רקח, לד"ר מנחם אלון (11.6.1962), גא"ע. ראה נספח 2.ח. לעבודה זו.
- מכתב מאת ד"ר מנחם אלון לאליהו אילת, נשיא האוניברסיטה העברית (20.6.1962) גא"ע. ראה נספח 2.ט. לעבודה זו.
- מכתב מאת ט' וגר לד"ר מנחם אלון (8.11.1962), גא"ע. ראה נספח 2.י. לעבודה זו.
- מכתב מאת ט' וגר למזכירות הכספית (17.1.1964), גא"ע. ראה נספח 2.יא. לעבודה זו.
- פרוטוקול משיבת המועצה שליד המכון, 1.7.1963, גא"ע. ראה נספח 2.יב. לעבודה זו.
- מסמך שהוגש לוועדה המתמדת של האוניברסיטה העברית. תחת סעיף ג- פעולות נוספות של המכון, 1963, גא"ע. ראה נספח מספר 2. יג לעבודה זו.

מקורות מהאינטרנט

- he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%A0%D7%97%D7%9D_%D7%90%D7%9C%D7%95%D7%9F
- he.wikipedia.org/wiki/%D7%99%D7%A6%D7%97%D7%A7_%D7%91%D7%A8%D7%95%D7%99%D7%90%D7%A8
- he.wikipedia.org/wiki/%D7%A4%D7%9C%D7%98%D7%99%D7%90%D7%9C_%D7%93%D7%99%D7%99%D7%A7%D7%9F
- he.wikipedia.org/wiki/%D7%97%D7%99%D7%99%D7%9D_%D7%9B%D7%94%D7%9F
- cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Tochniyot_Limudim/Ichud/dugmaot/TochniyotLimudim/MishpatIvri.htm
- he.wikipedia.org/wiki/%D7%A4%D7%A8%D7%95%D7%99%D7%A7%D7%98_%D7%94%D7%A9%D7%95%22%D7%AA
- www.biu.ac.il/JH/Responsa/Heb/index.html

ט. נספחים:

1. ראיונות

- א. ראיון טלפוני של סיון הרון-יהודה עם ארי אלון, בנו של מנחם אלון (ראיון ראשון, 23.2.09).
- ב. ראיון טלפוני של סיון הרון-יהודה עם ארי אלון, בנו של מנחם אלון (ראיון שני 26.5.09).
- ג. ראיון של סיון הרון-יהודה עם פרופ' נחום רקובר, שהיה יועץ למשפט עברי במשרד המשפטים (9.2.09).
- ד. ראיון של סיון הרון-יהודה עם פרופ' שמואל שילה, מחוקרי המכון למשפט עברי (18.5.09).

2. מסמכים

- א. מכתב מאת י' פנחסוביץ, פקיד המסדר השיפוטי למר מנחם אלון, העוזר ליועץ המשפטי לממשלה. (20.4.1958). / גנ"מ / גל-21351/12.
- ב. מכתב מאת י. בן-מאיר, היועץ המשפטי במשרד החוץ למנחם אלון, משרד המשפטים (15.4.1958). / גנ"מ / גל-21351/12.
- ג. מכתב מאת מנחם אלון, עוזר ראשי ליועץ המשפטי לממשלה, יועץ למשפט עברי לח"כ משה אונא (8.5.1960). / גנ"מ / גל-21351/12.
- ד. פרוטוקול מס' 207, משיבת ועדת החוקה חוק ומשפט (10.2.1964). / ג"מ / כ-144/9.
- ה. פרוטוקול מס' 215 משיבת ועדת החוקה חוק ומשפט, (16.3.1964). / ג"מ / כ-144/9.
- ו. הודעה לעיתונות: "המכון לחקר המשפט העברי החל בעבודתו בירושלים" (האוניברסיטה העברית בירושלים, המחלקה לארגון ולפרסום), 6.1.63, גא"ע.
- ז. פרוטוקול ישיבת הוועד הפועל, 1.3.1962, גא"ע.
- ח. מכתב מאת י' רקח, לד"ר מנחם אלון (11.6.1962), גא"ע.
- ט. מכתב מאת ד"ר מנחם אלון לאליהו אילת, נשיא האוניברסיטה העברית (20.6.1962) גא"ע.
- י. מכתב מאת ט' וגר לד"ר מנחם אלון (8.11.1962), גא"ע.
- יא. מכתב מאת ט' וגר למזכירות הכספית (17.1.1964), גא"ע.
- יב. פרוטוקול משיבת המועצה שליד המכון, 1.7.1963, גא"ע.
- יג. מסמך שהוגש לוועדה המתמדת של האוניברסיטה העברית. תחת סעיף ג- פעולות נוספות של המכון, 1963, גא"ע.

א. ראיון טלפוני של סיון הרון-יהודה עם ארי אלון, בנו של מנחם אלון (ראיון ראשון, 23.2.09)

אוקי, אז קודם כל תודה שהסכמת. אני מקווה שאני אצליח לקבל מה שאני רוצה כבר בראיון הטלפוני. כמו שאמרתי, אני מתמקדת בעיקר בתקופה של הלימודים בישיבה וקצת הלימודים בבית הספר למשפט וכלכלה, ועל מה שתוכל לענות לי, אני אשמח.

קודם כל, רציתי לשאול מדוע הוא בחר ללמוד דווקא בישיבת חברון? לפי ההגדרה, הבנתי שהיא מוגדרת כשייכת לזרם החרדי ליטאי, האם זה הזרם שאליו הוא השתייך בזמנו, או אולי גם עכשיו? היה לו חינוך חרדי ליטאי?

הוא גדל בבית שלפי הקריטריונים העכשוויים נחשב חרדי. זאת אומרת, אבא שלו ואמא שלו שעלו לארץ הם גרו באזור מאה שערים שם, זה היה קרוב מאוד לישיבת חברון. אהמ מבחינה גיאוגרפית. הבנתי, ו..

אז.. הם בוודאי לא.. הם דיברו יידיש, הם לא דיברו עברית, הם ידעו מעט עברית. הם לא.. הם לא היו דתיים ציונים אם אפשר להגיד ככה.

אוקי, ולפי התיעודים שמצאתי, הוא הוסמך לרבנות, נכון?
כן.

ואתה יודע אולי למה הוא לא המשיך בנתיב הזה של הרבנות-כפוסק, או דיין?
למה הוא לא המשיך בנתיב של הרבנות?
כן.

פשוט, כבר שהוא למד בישיבה אז היה לו קשר עם כמה אנשי משפט שמשכו אותו, אני לא זוכר את השמות. היה אחד ברויאר.. שאמר שאחד הדברים ש.. תראי, זה תהליך, הוא עצמו כשהיה בישיבת חברון הוא הפך להיות, הוא התקרב יותר ויותר לחוגים הציונים. אהמ זה היה שונה קצת ממה שהיום. אז היה שם, הייתה שם קבוצה שהתקרבה לחוגים של הרב קוק, של הרב חרל"פ. ואז הוא גם נכנס לכל מיני פעילויות, הגיע אפילו ל"עזרא" - זאת תנועת נוער חרדית ציונית. כל מיני דברים כאלו. שם הוא פגש גם את אמא שלי.

בתנועת עזרא?

כן, בעזרא. אז הוא תוך כדי הישיבה בחברון, כשהוא היה בישיבה בחברון אז הוא היה עם הפנים להתהוות של המדינה בדרך וכל הדברים האלו. ואז בו זמנית קרו לו כמה דברים, הוא גם התקרב לזרם, הוא נשאר בישיבה הוא היה שם שבע שנים, הוא התקרב לזרם של- ציוני יותר. ואז הוא גם פגש אנשים, אני יודע שאחת הדמויות המרכזיות שהשפיעו עליו זה מישהו בשם ברויאר, הוגה דעות כזה חשוב באותם ימים. דרכו אני חושב הוא גם הגיע לעזרא. ואז הוא אמר, ממנו הוא שמע כל מיני דברים על זה שכשתקום מדינה

נכון יהיה להכניס לשם קטעים במשפט העברי. ואז הוא יצר קשרים יותר, ואז הוא התחיל ללמוד משפטים.

למה באמת דווקא משפטים? בשביל לפעול דווקא בתחום..-

אני לא יודע. אני לא יודע מה קדם למה. אבל אני יודע שתוך כדי הלימודים בישיבה הוא גם השלים את הבגרות. כי לא הייתה לו בגרות, הוא לא למד בתיכון. וגם אני לא מתמצא בשנים אבל אני מתאר לעצמי שלקראת סוף ה- הוא היה שם שבע שנים בישיבה, או שמונה, ולקראת הסוף הוא למד משפטים אז היה משהו באיזושהי שלוחה של אוניברסיטה בריטית או משהו כזה.

בנית הספר למשפט וכלכלה,

כן, משהו כזה. זהו. ואז כשהוא גמר את זה כבר הוא היה קשור בכל מיני גורמים שקשורים למשפט. חוץ מזה, סבא שלי, כלומר אבא של אמא שלי, היה עורך דין, ככה מהראשונים שבירושלים. גם עורך דין, חרדי, זה סיפור מאוד מעניין אבל זה לא קשור אליו. אבל הוא התחיל, אחרי שהוא למד משפטים, הוא התחיל לעבוד אצלו, זאת אומרת הוא עבד במשרד עורכי דין שלו. הוא התחיל לעבוד, זה היה משרד מאוד ידוע אז. והמחקר בכלל, והמחקר הקונקרטי של, הרעיוני הזה של המשפט העברי למשפט המדינה זה היה אצלו אובססיה בחיים, הרבה זמן. כבר אז, לכן הוא הפסיק את ההתעסקות עם ה- זה היה, מבחינה כלכלית זה היה ממש התאבדות. **כן, באמת? יותר משתלם לעבוד-** לא, מה זאת אומרת, היו לו את השיקולים שלו. אני מתאר לעצמי שבמהלך שנות ה- אני לא מתמצא לגמרי, אבל סוף ה-40, תחילת שנות ה-50 הוא עבר את כל ה(מילה לא מפוענחת). זאת אומרת, את "חברון" הוא עזב כבר קודם, אני חושב, את "חברון" הוא עזב.. נעשה חשבון, הוא נולד ב-1923, **כן**, במלחמת השחרור הוא היה בן 25 ואז.. הוא כבר, אה, **היה לו תקופה של פרקליט צבאי**, כן בדיוק. אני מעריך שבמלחמת השחרור הוא היה בצבא, הוא היה בפרקליטות, כל מיני פרטים כאלו, אני לא יודע. הוא היה בצפת, הוא היה בעצם התובע הכללי בצפת, אני יודע. **אוקי** זה הכול היה במעבר מהישיבה אל החברה הישראלית. זה כולל כמובן גם את המלחמה (מילים לא מפוענחות). על כל מקרה לדעתי ב-50, 51, הוא כבר בתוך העולם המשפטי. אני לא יודע מתי הוא סיים בדיוק, מתי הוא היה עורך דין, הוא היה עורך דין במשרד של סבא שלי. בטח יש לך את הפרטים, את עבדת על זה, זה לא לפני. בשלב מסוים הוא התחיל גם להמשיך ללמוד וגם לעבוד במשרד המשפטים, הוא עבד עם חיים כהן כשהוא היה היועץ המשפטי, הוא היה העוזר שלו **כן**, זה בא לדעתי יותר מאוחר.

כן, זה קצת יותר מאוחר. אבל אם כבר הזכרת את חיים כהן- חיים כהן נחשב לדמות מאוד משמעותית ודומיננטית אולי במשפט, ובכל מה שהתרחש בתקופת קום המדינה. אתה יודע איזו השפעה, איזו אינטראקציות היו ביניהם, איזו השפעה- אם היו ויכוחים לגבי המקום של המשפט העברי, משהו שאולי

עלה?

אני יודע שהם היו חברים טובים. קודם כל מי שהשפיע עליו, השופט לפני חיים כהן, דמות שמאוד השפיעה עליו, ותראי הוא גם ליווה אותו- אני לא יודע אם הוא עשה אצלו את הדוקטורט או שהוא היה אחד מהמנחים שלו- זה היה זילברג. **אוקי** זילברג בעצם כתב ספר והוא בעצם דחף חזק את העניין של הכנסת המשפט העברי. **כן**. אני יודע שהוא ואבא שלי היו קשורים, משהו כתלמיד. אני לא יודעת בדיוק איך, כי לא בטוח שהוא עשה אצלו דוקטורט כי לדעתי הוא עשה את זה אצל חוקר תלמוד אבל אולי אצל שניהם. אני יודע שזילברג היה קשור. זילברג מאוד היה אחד מאלה שדחפו אותו. חיים כהן הוא היה קשור, חיים כהן גם היה סטאז'ר באותו משרד עורכי דין של סבא שלי. חיים כהן היה סטאז'ר של סבא שלי, במשרד עורכי דין. אז הם היו קשורים כל הזמן. חיים כהן מבוגר מאבא שלי בכמה שלי, אני יודע בחמש או שש. אז הם היו קשורים גם ברמה אישית. שניהם אגב למדו בישיבה.

כן, אבל ההבדל הוא שחיים כהן למד בישיבת מרכז הרב של הרב קוק ואבא שלך למד בישיבת "חברון"-
אבל אבא שלי, כשהוא התקרב לציונות אז הוא התקרב לחוגים של מרכז הרב, ולדעתי אז הוא פגש גם את חיים כהן, או שחיים כהן כבר היה אחרי זה. אבל, כן,

כן, אבל חיים כהן בשלב מסוים נטש את אורח החיים הדתי. הוא כן תמך בשילוב המשפט העברי, אבל בחר לא ללכת באורח החיים הדתי. זה ידוע. כן, היו ויכוחים על זה, או דעות על זה? כי זה קצת שונה. מה שונה? יש דבר אחד להיות דתי, ואז לכן לשאוף שהדין הדתי יחול במשפט, ויש דבר אחר שהוא לא לפעול לפי הדין הדתי, אבל לרצות שהוא יהיה. ואני מניחה שהיו ויכוחים דתיים או אמוניים?
אני לא חושב שזה קשור לדת. לאבא שלי היו ויכוחים הרבה יותר גדולים עם אנגלרד מאשר עם חיים כהן לגבי המשפט העברי. למרות שאנגלרד הוא "דתי", ואבא שלי גם- מה שקוראים "דתי", וגם אבא שלי מה שקוראים "דתי", וחיים כהן הוא מה שקוראים "חילוני", לדעתי אין. אני לא חושב, וודאי לא אצל אבא שלי, ואני מעריך שגם לא אצל חיים כהן, זאת הייתה סיבה לויכוחים ביניהם. לדעתי היה להם תפיסות עולם שונות.

אז כן, זאת הייתה הסיבה לויכוחים או שלא זאת הייתה הסיבה?

אני לא חושב שהעובדה שאבא שלי נשאר אורתודוכס וחיים כהן הפסיק להיות אורתודוכס, בואי ננסח את זה ככה, היא גרמה לויכוחים. אני חושב שחיים כהן בתפיסה שלו היה- האוריינטציה הפוליטית שלו הייתה הרבה יותר, לדעתי, שמאלנית ליברלית. **אהמ** אני גם לא יודע, יכול להיות שהיו. אני יודע שדווקא עם - אמרתי את זה מקודם - דווקא עם אנגלרד, אני עצמי קראתי ועקבתי וראיתי שיש כמה ויכוחים מאוד מהותיים דווקא לגבי הנושא הזה של כן להכניס את המשפט העברי לחוקי המדינה או לא, את זה אני יודע. אצל חיים כהן אני חושב שבנושא הזה ביחס למשפט העברי וחוקי המדינה, אני מתאר לעצמי שגם כן היו ויכוחים אבל לא נראה לי שהם היו ממש חלוקים באופן מהותי. אבל אני באמת לא מתמצא.

כן, אני חושבת שאתה צודק. תיעודים של דיון ביניהם, באמת רואים שהייתה איזושהי הסכמה בנושא.
הויכוחים העקרוניים של אבא שלי אני יודע בבית המשפט היו בצד הדתי- עם אנגלרד, ובצד המשפטי זה ברק עם ברק. נראה לי שזה הכיוונים. אני בטוח, מצד שני, שחיים כהן והוא שונים מאוד. את חיים כהן גם יצא לי להכיר, בלי קשר לאבא שלי. אני יודע שהם שונים, אבל אני חושב שדווקא בנושאים האלו הם די קרובים.

אוקי, אז אני לוקחת אותך עוד פעם קצת אחורה. אמרנו השופט זילברג, חיים כהן במידה מסוימת, יש עוד אנשים שאתה יודע? שמה שעבדו ביחד? שעבדו ביחד, שהשפיעו עליו, בתקופה המוקדמת יותר?
תשמעי, אנשים במחקר היהדות בכלל, והתלמוד וההלכה בפרט השפיעו עליו. אמרתי אלבק, ופרופ' שמחה אסף היה מאוד משמעותי. הוא היה גם פרופ' לתלמוד, ולדעתי הוא גם היה שופט, **כן, הוא היה השופט הראשון שבעצם ייצג את ה..** למרות שהוא בעצם לא בא מהמשפטים ובכל זאת הציעו לו להיות שופט בהרכב הראשון. **כן.** שמחה אסף, הוא היה קשור איתו מאוד. זאת אומרת, כתלמיד, זאת אומרת לא יודע אם הוא שמע אצלו קורס. הוא גם היה.. אני חושב שגם שמחה אסף הכניס לו את העניין הזה של קשר בין תלמוד והלכה לבין חוקי המדינה או משהו כזה. וגם האיש הזה שקוראים לו ברויאר. זאת אומרת, זה אני יודע, אני אפילו לא יודע מה השם הפרטי שלו. אני יודע שהוא אחד הוגה הדעות של פועלי אגודת ישראל, או של הזרם הציוני של אגודת ישראל. **אני אבדוק.** ואלבק, וזילברג אמרתי..
בית הספר למשפט- מקימיו היו ראשי חברת המשפט העברי, שם שאולי שמעתי- פלטיאל דיקשטיין, או דייקן. מזכיר לך משהו או מוכר לך?

מוכר לי, אני לא יודע.. אני יודע שהוא כתב משהו על המשפט העברי נכון? אני לא יודע. מתי הוא חי?
באותה תקופה?

דיקשטיין היה פעיל בעיקר לפני קום המדינה, הוא היה עורך דין פרטי, והיה מראשי חברת המשפט העברי.

אני יודע, אני יודע, אני זוכר אפילו את הספרים. אבל אני לא יודע אם הוא היה בקשר אישי עם אבא שלי, יכול להיות. אני לא שמעתי את אבא שלי מדבר עליו, אבל זה לא אומר כלום.

לא, זה אומר דווקא הרבה, בסדר. ובכלל בתקופה של הלימודים בבית הספר למשפט וכלכלה? היו חוויות משמעותיות משם, אינטראקציה עם המורים, עם חברים לספסל הלימודים?

לא שאני יודע. אני יודע שפחות או יותר באותו זמן- הסיפור שהוא תמיד סיפר זה שהכול היה ביחד. הוא גם השלים את הבגרות, הוא גם היה בישיבת חברון. מתי היה הבית ספר?

אחרי ישיבת חברון. מתי אבל? אני חושבת שהוא היה בגיל 26 או משהו כזה.

באיזו שנה? 49? 50?

שנייה, כדי להיות דייקנים ממש אני יכולה לפתוח, אבל זה לפני קום המדינה.

לפני קום המדינה? הכול שם מתערבב.

הכול מתחבר? בישיבה וב-

הכול מתחבר, לא ברור לי כל העניין.

הנה, בין 46 ל-48.

בין 46 ל-48 הוא היה ב.. מה?

בית הספר למשפט וכלכלה בתל אביב.

זה אומר לדעתי הוא עשה איזה עשרה דברים ביחד, אני באמת לא יודע.

זה יכול להיות מאוד, בסדר, אין בעיה.

אם זה 46 עד 48, הוא גם היה שנה או שנתיים במדרשת נועם בפרדס חנה, אני כבר לא יודע איך זה יוצא.

הבנתי, מבחינה כרונולוגית.

הוא היה צריך להיות לפני שהוא התחתן עם אמא שלי.

באיזה שנה הוא התחתן עם אמא שלך?

50, לא, 49.

אז הכול ביחד כזה. זה יכול להיות.

מה כתוב, גם הבית ספר בתל אביב, שנתיים? כן ובזה הוא גמר משפטים? **אהמ** שנתיים? **שנתיים**. אוקי. ו..

מתי מופיע לך שהוא היה שם ר"מ במדרשייה.

זהו, את זה רציתי לשאול אותך כי לי אין תאריך, פשוט הסתכלתי במדרשת נועם וראיתי שהוא היה שם

ר"מ פשוט לא רשום מתי הוא היה.

זהו, הוא היה בשני המחזורים הראשונים, זאת אומרת כשהקימו את המדרשייה. צריך לראות מתי זה. אני

יודע שאני הייתי.

אהמ. צריך להיות לפני קום המדינה, בתקופה הזו.

כרגע, עזרתי לי מאוד, תודה רבה. אם אפשר אנחנו נסיים כעת, אני אחקור קצת לגבי השמות והתאריכים

שדיברנו עליהם, ואם אפשר מבחינתך אני אשמח לשמור את האפשרות להתקשר אליך אם יעלו שאלות

נוספות.

כן, כן, בטח.

תודה רבה רבה שוב. להתראות.

ב. ראיון טלפוני של סיון הרון-יהודה עם ארי אלון, בנו של מנחם אלון (ראיון שני 26.5.09).

בחזרה לראיון שעשינו יחסית די מזמן. אמרת בזמנו שפרופ' אלון השלים בגרויות אחר כך, בזמן הישיבה, תוך כדי הישיבה.

אה, אמ..

ואמרנו שהוא לא למד תיכון ממש במסגרת –

כן, הוא לא למד תיכון במסגרת, זה בטוח.

תוכל להרחיב יותר על התקופה הזו, תקופת ימי הנעורים, מתי הם עלו? דברים כאלה.

תראי הוא נולד ב'23, הוא עלה בגיל, אני חושב ש-11, או 12. אני יודע שבר מצווה כבר היה לו פה. בערך, הוא נולד בדיסלדורף בגרמניה ובדרך הם היו שנה או שנתיים, תקופה מסוימת בהולנד. זה היה ממש לקראת עליית השלטון הנאצי הם עברו מגרמניה ברגע האחרון ומשם הם הגיעו לתל אביב. לדעתי בגיל 12 אולי או 11. זאת אומרת, אני חושב 12. אבל לא מדויק.

לא, זה בסדר. ואז בארץ הם גרו בתל-אביב.

כן, בתל אביב, באחוזת בית שמה. את יודעת איפה זה?

בערך, אני חושבת.

באזור הזה שם, דרומה לשנקין.

ולא היו מוסדות לימוד בזמנו בתל-אביב?

לא, הוא למד אני חושב. תראי, הוא למד במסגרת של תלמוד תורה או משהו בתל-אביב.

לא לימודי חול רק לימודי קודש?

את האמת אני לא יודע. אני חושב שקצת לימודי חול. אבל לא היה, לא היו אז, אני לא חושב שזה היה ממש ממלכתי דתי כזה ציוני.

נכון אני גם חושבת שלא.

אבל העניין הוא שבגיל צעיר הוא עבר ל'חברון'. לישיבת 'חברון', הוא היה שם איזה שבע שנים בסך הכול. הוא עבר לשם לדעתי בגיל 16 או משהו כזה.

אה, הבנתי. בסדר.

תראי הם הגיעו, הוא גם היה, בעצם רק שני הילדים הקטנים היו עם ההורים. הוא הרביעי ואחותו הצעירה יותר היו עם ההורים. והגדולים: היה לו אח גדול- חיים, שהיה מחוץ לבית הוא היה משהו בפלמ"ח, לא יודע. הוא גם לא היה דתי כבר כשהוא הגיע. ושלושת האחים שלו הגדולים, ממש לא היו, לא היו איתם פה. הם היו בארץ אבל הם היו ככה עצמאים כבר. הם היו שני ילדים קטנים והם היו עם ההורים. אבל גם לא עוד הרבה זמן. היה לו פה איזה דוד שהוא היה אז איש שהיה לו איזה חווה גדולה- משק "פטר" ליד גדרה.

המשפחה שלו הייתה פטר, את זה את יודעת? לא, את זה לא ידעתי. זה חשוב, זה לא היה אלון. אלון זה עברות או ש? אלון זה לא עברות. זה פשוט החלטה שיקרא אלון. אבל שם המשפחה זה "פטר", זאת אומרת שם המשפחה של אביו. אז היה מישהו כזה ש... יוסף, הוא לא דוד ישיר אבל הוא היה מי שעזר להם פה. היה לו ככה. הוא גם הדמות שכיוון אותו מבחינה חינוכית. לדעתי הוא היה איזה שנתיים שלוש במסגרות של תלמוד תורה בתל אביב. אני חושב שלקראת גיל חמש עשרה שש-עשרה הוא היה בחברון. הבנתי. התחלת להגיד קצת על, איך נקרא לזה- אידיאולוגיה דתית. אני זוכרת גם שדיברנו על זה שהבית הוגדר, אפשר להגדיר אותו היום כ'חרדי ליטאי'

איזה בית, הבית שלו? שהוא גדל בו?

ואז בזמן שהוא למד בחברון הוא התקרב טיפה יותר לזרם הציוני הדתי?

תראי, זה היה מאוד. שלושת האחים הגדולים שלו, ואחרי זה גם האחות הקטנה רחל, הם יצאו לגמרי, הם לא מה שקוראים היום דתיים. אני לא אוהב את המילים האלה. אם את ראת את אבא שלו, אם היית רואה אותם, אני זוכרת אותם, הם נראים כמו.. הם היו בתל אביב כמה שנים ואז הם עברו לירושלים, הם גרו שם – לא במאה שערים – אבל בכרם אברהם, בגאולה. הוא ממש נראה, לאבא שלו היה זקן, והוא הלך עם מגבעת והיא הלכה עם כיסוי ראש. הם נראו ממש, והם גם דיברו יידיש. העברית הייתה כזאת עברית גלותית.

גם פרופ' אלון, אני חושבת, חובש כיפה שחורה, בתמונות שיש שלו, שמפורסמות. כיפה שחורה זה יותר משתייך לזרם החרדי ולא נגיד כיפה סרוגה שזה ציונית דתית.

עכשיו כאילו?

כן.

מה פתאום.

מה פתאום? עכשיו האידיאולוגיה הדתית שלו היא-

לצערי הוא הוא כיפה סרוגה ולא כיפה סרוגה, אבל זה.. סתם.

לא הבנתי.

הוא לא היה מזהה את עצמו, הוא ממש היה מתקומם נגד הזיהוי שלו. הוא לגמרי נחשב, הוא רואה את עצמו וגם נחשב כך אני חושב, לאחד מהאידיאולוגיים של הציונות הדתית של הכיפה הסרוגה. הספר הראשון שלו יצא בהוצאת הקיבוץ הדתי נכון. לפני המשפט העברי.

כן, חקיקה דתית.

חקיקה דתית. והוא מאוד היה, כל הילדות שלנו היינו תמיד בחגים בקיבוצים דתיים. הוא מאוד ראה את עצמו כציוני דתי. הוא מאוד היה חשוב לו שהוא יהיה מזוהה עם הציבור הציוני דתי.

שאלה די סטנדרטית, שאני שואלת את כל מי שאני מראיינת לגבי העבודה הזאת. איך היית מתאר את האופי של פרופ' אלון, אבא שלך? זה האופי המשפטי הווכחני או אופי של תלמיד ישיבה נעים הליכות?
אני לא כל כך. מה זאת אומרת אופי- יש אופי משפטי?

לדעתי כן, ויכול להיות שתחלוק עליי. ואתה יכול לענות באופן כללי לגבי האופי.

לא, אבל מה זה אומר?

האם הוא היה מתווכח על עמדותיו המשפטיות ולא משפטיות?

תראי, יש לו תפיסת עולם. לדעתי היא גם השתנתה מאז שאני עוקב אחריה.

אתה יכול להרחיב?

הוא היה מתווכח. אבל, וזה אבל רלוונטי מאוד. הוא מאוד היה, מאוד היה חשוב לו לא להוציא את זה החוצה.

מה זאת אומרת- לא להוציא את זה החוצה?

הוא נזהר לא להגיד אפילו לאיזה מפלגה הוא הצביע. תראי, באופן כללי הוא היה מזוהה מאוד, עם המפד"ל אני חושב.

מה זה תפיסת עולם שלדעתך השתנתה. מה היה פעם ומה אתה חושב השתנה?

אני חושב שהוא ברבות השנים, למשל כל הנושא הזה של מעמד האישה. הוא קיבל מודעות חזקה לזה. היחס לחילוניים. החיים גרמו לו להתייחס לזה, להשתנות. לאט, אבל הרבה יותר משמעותי מרוב בני גילו ובני דורו שהיו באותה נקודה שלו. הנושא הזה של מעמד האישה אני חושב שהוא מאוד.

בהתחלה הוא פחות הכיר במעמד האישה?

לא יודע אם פחות הכיר, זה גם היה פחות באג'נדה.

נכון, ואז ב-2005 הוא כבר הוציא ספר שלם על מעמד האישה.

כן, היה לו מאוד חשוב. לא חשוב שלדעתי יש שם גם בעיות, אבל בוודאי שהוא עבר דרך. הוא בפירוש היו כמה תחומים שהוא בפירוש היה לו יותר תפיסה ליברלית.

והתפיסה הליברלית הזו נרכשה עם הזמן? זה לא תמיד?

אני חושב שכן. היה לו אופי פתוח. זה לא מדויק כי הוא היה מאוד עומד על שלו אבל הוא היה פתוח. עצם העובדה שהוא הלך לאן שהוא הלך זה בגלל שהייתה חשובה לו, המנעד של האפשרויות היה חשוב לו יותר מאשר ההסתגרות בגטו כלשהוא, לא חשוב אם זה חילוני או דתי. אני חושב שאם צריך למקם אותו על המפה הפוליטית שזה גם כן דבר מאוד שטחי.

כן, אין ממש צורך.

אני חושב שהוא היה ליברלי ברוב התחומים. ברוב התחומים.

העבודה שלי היא במסגרת סמינר של דמויות מפתח, שזה אומר שבחרנו דמויות שלדעתנו השפיעו על המשפט הישראלי. איך לדעתך, אולי גם מדברים ששמעת או שהוא סיפר לך, איך אתה חושב שהוא השפיע, אם בכלל?

אני אישית כתבתי על זה בכמה מקומות. אני לא יודע אם קראת או לא. אבל אני חושב שהוא הכניס את ה- למרות שהוא לא המציא את זה, הוא שיווק את המושג "משפט עברי" היה לו חשוב מאוד להפוך את זה לעברי. זה מאוד

אה, אוקי את זה לא ידעתי.

הייתה איזה אגודה של המשפט העברי.

כן, אבל זה היה משפט עברי בתור עקרונות והמוסר העברי, ולא בהכרח ההלכה.

הרעיון שלו היה כאילו, המילה עברי הייתה מאוד חשובה לו. חלק מאיזושהי. חלק מהויכוח הגדול בינו לבין אנגלרד.

משפט עברי במקום 'הלכה', במקום 'דין תורה'?

המשפט העברי בסך הכול בפועל זה רק החלק האזרחי. בפועל. הוא מאוד טרח להצניע ולהסתיר את ה.. יש עוד חמישה סדרי משנה, זה לא רק סדר נזיקין. הוא מאוד היה אפולוגטי לגבי זה. כלפי המשפטנים בחוגים שלו. הוא ניסה להציג את.. לא יודע, את מתמצאת בששה סדרים?

בערך.

הוא התעלם מההשלכות, מכל העניין של החלק הריטואלי של ההלכה. הוא כמעט לא התייחס לזה.

אני לא חושבת אבל שזה רק נזיקין. יש את קניין.

תראי, מה שהוא חשב על הבתי דין הרבניים שהם השתלטו על דיני אישות, על סדר נשים. הוא לא נגע. תראי, המשפט העברי לא מטפל בכלל, לא בסדר מועד לא בסדר קדשים ולא בסדר טהרות.

על זה לא חשבתי, זה מעניין. למה אתה חושב שזה דווקא ככה?

זאת הדעה שלי זה לא מה שהוא אומר. אני חושב, לדעתי הוא גם אומר את זה בכל מיני מקומות- הוא רצה לשווק את זה.

כי זה החלק הכביכול יותר מודרני?

כן, זה יכול לדבר לציבור המודרני. מאוד היה לו חשוב שזה ייקלט. זה היה איזה מין שליחות כזאת. והוא רצה ל.. היה לו חשוב מאוד שלא יתייחסו לזה כמעין מיסטיקה כזו, בבא סאלי כזה. זה מאוד היה חשוב לו. לכן הוא הבליט את כל מה שקיים ונכתב עליו הרבה בחוק העולמי. את כל הדברים האלה. כמעט כל החומרים שעוסקים במשפט העברי מתייחסים לנזיקין בכלל ולשלושת ה"בבות"- בבא קמא, בבא בתרא.. הוא כמובן לא יגיד את זה. למרות שהוא כן אומר את זה בדרכים אחרות.

למשל?

בויכוחים שהיו לו.

הויכוח עם אנגלרד היה על כך שאלון אמר שדווקא צריך לקחת רק את החלק הקנייני ולא צריך לקחת את הכול. ואנגלרד אמר שאי אפשר להפריד. אני מניחה שעצם העובדה שהוא אמר שאפשר לקחת רק חלק זה בשביל לשרת את המטרה, שהוא יוכל באמת, כמו שאתה אמרת –

כי ראה בזה שליחות ציונית. ממש. הוא בפירוש במודע היה מושפע מאוד מביאליק, והוא מדבר על זה.

הביקורת של אנגלרד הייתה - האם זה לא פוגע בהלכה, או ב"דין התורה"? האם אפשר באמת לנסות לעשות מודרניזציה ולקרוא לזה משפט עברי מבלי להרוס את המהות?

את שואלת אותי? לשמחתי זה פוגע מאוד.

לשמחתך זה פוגע מאוד? זה מעניין.

פוגע במובן החיובי. פוגע במובן שמגיע. הוא פוגע במקומות האלה, ויש כאלה שנפגעים מזה ויש כאלה שמבינים. תראי, הוא.. אני לא יודע. המשפט העברי, לטווח ארוך, אם בכלל תישאר פה תנועה ציונית עם מדינה וכל זה. אז לטווח ארוך יוכח שהמשפט העברי הוא הסוס הטרויאני של חילון כל ההלכה. אבל אני לא חושב שהוא התכוון לזה. אבל אני בפירוש, מהצד של אנשי הלכה אני מבין למה אנשים רציניים כמו אנגלרד פחדו מזה וחששו ורצו לעשות הפרדה מוחלטת בין משפט והלכה. כי אנגלרד זה חשיבה של ליבוביץ'.

אז ההשפעה שלדעתך היא זה הסוס הטרויאני, האפשרות של להכניס-

הוא לא התייחס לזה כאל סוס טרויאני, חס וחלילה. הוא להפך, הוא בפירוש ראה בזה סוג של אתחלתא דגאולה. והוא בפירוש חשב וחושב עדיין שזה באמת צעד חשוב ראשון ומשמעותי ביותר בדרך ליצירת סנהדרין ובית מקדש וכל הדברים האלו. אני בטוח שהוא חושב כך.

ואתה חושב שהוא הצליח בזה? באופן יחסי?

פה צריך לשאול משפטנים. אני באופן מאוד ברור לא בודק בשטח. מהמעט שאני שומע אני מבין שזה לא כל כך מצליח. אני פשוט יושב בין משפטנים במכון הרטמן שאני מלמד שם שלושה ימים בשבוע. אז אני באמת שומע כל הזמן דעות. אבל לגבי האופן שבו הצליח הפרויקט- אבל הם מבכים בכלל את הדור החדש של השופטים לעומת הדור שלנו. גם בתחום הזה. לא בטוח שזה הצליח אבל הלוואי שיצליח. אני חושב ש- גם חיים כהן חשב ככה. מבפנים.

"מבפנים" – מתוך המערכת? מה זאת אומרת מבפנים?

חיים כהן חשב שכמשפטן צריך להכניס כמה שיותר משפט עברי.

נכון. למה העלת את העובדה הזאת עכשיו? בתור השוואה?

לא, בשביל להראות ששניהם מבחינה מעשית רצו להכניס את המשפט העברי. ושניהם ראו שני כיוונים שונים ומנוגדים לגבי התוצאה.

נכון. אני חושבת שגם חיים כהן היה יותר פסימיסט לגבי הצלחה של זה,

הסיכוי של ההיקלטות?

כן.

יכול להיות, אין לי נתונים.

בסדר. באופן כללי, החברה הישראלית, על איך היום אנחנו נראים מבחינת השאלה בנושא דת ומדינה.

איך הוא השפיע בתחום הזה?

אני חושב שבטווח הקצר הוא בהחלט השפיע, לטווח הארוך אני לא יודע. אני יודע שברמה המעשית זה מקצוע בבתי ספר חילוניים או ממלכתיים, אני לא יודע איך קוראים לזה היום. משפט עברי. אני יודע שיש כאלו שממש. בלא מעט בתי ספר זה מסלול בחירה, בלי קשר. אני חושב שהוא כן הכניס את ה... למרות שאני שמעתי מכמה, שאמרו ש... סטודנטים, את לומדת משפטים?

אני לומדת משפטים, כן.

לא יודע, שיש סטודנטים למשפטים שאמרו שמשפט עברי זה לא הדבר הכי אהוב עליהם. אני יודע שלא אמרו את זה בזמנו. אבל שוב, באמת תלוי מי המורים. אני מניח, וכל הדברים האלה. אני אישית חושב שכל ההדגשה למשפטיזציה זו לדעתי טעות אחת גדולה. לא רק בתחום הזה של ההלכה, או של היהדות או של משפט עברי. זה חוסר פרופורציה. אני חושב שלהפך, שבעולם שמייחס למשפט הרבה יותר ממה שמגיע לו אז דווקא, היכולת שלו להכניס לתוך היכל המשפט את המשפט העברי ולו רק כמושג, כחובה אפילו אני מניח ברוב המערכות, אני חושב שלטווח הקצר זו הצלחה. עכשיו, זה עלול מאוד להיות הצלחה של להכניס את תנ"ך ללימודי התיכון או את ביאליק, שזה בסופו של דבר בומרנג. אני בפירוש יכול לראות תסריט שזה ישניא את הדבר. כמו שזה בוודאי קורה לגבי ביאליק ולגבי בכלל תנ"ך.

עצם ההכנסה למערכת החינוך כחובה.

המשפט העברי במערכת החינוך התיכונית הוא לא חובה, במשפטים אני מבין שזה חובה. נכון?

כן. ויש שני קורסים - גם מבוא וגם משפט עברי.

זה בפירוש תסריט אפשרי, אני מקווה שהוא לא נכון והוא לא יקרה. אני לא יודע. אני בטוח שהוא השפיע.

אבל האפשרות של לא להכניס בכלל נראית אפשרות טובה יותר מאשר להכניס כחובה? נניח - עצם

העובדה שיש קורסים כאלה, שיש מודעות לזה שיש משפט עברי -

אני חושב, אבל זה באמת לא הוא, זה אני. אני חושב שהמשפט העברי, שהרבה יותר משמעותי זה לשחרר -

או מה שאני קורה לחלן - את כל המקורות. במובן הזה אני מסכים לגמרי בעיקרון עם אנגלרד. בגלל שאני

מתווכח איתו חזיתית. אני חושב שמקורות ישראל - ששה סדרי משנה והכול, והאתגר הוא לא להראות שהדברים שהם עצמם כבר אזרחיים שגם לנו יש מה להגיד. אלא האתגר הגדול הוא לקחת את עשרת הדיברות ולחלן אותן, לקחת את אלוהים ולחלן אותן. לחלן - במובן לא של להפוך לחילוני אלא לפתוח אותו, לשחרר אותו. הוא הרבה משווה את זה לשפה. זאת אומרת הוא אומר- כמו. צריך לעשות, לא רק למשפט. לא רק לסדר נזיקין. צריך לקחת את כל - ומזה אנגלרד מפחד - את כל אוצר המילים, את כל הטרמינולוגיה היהודית, מסורתית, דתית, ולשחרר אותה כמו ששחררו את השפה. כמו שהיום מי שמדבר עברית אין לזה שום משמעות דתית. ככה צריך לקחת מילה מילה, וככל שהמושגים הם יותר משמעותיים ככה זה יותר חשוב. כמו: אלוהים, קדושה, מצווה, הלכה, ולפתוח אותם. זאת דעתי אבל אני לא חושב שהיא כל כך רלוונטית. אני מסכים עקרונית עם הטענה של אנגלרד. כי אני חושב שהגישה של אלון היא אפולוגטית מתוך טקטיקה. חשוב לו לא לעורר את ה- לא לעצבן.

אני חושבת שיש מונופול של הרבנות הראשית על הדת או על המשנה. והם יכולים לתקן, הם יכולים להתאים אותה או לחלן אותה, הסמכות היא בידיהם. זה לא שאפשר לעשות את תחיית המשפט העברי כמו שנעשתה תחיית השפה העברית.

אני מבין שזה מה שאת חושבת. אני חושב שכל עוד לא תשחרר היהדות באופן מוחלט מהרבנים לא תמומש המהפכה הציונית. זה בשבילי זה חד משמעי הדבר הזה. זאת תפיסת עולמי.

ויהדות ודת זה שני דברים שונים?

כל עוד, תקשיבי - עוד פעם - כל עוד לא תהפוך, אני אומר עוד פעם- לא תחולן. וודאי שיהדות ודת זה שני דברים שונים. זאת נקודת המוצא, זאת האכסיומה. זה הדיבר הראשון בעשרת הדיברות של הרעיון הציוני. חד משמעית. תשמעי, אני כאן אני אומר לך את זה בצורה מאוד החלטית ונחרצת אבל לא אני המצאתי את זה.

לא, זה ידוע. אבל השאלה אם זה ראוי, אם כך צריך, אבל זו שאלה אחרת.

זה צו השעה. על זה תקום ותיפול מדינת היהודים. לא תהיה מדינה אם זה לא יקרה. נחזור לגלות אם זה לא יקרה. אין דבר יותר ראוי מזה. האנשים שהקימו את כל מה שיש פה הם אנשים שעשו את הפרדה המוחלטת. אחרי זה תפסו טרמפ על זה. זאת גם כן עובדה. רק בגלל שהיו אנשים שעשו את זה - אחרי זה יכולים לקרוא להם: אומרי אמן בעל כורחם, או הכושי עשה את שלו הכושי יכול ללכת וכל מיני דברים כאלה. ויכול להיות באמת שזה נכון. אבל אם זה נכון, אז זה הסוף. זה יכול להיות שזה נכון. אם העם היהודי לא מסוגל לעשות הפרדה מוחלטת בין הדיסק האמוני שלו לדיסק הלאומי שלו הוא לא יחזיק מעמד. שההגדרה של מי הוא יהודי לא תהיה קשורה לדת. מה שקרה לשפה צריך לקרות למסורת ולמקורות של התרבות. עם משוחרר זה עם שמאפשר לכל מי שנולד בתוכו לעבור מאמונה לאמונה

מהשקפת עולם להשקפת עולם ולהרגיש בבית. אני גם חושב שיש אנשים שבמבנה שלהם, זה לא מתאים להם להיות חילונים ולהפך. זה עם משוחרר שמאפשר. כל עוד אנשים- במובן הזה אבא שלי דווקא הוא דוגמא טובה יחסית- אבל כל עוד אנשים לא יאפשרו לעצמם וגם לילדים שלהם באופן הכי חופשי, והמערכת לא תוקיע מתוך העם כאלה שחושבים אחרת אז אין פה סיכוי. ולכן שחרור אמיתי זה הפרדה מוחלטת.

אמרת שאבא שלך הוא "יחסית בסדר" מהבחינה הזאת, ומהבחינה של כן לאפשר חופש לבחור. ואני רואה את זה, אצלכם במשפחה, הילדים, יש מגוון שונה באמונות ובהשקפות לגבי הדת.

כן, זה חלק מהמיתוס הישראלי. אוקי, ו... ?

וזה התקבל מבחינת אבא שלך?

יחסית כן. הוא לא עודד הוא לא, הוא לא בא ואמר לי בגיל מסוים יש לך אופי של חילוני לך תהיה חילוני, תממש את עצמך. יש גבול.

אוקי. זה מעניין.

אבל בגלל שהוא אדם שחשוב לו מאוד העניין הזה, הוא מאוד לימד את עצמו לקבל.

איזה עניין?

העניין של הפתיחות, של הפלורליזם, של הכבוד לזולת. אז הוא באמת למד. אני חושב שזו דווקא מטמורפוזה הרבה יותר חזקה ומשמעותית. שהוא השתנה בתחומים האלה. זו דוגמא שהוא אוהב להגיד תמיד: נגיד, בהתחלה לפני הרבה שנים שהייתי בא הביתה בשבת עם האוטו אז הייתי חונה שלושה לפחות, ארבעה רחובות יותר רחוק. אחר כך לאט לאט באתי, ובסוף הוא ביקש שאני אעמוד ליד הבית והוא באופן קבוע היה יוצא אחרי שהייתי בא אליו, הוא היה יוצא שכולם יראו אל האוטו, ואומר לי שבת שלום. זה תהליך, זו דוגמא שהיא מאוד משמעותית. הוא עבר דרך. כן. היא מאוד משמעותית. זה דברים שהם לא סוד. הוא מאוד פתוח. הוא לומד לקבל דברים, והוא לומד להכניס אותם לתוך המערכת. בהרבה תחומים. לדעתי הוא באמת נבהל מה... הוא תלמיד חכם רציני, ותלמיד חכם זה אחד שרואה את הנולד והוא רואה הרבה מהלכים קדימה, והוא מודע לזה שהמהלך שלו הוא מהלך של סוס טרויאני.

ובכל זאת הוא עושה אותו, תוך הסיכון?

אני לא יודע, אין לי מושג. זה סיכון. בוודאי. אני חושב שגם הרב קוק היה מודע לזה. זה סיכון. כל מי שמדבר פה על איזשהו שיתוף פעולה ו... אני יכול להגיד על האחים הרבנים שלי שהם בוודאי מודעים לזה. הם מקווים שהדרך שלהם תגרום לזה - ומאוד יכול להיות שהם יצליחו- שכל עם ישראל יחזור בתשובה.

איך באמת קרה שכל אחד מכם בחר דווקא עבודות שהן מאוד משמעותיות ומשפיעות על החברה הישראלית? זאת אומרת- אתה מחנך, רבנים, חבר כנסת, שופט, מקריות או שדחפו אתכם לזה?

אני לא יודע. למה כולנו? זה לא, יש לנו עוד אחים. אני גם כן, דרך אגב רק בשיחה הזאת - אני פעם עשיתי את זה הרבה יותר, אני עכשיו פשוט מלמד תלמוד, פותח חלונות לתלמוד. זה הכול.

כתבת ספר, ספרים ומטרתם הייתה כן להשפיע החוצה.

אז אני אומר, זה פחות מעסיק אותי. אני לא מקים תנועות או משהו. אני מממש את עצמי. ואני חושב שמי שיעקוב אחרי זה ויום אחד יתייחסו לזה, אין לי...

אבל בחרת לעשות דווקא את זה בגלל אבא שלך או ש.. במקום להיות רופא או חשמלאי, דברים שלא-

אני לא בחרתי. זה לא הולך ככה. אני לא זוכרת את עצמי אי פעם חושב ש... אני לא הפסקתי להתעסק עם זה. אני לא בחרתי אף פעם מקצוע. אין לי מקצוע בכלל. אני החלטתי להבין מה אני עושה כשהייתי בן שש עשרה. כשאני אהיה בגיל שמונה עשרה, אני אבחר לי מקצוע. זאת אומרת- אני שם, כל הזמן. זה ממש לא, זה לא שבחרתי, להפך. אני מעודד את הילדים שלי שלא יחזרו על הטעות הזאת, שכן יבחרו. זה לא בחירה. **ולגבי האחים שלך- לבחור להיות חבר כנסת, או לבחור להיות שופט בבית המשפט העליון. אם היית מנסה לחשוב.**

מה זאת אומרת לבחור? זו החלטה בשלב מסוים. בני לא.. זאת אומרת הוא.. זה נכון שהוא בפעילות של שליחות. בני עוד הרבה לפני שהוא היה חבר כנסת... נכון. זה נכון לגבי בני ומוטי שהם באמת רואים שליחות במה שהם עושים.

אוקי, שאלה אחרונה שלי: יש לפחות שני ספרים שאני מכירה שפרופ' אלון כתב שהוא הקדיש אותם ל"רות- הרעיה ונוות הבית". האם אפשר להגיד שהאמרה ש"מאחורי כל גבר מצליח עומדת אישה" מתאימה גם למקרה הזה?

תראי, בואי אני אגיד לך ש.. אני יכול להגיד שאם יש בי יצירתיות זה מושפע יותר מאמא שלי מאשר מאבא שלי. אמא שלי היא מקרה קלאסי של אישה מהדור ההוא שלא ממשה את עצמה.

היא הייתה עקרת בית?

היא הייתה יכולה להיות קומפוזיטורית גדולה, היא הייתה יכולה להיות סופרת, משוררת. יש לה את היכולות האלה. מצד שני- היא לגמרי אישה עם דעות משלה, עם עצמאות משלה. היא גם יצאה לעבוד מגיל צעיר מאוד, היא לא הייתה.. הייתה לה קריירה משלה.

אוקי. במה? אם מותר לי לשאול.

בהוראה. היא הייתה מנהלת אולפן בירושלים. היא בפירוש, מאז שאני, ממש מגיל צעיר שלי, קל וחומר של האחים האחרים - כלפי חוץ היא הייתה אישה שממשה את עצמה. שעבדה, שהתפרנסה, שיש לה פנסיה משלה. זה לא כל כך בגלל אבא שלי. זאת אומרת - היא הייתה יכולה להוציא ממנה הרבה יותר.

תודה רבה.

ג. ראיון של סיון הרון-יהודה עם פרופ' נחום רקובר, שהיה יועץ למשפט עברי במשרד המשפטים (9.2.09).

אתה גם היית מרצה, גם בבר אילן וגם בעברית, נכון?

הייתי, כן. עכשיו אני בשערי משפט. אז עוד לא היה אינטרנט שייקחו, אבל בשערי משפט מורידים באינטרנט וזה עבודה. הרי לפניך עבודה.

אני לא אוהבת ככה, אני אוהבת באמת ללכת לחפש ולהרגיש ולדבר זה נראה לי יותר מעניין. נראה.. אני מקווה שאני לא אצטער. אני לא חושבת שאני אצטער על זה, עד עכשיו אני נהנית.

זה רק מטיל מעמסה. אלא אם כן תבקשי שכבר יחשבו לך- יש M.A שם? כן, כן יש M.A. אז שהם יחשבו לך את זה כבר לאחת העבודות לפחות. בסדר. לא.. זה הפיתוי שאת עשויה לקבל.

נראה. אני כרגע רוצה להמשיך בלימודי הפסיכולוגיה דווקא, ולא המשפטים, אז אם אני אחליט בכל זאת אז אני-

אבל אף על פי כן לא מזיק שיהיה M.A במשפטים.

נכון, זה נכון.

אז דיברנו על זה קצת בטלפון אבל בכל זאת. אתה הגעת למשרד המשפטים ב-1959, נכון? ואז לא הייתה משרת עוזר, יועץ למשפט עברי?

לא הייתה משרת יועץ למשפט עברי כלל.

אז מנחם אלון בעצם כשהוא היה לפני הוא היה עוזר ליועץ המשפטי לממשלה, של חיים כהן?
זה היה התואר שלו. הוא עסק כמה שאני זוכר בענייני הגנת הדייר.

העבודה.. כשאתה נכנסת חיים כהן עדיין היה יועץ משפטי לממשלה, הוא סיים בשנת 60.
הוא היה, בזמני הוא היה.

העבודה במשרד - חיים כהן הוא אישיות דומיננטית עם רקע לגבי משפט עברי ודעה לגבי משפט עברי. איך הדעה שלו השתלבה עם הדעה שלכם, בעבודה המשותפת?

הוא לא התערב בעבודה המעשית של, בתחום העשייה במשפט העברי. הוא כתב את הרעיונות שהיו לו. חוק הירושה למשל, בחוק הראיות הוא גם עסק. הנושא הזה היה חשוב לו מאוד, לחיים כהן. הוא מאוד העריך את התרומה שעשויה להיות למשפט העברי.

עדיין התרומה שנחשבה בעיניו. הוא הכיר ברקע הדתי אבל הוא בחר לא להיות דתי.

נכון, נכון. הוא טען שהשוואה גרמה לו לזה. כן. כך הוא טען בכל אופן. אבל ללא קשר, את זה את יכולה להיווכח מפסקי הדין שלו. את מכירה את "משפט עברי בפסיקה"? את הספרים? בטח אז תראי בטח את חיים כהן ואיך הוא מדבר על מקורות, שאל לנו להיגרר אחרי מקורות זרים כשיש לנו את המקורות שלנו, בפרט באותם תחומים שבהם המשפט והמוסר משיקים זה לזה.

גלשנו קצת לחיים כהן. אז אני אחזור. אז באמת תספר לי קצת על איך-

אני התחלתי בסטאג', ככה זה היה. התחלתי בסטאג' אצל ד"ר אורי ידן שבזמנו היה ממונה על ה"תכנון המשפטי"- כך זה היה נקרא. ושם התמחתי כשהתרומה המיוחדת שלי הייתה השילוב המשפט העברי בתוך הצעות חוק שהוא עסק בהן. היה חוק האפוטרופסות שהוא עסק בו אם את זוכרת, זו ההתמחות שעסקתי.

"תוך כיבוד אב ואם" או שזה..

זה פרט אחד אבל כל חוק האפוטרופסות, עסקתי בזה. היה חשוב לו גם כן, לד"ר אורי ידן, שההיבט הזה יהיה. כלומר, היה פעם לפני שנים לפני כן היה הרב קמבין שעסק במשפט עברי במשרד המשפטים וגם בתקופה מסוימת את שניהם כבר לא ראיתי במשרד המשפטים. השני זה היה ד"ר מרקוס כהן שבא מבאזל, והשתתף במשרד המשפטים בהכנת חומרים. מה בדיוק עשה אינני יודע אבל הוא היה בתפקיד זה.

ופרופ' מנחם אלון היה במקביל אליו?

אז עוד לא היה. אז אלון עוד לא היה אני חושב כשאלה השניים היו - אלון לא היה, אלון נכנס יותר מאוחר. וכשנכנסתי אלון כבר היה במשרד המשפטים. וכך היו כפי שאמרתי לך הדברים שהתמחתי וכשגמרתי את ההתמחות הצעתי שיתקיים גם במסגרת העבודה הרגילה תחום של משפט עברי. ואז, לאחר שמנחם אלון היה כבר במשרד, הקדישו מחצית או, נדמה לי שזה היה מחצית מהמשרה שלו, שהוא יהיה מופקד על משפט עברי והמחצית השנייה ימשיך בעיסוקים הרגילים שעסק בהם עד אז. וכך עבדנו יחד שנים אחדות.

וזה לימים הפכה להיות המחלקה למשפט עברי ולא רק חצי משרה?

כן, לאחר מכן זה הפך להיות המחלקה למשפט העברי כשהוא היה יועץ למשפט העברי. ולאחר מכן כשהוא עזב את משרד המשפטים ועבר לגמרי - גם לפני כן הוא לימד בפקולטה למשפטים אבל אחר כך הוא עבר לגמרי לפקולטה ואז מילאתי את התפקיד של היועץ למשפט העברי.

הבנתי. עכשיו אם תוכל, אני ראיתי הרבה דוגמאות גם, שאמרתי לך - "תוך כיבוד אב ואם", וכל מיני

הצעות או חוות דעת שראיתי שבאמת מביאות חוות דעת לגבי משפט עברי. ראיתי פרוטוקולים של ישיבות וועדות החקיקה שמנחם אלון הגיע לשיבה בשביל להביא את דעת המשפט העברי. זו העבודה שהייתה, זה מה שעשיתם?

הכנו חוות דעת במקביל לכל הצעת חוק.

והסברתם את החוות דעת בפני חברי הכנסת ?

בשלב ההוא זה עוד היה במסגרת משרד המשפטים, ובשלבם יותר מאוחרים כשאני כבר הייתי בתפקיד אז גם הבאתי בפני וועדת חוקה חוק ומשפט, אחרי שדברים נידונו תחילה במסגרת משרד המשפטים. השתתפתי בכל וועדות החקיקה הפנימיות של המשרד. לאחר מכן כשזה גובש לכדי הצעת חוק וזה הגיע לכנסת אז הצגתי בפני חברי וועדת חוקה חוק ומשפט את הדברים. עכשיו, היו פעמים לא מעטות שעמדת

המשפט העברי נגדה את עמדת משרד המשפטים. היו פעמים שזה הביא למתח מסוים ואי נעימויות לאנשי משרד המשפטים שאיש משרד המשפטים מציג עמדה נוגדת לעמדה הרשמית של המשרד. זה היה בשלבים יותר מאוחרים ואני עמדתי על שלי שחובתי היא להציג את עמדת המשפט העברי. וכך היו הדברים בתחומים רבים שונים. בתחום של, בתקופה יותר מאוחרת היה תיקון 92 ו-94 של החוק הפלילי, ששם היו הרבה הבדלים וגם בחקיקה אזרחית כשקרו מקרים שהגישו לכנסת הצעה שנגדה את המשפט העברי והראיתי שהמשפט העברי אינו כזה יש הרבה פעמים שהעמדה הזו הועדפה על פני חברי וועדת החוקה. כלומר, הרבה פעמים שאנשי משרד המשפטים, לא הצלחתי לשכנע, וחברי וועדת החוקה כן קיבלו. יש דברים מעניינים - שולמית אלוני למשל שהיא זו שנלחמה לכותרת של חוק השומרים, שהיום הוא נקרא "חוק השומרים" והמשרד קרא לזה בהצעת החוק "חוק שמירת נכסים". אחרי שהצגתי את הדברים בוועדת החוקה שיש ארבעה שומרים וכו', היא נדלקה לזה ודרשה שהחוק יקרא "חוק השומרים" כפי שמקובל במקורות היהודיים. לחור המכר לא קוראים חוק המוכרים, אז פה מתאים חוק לשמירת נכסים ולא חוק השומרים. אז היא דחתה את זה ואמרה שהערך של האחידות הזאת בטל למול התועלת הרבה שיש בזיקה שיש לשמור בין החקיקה שלנו לבין המקורות העתיקים היהודיים. אני כמורה, היא אמרה, את יכולה גם לראות בדברי הכנסת. תראי דברים יפים ביותר. והיא נלחמה. בהתחלה זה היה בוועדת משנה של וועדת חוקה, שעסקה בחוקים שונים של המגילה. למעשה כשדב יוסף בא עם הרעיון להחליף את החקיקה של המגילה בחקיקה הישראלית הוא חשב שזה עניין של ימים. זה לקח כמה שנים. אני זוכר שפעם גדעון האוזנר, שהיה יועץ משפטי, בא ושאל אותי - מה דעתך האם אתה חושב שתוך שבועיים תוכל להציג הצעה אלטרנטיבית לדיני המגילה ולדין האזרחי? תוך חיוך הוא שאל את השאלה הזו, אבל הבנתי שכך זו בעצם הדרישה או המשאלה של דב יוסף. ואמרתי לו שבוודאי זה לא עניין של שבועיים אבל בוודאי שהאתגר הוא חשוב, ונתחיל לפעול בזה. ואז המשרד מינה וועדות ציבוריות שבראשן עמד שופט. ומנחם אלון היה נציג המשפט העברי, נקרא לזה כך, באחת הוועדות ואני הייתי בוועדה השנייה. היו שתי וועדות מקבילות, וכל וועדה לקחה כמה נושאים מהמשפט האזרחי ועסקה בהם והכינה נוסחאות.

איך קראו לוועדות האלה?

וועדה להחלפת דיני המגילה אני מניח. אלה היו הוועדות. השופט משה כהן היה בוועדה אחת והשופט - מחיפה הביאו שופט לא זוכר את שמו, במיוחד הוא לקח שבתון ועבד אצלנו במשרד המשפטים בהכנת הדברים האלה. וזאת הייתה עבודה של שנים.

זה לקח יותר משבועיים.

קצת יותר משבועיים. וועדות החקיקה של המגילה - זה היה שונה מוועדות המשרד שעסקו בוועדת החקיקה המשרדית שהייתה מתכנסת מידי שבוע בראשותו של ד"ר אורי ידן. ד"ר אורי ידן היה במקביל

גם כן, עמד בראש מכון סאקר שבפקולטה למשפטים. סך הכול הייתה אוירה משפחתית נעימה כל הצוות במשרד המשפטים, הייתה אוירה מיוחדת.

אז אם הייתי שואלת מה מהצעות שלך, מה מהחוות דעת - כמה נכנס בחקיקה בסופו של דבר?

קשה למדוד ולשקול את הדברים. אבל נכנסו עשרות ומאות של רעיונות יהודיים בחקיקה. למשל חוק עשיית עושר ולא במשפט מתבסס כולו על המשפט העברי בהיפוך לגמרי מהשיטה המשפטית שהייתה עד אז, כן? גם ב"זה נהנה וזה אינו חסר" וגם ב"זה נהנה וזה חסר". אלה שני האופנים שהמשפט העברי מכיר. שכשזה נהנה וזה לא חסר אז אפשר שהמהנה לא יקבל פיצוי על זכותו.

זה שיקולי צדק של ס' 2.

כן. זה סעיף 2. שזה היה רחוק ממה שהיה עד אז. ו"זה נהנה וזה חסר" אז גם על פי החוק הקודם, כשהיה המשפט האנגלי, לא הייתה כל זכות לתבוע מהנהנה משום שהוא לא התחייב לכך בחוזה ולא היה מוכר הדבר. והדין היהודי אמר שזה נהנה וזה חסר – חייב. והחוק החדש קיבל את העיקרון הזה. יש חוברת שהוצאתי שנקראת "לשילובו של המשפט העברי במשפט הישראלי" אז שם אני מביא כמה וכמה דוגמאות של עקרונות יהודיים ששולבו בחקיקה הישראלית. יש מהם שנוגעים רק לעניין של הכותרת, כמו -

"לא תעמוד על דם רעך"?

זה דבר חדש יחסית, אבל לפני כן, נגיד - "שלוחו של אדם כמותו" כמונח משפטי שאימצו או בחוק השומרים כל המונחים של "שומר חינם", ו"שואל" ששאובים מן המשנה. אבל יש חוקים שבהם לא ניכר מבחינת הלשון כלל, כמו חוק עשיית עושר, שם אף מילה לא מזכירה את הקשר היהודי.

אצלנו, אני חייבת לציין, בשיעורים של עשיית עושר הסטודנטים – כמעט כולם - ישר אמרו זה "זה נהנה וזה לא חסר".

מי שמכיר את המושג.

משנה ראשונה אנחנו מכירים את המושג. מבוא למשפט עברי בשנה ראשונה.

אה, כי למדתם במבוא. אם לא הייתם לומדים לא הייתה לכם שום אפשרות לגלות.

זה מיד התקשר.

זה גם מה שמו לימד, קפלן?

לא, זה היה מישהו אחר. מהאוניברסיטה העברית. ברח לי שמו. מעניין.

אז תראי שם בחוברת מובאים מרוכזים כמה דוגמאות לדברים הללו

זה מתקופתו של אלון או שזה ההישגים שלך?

אלון, יש חוקים, אולי חוק איסור לשון הרע למשל שבמבוא כבר מובא, בדברי ההסבר לחוק מובאים קטעים שלמים מהסתמכות על חפץ חיים שכתב בנושא הזה. היו גם אז כבר, הייתה התייחסות. לפעמים

גם כמו במבוא שאני אומר לך להצעת החוק. אבל גם לאחר מכן נזקקו הרבה יותר לדברי הסבר שיש להם זיקה מיוחדת למשפט העברי.

קודם כל- אני שמחה למוע. כי כשהעליתי את הנושא, את נושא המחקר שלי בפורום.

איזה פורום?

עשינו רפרטים, וכשהמרצה שלי ניסתה לחלק את זה לחלקים - לחקיקה, אקדמיה ופסיקה, כשלפסיקה אני לא מתייחסת. לדעתה בחקיקה לא הייתה הצלחה. לא הייתה הצלחה לשלב משפט עברי ומשפט ישראלי.

המון נכנס. המון. בחקיקה אזרחית, בהחלפת דיני המגילה. המון רעיונות. אני שמחה שוב, מי שלא מכיר את המשפט העברי לא יכול לזהות נכון כשהוא קורא את החוקים של היום לא יכול לדעת אם זה כן או לא.

אני אחזיר אותך קצת אחורה בזמן. הייתה ביניכם עבודה משותפת, בינך ובין אלון?

כן. אני עבדתי לעצמי בעיקר במחקרים שלי, אבל את המחקרים שלי הייתי מגיש, כשאלון היה במשרד אז כמובן הייתי מגיש אותם לאלון. והוא היה זה שממשיך את התועלת והפירות שיכולים להיות מהעבודות האלה בשלבים הנוספים.

עיבוד. הבנתי. ואם היו מבקשים ממך לתאר את פרופ' אלון כמשפטן איך היית מתאר אותו?

כמובן שההשכלה התורנית שלו תרמה לאין ערוך לאישיות המשפטית שלו. משום שאדם שלא למד תורה הוא אחרת ממי שלמד תורה. מי שלמד תורה כל הדיספלינות המשפטיות, גם כשהם לא נקראים בשמות שקוראים להם, אבל כל הדיספלינות- בעצם לימוד התורה הוא עוסק בנושאים הללו. ולכן החידוד שהם מנסים ללמד את הסטודנטים, את האבחנות שהם מנסים להאיר את ליבם ואת אוזנם על קיומם, זה לחם חוקם של מי שלומד תורה. זה מלאכתם של כל מי שעוסק בתורה זה את האבחנות הללו בין הדברים. כך שבודאי שזה סלל לו את הדרך לכך שכשהוא הגיע לבית המשפט העליון הוא יכול היה להשתמש בכל הידע שלו. כפי שקודם לכן כבר, לאחר מכן, בבית המשפט. יש סיפור מיוחד שהוא הקים את המכון לחקר המשפט העברי.

כן, הייתי שם היום. הסתכלתי בארכיב של המכון. הרבה תקציב מצאתי שם בארכיון.

פרטים תקציביים? כן, בסדר. אחר כך זה נסגר מחוסר תקציב הרי. המכון? המכון כבר שנים שלא פועל.

המכון לחקר המשפט העברי?

שנים שלא פועל. הוא מוציאים פעם בשנה את השנתון. אבל פעם היו צוות של עשרה איש או חמישה עשר איש שחוקרים. הוציאו ספרים הספרים האדומים האלה שם, המפתחות של ספרות השו"ת. אחרי שעבדו שנים רבות, עשרים שנה עבדו על זה. על המחשב עוד לא חשבו. אז גם כשהתחיל המחשב הם המשיכו בשיטה הזו וכמובן אפשר להגיע לתוצאות ידניות טובות יותר. הוא זה שהקים, הוא זה שזים. אני זוכר

שבזמנו גם הכנתי תזכיר של איך לדעתי ראוי, במה ראוי שיעסוק המכון. כשדובר בחיתוליו ביסוד של המכון אני הכנתי תזכיר כזה ומסרתי לאלון גם כן מה הם האתגרים שכדאי לעסוק בהם.

אז היה את מפתוח ספרות השו"ת?

אני לא בטוח שמפתוח, יכול להיות. כבר אינני זוכר אם זה היה אחד האתגרים שדובר בהם.

וכאדם, אישיות, אופי, מה אתה יכול להגיד?

הוא אדם שנוח לבריות. זה ברור. אדם נעים הליכות. אדם שאי אפשר היה לראות אותו מתפרץ ולא כועס. הכול נעשה בנועם ובדרך מאוד יפה. וזה היה דרך הילוכו בכל מקום שהיה. גם באופי ובאישיות שלו. זה המאפיין הייתי אומר. ומצד הידע, האישיות – "הווה מקבל כל אדם בסבר פנים יפות" אלה הדברים בין אדם לחברו במערכת יחסים תקינה שהוא שמר עליה יפה, זה ברור.

סיפרת על זה שאתה לפעמים היית צריך לעמוד מול דעת משרד המשפטים כדי להביא את דעת המשפט העברי. דרוש נועזות ועקשנות-

כן, לא אבל זה גם נעשה דרך ארץ כמובן זה נעשה בהבאת הדברים לגופם.

אתה חושב שאם הוא היה במצב שלך, ואולי הוא גם היה במצב שלך, הוא גם היה נוהג כך?

קשה לי להעריך דברים, האם היו דברים שהיה ראוי יותר להתעקש עליהם. לא זכור לי שהיו סיטואציות כאלו שחשבתי שאולי היה ראוי יותר להיאבק כדי.. לא זכור לי.

אנחנו ממש לקראת השאלות האחרונות. בקורות החיים שמפורסמים, שלך, כחתן פרס ישראל, אמרת על הסיבה למה דווקא לפנות ללימודי משפטים במשרד המשפטים אמרת: "רציתי לתרום לעיצוב הרוחני של מדינת ישראל בהחדרת עקרונות המשפט העברי" זה שאלה. כי למדתם בישיבה, והוסמכתם לרבנות ואז בשלב הזה במקום להמשיך בדרך הרבנות, אתם בוחרים שניכם דווקא לסטות למשרד המשפטים או לאקדמיה.

משום שהשפעה על הציבור יכולה להיות רק בדרך הזו. אם רוצים שהציבור בכללו ייהנה ויהיה שותף לערכים היהודיים אז בזה שמסתגרים רק במסגרת הישיבה או הרבנות קשה להשפיע כמו שאפשר לעשות כשמביאים את הדברים לידיעת הציבור הרחב. להשפיע בין בחקיקה ובין בדרכים אחרות. זה מובן, מדוע לא להסתגר.

ואלו היו גם עקרונותיו, סיבותיו שלו?

יש להניח. אם כי בתחילה כפי שאמרתי לך הוא בא למשרד המשפטים לא במגמה של משפט עברי כך שאינני יודע על מה הביא אותו, מה גרם לו. אבל לאחר מכן הוא פעל הרבה לכך שהמשפט העברי ישפיע. כל המגמה של המפתחות הייתה ששופטים ועורכי דין יוכלו להסתמך על המקורות היהודים כשזה היה נעלם גדול. גם על המקורות היהודים מעבר למשנה ולתלמוד. בוודאי, בעיקר המקורות היותר מאוחרים.

התלמוד כתוב בארמית והשאלות ותשובות כתובים בשפה שמי שלא מורגל בה לא יכול לעשות בה שימוש והמגמה הייתה להביא את זה באופן ש.. ובמובן זה השתנו הדברים מאוד מאוד. יש ספרים שלמים שאנחנו עכשיו פרסמנו בשנים האחרונות. לפי חוקים, סדר "חוק לישראל"- מה שנקרא. יש סדרה שלמה של ספרים. על כל סעיף בחוק כתבנו מה עמדת המשפט העברי. יצאו שבעה כרכים. יש בדפוס עכשיו עוד ספר שביעי על שיתוף הנכסים ועוד ששה ספרים שהם בעיבוד עכשיו. האוזנר אני זוכר אמר פעם בוועדת חוקה שהיום כבר לא.. הנימוק הזה שהמשפט העברי הוא נעלם ואי אפשר לדעת מהו, היום הוא הולך ובטל משום אפשר בקלות - גם על-ידי פרויקט השו"ת וגם על-ידי הספרות שנכתבה. נכתבה ספרות רבה מעבר לדברים האלה.

אתה לא חושש מזה שהמשפטן ה"לא מוכשר" ייגש למשפט העברי ואולי יעוות או יוציא מהקשרו?
האפשרות הזו קיימת אבל זה קיים גם במשפט הכללי. שופטים יכולים לטעות. אבל אני חושב שיותר טוב שיטעו בהבנת המשפט העברי מאשר שיטעו בהבנת המשפט האנגלו האמריקאי או הגרמני. כך שהסיכון מחושב, מה שנקרא.

אני מודה לך מאוד.

אז אם אתה יכול באופן כללי לספר על היכרותך את פרופ' אלון?

את קראת את מה שהיה ב'משפטים'?

כן, והייתה גם הקדמה שכתבת.

והקדמה במשפט ומנהל, כן בסדר. אני התחלתי ללמוד משפטים, עליתי מארה"ב, למדתי קצת במרכז הרב ואחר כך התחלתי ללמוד גם משפטים. ובאותו זמן פרופ' אלון, מר אלון אחר כך ד"ר אלון, לא חשוב. אבל הוא התחיל, הוא לימד בפקולטה למשפטים והכרנו והוא היה מעוניין לפתוח באוניברסיטה מכון לחקר המשפט העברי. הוא חיפש אנשים שיהיו מוכנים-

אתה היית אז תלמיד?

הייתי תלמיד. תלמיד לתואר, אז זה באמת לתואר שני. היה לי תואר ראשון לא במשפטים מחוץ לארץ ואז עליתי. ואז בסופו של דבר הוא הצליח להקים מכון לחקר משפט עברי. ובזמן שעשיתי סטאז', אחרי שסיימתי את הלימודים, היינו בקשר, היה לו איזה חוג בבית למשפט העברי. והוא ניסה מאוד לשכנע אותי לא לעסוק בעריכת דין, ועסקתי קצת בעריכת דין, אלא לחזור לאוניברסיטה, לכתוב דוקטורט ולעבוד במכון לחקר המשפט העברי שהוא הקים.

עסקתי בעריכת דין במשרד שהוא עבד בו?

לא, לא, לא. הוא אז גם היה במשרד המשפטים. פתחו את המחלקה הזאת במשפט עברי במשרד המשפטים. אני הייתי סטז'ר תחילה אצל השופט זילברג אחר כך במשרד, עשיתי שנתיים סטאז'. ואז המשכתי קצת לעבוד, לאחר הסטאז', באותו משרד שעשיתי סטאז' וכל הזמן שנפגשנו הוא אמר "נו, מתי תעזוב את זה ותבוא לאוניברסיטה?" בסופו של דבר, בכל זאת היה לי קצת אידיאליזם בעניין הזה, ונעתרתי בסוף. והתחלתי לעבוד במכון לחקר המשפט העברי שאז באמת היו מעט אנשים ואז הוא התחיל את המכון העברי. הוא היה בין הראשונים שעבדו במכון.

אוקי, אז לפני שאני אשאל על המכון, אמרת שהיה לו חוג?

היה לו חוג בבית על משפט עברי של כמה אנשים שהתעניינו במשפט עברי. שישבנו ולמדנו אצלו פעם בשבוע.

וזה כשהוא היה במשרד המשפטים בעצם?

גם בפקולטה למשפטים. כשהוא התחיל בפקולטה למשפטים גם עוד היה במשרד המשפטים זמן מה, ואחר כך הוא עזב ורקובר היה במקומו במשרד המשפטים. כן אז היה איזה חוג לא פורמאלי למשפט עברי, של כמה וכמה אנשים שהתעניינו.

שמטרתו הייתה ?

סתם לעסוק במשפט עברי. אוקי. וזהו. ביחד זמן עשיתי עריכת דין ובסוף אמרתי בסדר אני אעשה את זה. התחלתי לעבוד במכון למשפט העברי וגם עשיתי את הדוקטורט אצלו.

הבנתי. אז אתה חקרת גם בתחום המשפט העברי?

כן.

בסדר. אז המכון- הייחוד של המכון היה בעצם שהתמקדו, לא בתקופה לפני התלמוד אלא בספרות השו"ת-

בשאלות ותשובות. המכון הוקם באמת למטרה אחת שזה לעסוק, לעשות מפתח משפטי, ודרך אגב גם היסטורי לשאלות ותשובה, שאז היה קשה למצוא דברים בשאלות ותשובות. זה היה קדם מחשב. אז הוא הצליח לשכנע, אז אני חושב הנשיא של האוניברסיטה היה הרמן, לפתוח מכון. מה שעשינו היה שהיינו עוברים על שאלות ותשובות של הראשונים ומפתחים אותם בשיטה מסוימת. את מכירה את המפתח?

כן, אני מכירה את המפתח. וגם הסתכלתי בכל הפרוטוקולים בארכיון האוניברסיטה העברית. עשיתם את זה, פרסמתם, ואז?

כן, אבל זה עד שזה יצא זה אחרי שהוא עזב.

באיזה שנה, אתה יודע בערך?

יש לי את זה כאן אני יכול לראות באיזה שנה. אבל זה היה הרבה שנים אחר כך, אפילו אחרי שהוא עזב. כי אני, כשהוא עזב לבית המשפט העליון אז אני באתי במקומו כראש המכון לחקר המשפט העברי, וזה עוד לא יצא. וגם אחרי שסיימתי אחרי שלוש שנים זה עוד לא יצא. רק אחר כך, בסופו של דבר- זה יצא.

בסביבות שנות ה-80, בערך בתקופה הזאת הושגה המטרה המרכזית והעיקרית של המכון אז – זהו?

זאת הייתה המטרה העיקרית. זה הרבה הרבה שנים שעבדנו על זה. גם אחרי שעזבתי עוד עבדו. למעשה אפשר להגיד שזה נעשה אחרי הרבה הרבה שנים. אבל דרך אגב היו עוד כמה פעילויות במכון, אבל זאת הייתה הפעילות העיקרית. בשנים האלה, עד שיצאו המפתחות.

אז כיום, בעצם לפני שנגיע למה שהיום המכון עושה. היו כאלה שהעבירו ביקורת על שיטה כזאת של מחקר.

את ראית את המאמר ב'דיני ישראל' או לא?

יכול להיות מאוד, אני כבר לא זוכרת. דיני ישראל זה של..

של זה ממכון ויצמן.

כן. אז מה התגובה שלך לביקורת כזו?

נגיד כך: אנשים באותה תקופה לא תפסו עד כמה המחשב יכול להיות כלי עזר במה שאנחנו עושים. השיטה של אלון במכון, אפילו שזה התחיל במחשב שאפשר למצוא איזה מילה, אבל מפתוח על ידי בני אדם זה בכל

זאת נותן יותר כי אתה יכול להבין את ההקשר. במחשב עד היום, אתה מוצא את המקום, את המילה המתאימה. אלא מה- למעשה היום המחשב תפס את הבכורה ולא המפתח. את האמת צריכים לומר. והיום מי שמחפש משהו מחפש דרך השו"ת של בר-אילן. ולא כל כך דרך המפתח. אפשר לומר שבמובן מסוים זה פספוס.

אז מה בכל זאת?

זה בכל זאת קיים ואפשר להשתמש בו. הוא.. לו לא היה מחשב הוא היה מאוד מאוד חשוב. עצם שיש מפתח ענייני עיוני של שאלות ותשובות. כי בדרך כלל מי שפותח ספר כמו רמב"ם או שולחן ערוך, אפשר להגיע לעניינים מסוימים לפי תוכן כללי, ובשאלות ותשובות לא היו דברים כאלה ולכן הרעיון הוא רעיון יפה. אבל הטכנולוגיה, אני חושב, בסופו של דבר נצחה.

כן. בסדר. דברנו עכשיו על פרויקט השו"ת ואמרנו שאולי קצת נצחו אותו, אבל באופן כללי פרופ' התמקד בחקר שלו, התמקד בתקופה של אחרי התלמוד. נכון נכון. בזה הוא חידש. שתי שאלות יש לי בנושא הזה- למה זה כל כך חשוב להתמקד דווקא בתקופה של לאחר מכן?

כל התקופות חשובות. נכון אבל המחקר הקלאסי בחקר המשפט העברי היה או במקרא או בתלמוד. ואמנם היו גם שקדמו לו למשל פריימן, שהוא עסק גם בתקופה שלאחר תקופת התלמוד, אבל זה היה יותר זניח. ואז בא אלון ועסק בתקופה לאחר התלמוד, זה נתן לכל התקופה הזו תנופה שלא הייתה קיימת לפני כן.

אז זה תרם רק למחקר או שההיקש שנעשה מזה-

גם למחקר וגם אני חושב שגם בהקמת המדינה מה שיש בתקופה בתר-תלמודית, ובמיוחד בשאלות ותשובות שבזה הוא עסק הרבה. הרבה דברים שנדונו שם, לפחות לכאורה יש להם השלכות על היהדות, על המדינה, בגלל המשפט המנהלי שיש שם, במובן זה שהיו קהילות. על זה דווקא אלון שם את הדגש וכתב מאמרים. המאמרים שלו היו חשובים, היו דווקא על המצב המשפטי הציבורי, הקהילות, ומה קורה בקהילות מבחינה משפטית.

אני חושבת שהרבה מהעבודה הזאת הייתה גם מעין קריאת ביקורת אולי לרבנות?

זה אני לא בטוח. אני חושב שזאת לא הייתה המטרה. אני חושב, יכול להיות שבמאמרים שלו יש לו ביקורת על הרבנות, זה מבחינה עיונית, אבל לא דווקא מהעבודה של המכון. יכול להיות שבמאמרים שבספר שלו- כן. אבל לא בעבודה של המכון.

בסדר. במאמר שכתבת במשפטים - שעזר לי מאוד ועדיין עוזר -

כן, אני הסתכלתי. אני מביא את כל הדברים שנראים לי כל אחד באיזה קטע מסוים. אם יש משהו שמעניין אותך- תשאל, אולי אני יכול להרחיב על זה.

אמרת, אני חושבת לקראת הסיכום, שאלון שינה את פני המדינה.

את פני המדינה? יש לי כאן את המאמר. **גם לי יש כאן**. אני לא זוכר "את פני המדינה". במאמר הזה של 'משפטים' **כן**. אני לא זוכר שכתבתי את פני המדינה. אולי..

אצלי זה ממורקר. זה יפה שנותנים לכם את זה ככה בנפרד. "ואולי גם - אם נגיע לדרגתו של אלון - לשינוי פני המדינה."

אולי אנחנו נגיע. לא אמרתי שזה הגענו.

לדרגתו של אלון. אז איך אלון אתה חושב באמת שינה את פני המדינה?

במובן זה שהוא ניסה לפחות את מה שהוא עסק במחקר, שוב, דברים ששמעתי ששייכים למשפט הציבורי, הוא ניסה להביא רעיונות משם למשפט של מדינת ישראל.

אתה חושב שהוא הצליח?

רק חלקית מאוד. ואני לא יודע מה את מכירה. אני לא מזכיר את זה כאן - הפולמוס בינו לבין אנגלרד. **כן**. אז זה הדבר שבזמנו בתור יחסית צעיר שהתחלתי במכון למשפט העברי, מבחינה אידיאליסטית גם הרגשתי, גם בהשפעה של אלון, שרציתי לעסוק בחקר המשפט העברי גם כדי שהדבר הזה ישפיע על המשפט הישראלי. כי זה משפט של מדינה חדשה - ולחזור למקורות וכולי. שוב, גם כאן דברים תיאורטית מאוד יפים אבל נדמה לי שבכל זאת המשפט העברי הוא לא עד כדי כך דבר שהשפיע מאוד על המשפט הישראלי. אבל אם את חושבת אחרת, את יכולה לחשוב.

לא, אני מסכימה איתך, אבל אני חושבת שכן הייתה שאיפה מאוד גדולה. שזה יצליח.

כן, הייתה שאיפה מאוד גדולה תקופת קום המדינה ובשנים לאחר מכן. למעשה, הדברים היו, לא עד כדי כך השפיעו. אלון מאוד ניסה, במיוחד בפסיקה שלו לאחר מכן להכניס. אבל לא הגענו למה שהוא חשב שנוכל להגיע.

עכשיו ממש רק לדעתך ולפי מה שאתה חושב. פרופ' אלון היה רב-

אני חושב שהוא היה רב, הוא קיבל סמיכה, אבל אף פעם לא פעל כרב.

השאלה היא - מדוע לדעתך לא.

הוא התעניין במשפטים, הוא רצה להיות משפטן. הוא רצה לפתח את המשפט העברי גם באופן עיוני אבל גם באופן מעשי. וזה מה שהוא רצה לעשות בחייו.

כי הרבה ביקורת הוא משמיע, לא ביקורת נוקבת, אבל הוא כן מעביר ביקורת על זה ש - לדוגמא בירושת הבנות-

על ההלכה, על הרבנים

שהיו צריכים לתקן תקנות, שהיה אפשר לתקן ואז היה אפשר לשלב.

בזה אני חושב שהוא צודק, ואני אומר את זה אולי אפילו עוד יותר בחריפות. אני חושב שבמסגרת ההלכה הרבנים היו יכולים לעשות הרבה יותר דברים שבמסגרת ההלכה שהם היו יכולים לפתח את המשפט העברי שיתאים יותר לבעיות של היום. ומי שבדק מבחינה היסטורית את מה שקרה, וגם אלון אומר, שבעבר זה היה כך אבל מתקופה, מהאמנציפציה או במאתיים שנה האחרונות, לא עשו את זה. לא היה להם גם את האומץ לעשות את הדברים שעשו בעבר.

בסדר גמור. לגבי השאלה- אם הוא היה רוצה לפעול דרך הרבנות הראשית אתה אומר שזה לא כי זה לא מה שהוא רצה לעשות?

אולי כן היה רוצה. אבל אני לא יודע מה היה אפשר לעשות.

במאמר ביקורת על פסק דין של גדעון ספיר הוא כותב על האמירה של אלון שאמר- 'אני לא פוסק ולא בנו של פוסק'. הוא העביר ביקורת על זה שבפסק הדין הוא בעצם עשה פסיקת דיינים.

אלון היה אומר שמה שהוא כותב זה מה שהוא חושב שהוא נכון מבחינת המשפט העברי. אבל הוא לא מתיימר להיות פוסק הלכה מבחינת ה'רב פוסק'. הוא מביא את הדברים אבל לא אומר, זה לא התפקיד שלו להיות פוסק הלכה.

בסדר. אז נחזור לרגע למכון לחקר המשפט העברי. אמרת במאמר שזה "הכנסת יופיו של יפת לאוהלו של שם" שזה חיבור דרך מחקר מודרנית יותר-

מינוח של דברים שהיו בשו"ת, מינוח מודרני יותר. שמשפטן יוכל יותר בקלות למצוא את הדברים כי בדרך כלל מינוח בשאלות ותשובות הם נכתבו לפני חמש מאות, שש מאות שנה, המינוח הוא קצת זר למשפטן של היום. אחד הדברים שרצינו לעשות הוא לכתוב את הדברים בצורה כזאת שמי שהוא משפטן של היום יכול לגשת.

זה לא פוגם בהלכה?

לא, זה יותר מינוח.

אגב, גם ה'משפט העברי', הספר שאלון הוציא, היה בשביל לנגש את כל המשפט העברי.

נכון, זה היה מבוא גדול מאוד שלא היה דבר כזה מבחינת ההיקף. מי שמתעניין במשפט העברי שיש לו ספר מקיף על כך. שלא היה דבר כזה.

עדיין לא קראתי את כל הספר אבל אתה חושב שהוא, יש בו מן פסיקת הלכה?

לא, אלון לא ניסה לפסוק הלכה. הוא רצה להראות מה יש בהלכה. הוא יכול להסביר שההלכה נפסקה כך כך אבל הוא בעצמו לא ניסה לפסוק הלכה. הוא היה משפטן והוא רצה להראות את המשפט ואת הדרך שאפשר ללכת בה.

הבנתי. בסדר גמור. אני חושבת ששאלה אחרונה: כדברי פרקי אבות, אני רוצה לטעון בעבודה שלי שבמסגרת המכון לחקר המשפט העברי פרופ' אלון זכה "להעמיד תלמידים הרבה" זה נכון.

זה נכון? היום עדיין יש את השנתון אבל..

אין הרבה פעילות היום במכון למשפט העברי. אין כסף. האוניברסיטה, את יודעת, בשנים האחרונות אין לה כספים ולמכוני מחקר כמעט ולא נותנת כסף אלא אם מישהו מביא בחוץ. רשמית יש מכון לחקר המשפט העברי אבל היום הוא לא עושה הרבה. כתוצאה מהמצב, בעיקר המצב הכלכלי.

בזמנו, כשהוא היה יותר פועל, אפשר להגיד שהתלמידים שהיו אז, כיום הם חוקרים?

כן, אני יכול להגיד לך כל מיני תלמידים שעברו דרך המכון למשפט עברי שהיום הם אנשים שעוסקים בפרופסורה של משפט עברי. את מעוניינת ברשימות?

לא, אני חושבת שאין צורך. יש פרופ' בבר אילן, פרופ' לורבויויים?

הוא לא היה. הוא לא. הוא יותר צעיר קצת. אבל יש אחרים.

הוא לא? כי אליו הפנו אותי המרצים שלי, שאולי הוא-

הוא לא. לורבויויים לא היה קשור למכון למשפט העברי.

בסדר. לסיום: אם-

אבל את תשתמשי במה שכתוב גם.

כן, הערות השוליים שלי יהיו הרבה שמואל שילה. אם אתה יכול, באופן חופשי - איך היית מתאר את האישיות?

הוא אדם מאוד נעים הליכות. יש לו סבלנות ומאור פנים. וכנראה, איך שמסתכלים על זה - או מזל או באמת כתוצאה ממהו - הוא ואשתו עשו, יש לו ילדים מאוד מוכשרים שכל אחד עושה משהו. את מכירה את כל הילדים שלו?

מרב שהם מוכשרים היה לי קשה מאוד להשיג אותם.

אני עוד זוכר שהם היו מסתובבים בחיתולים בבית. בני וספי ומוטי, שלושה אנשים שכל אחד, באמת.. וגם את אשתו, שזה היה בית פתוח וכל אחד הלך בדרך אחרת ואני חושב שבאמת הוא יכול להתגאות לא רק במשפט עברי אלא במשפחה שלו. שאני מכיר אותם כל אחד יש לו זכויות. הודות להורים.

נכון. טוב, תודה רבה. עכשיו עזרת לי גם במאמרים שכתבת וגם בראיון.